יהודה בן-חורין (בריגר)

בזכות אותם ימים

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

„מורשת" — בית-עדות ע"ש מרדכי אנילביץ'
ו„ספרית-פועלים"

Jehuda Ben-Horin (Briger)

MY LIFE

ערך בנימין הלוי

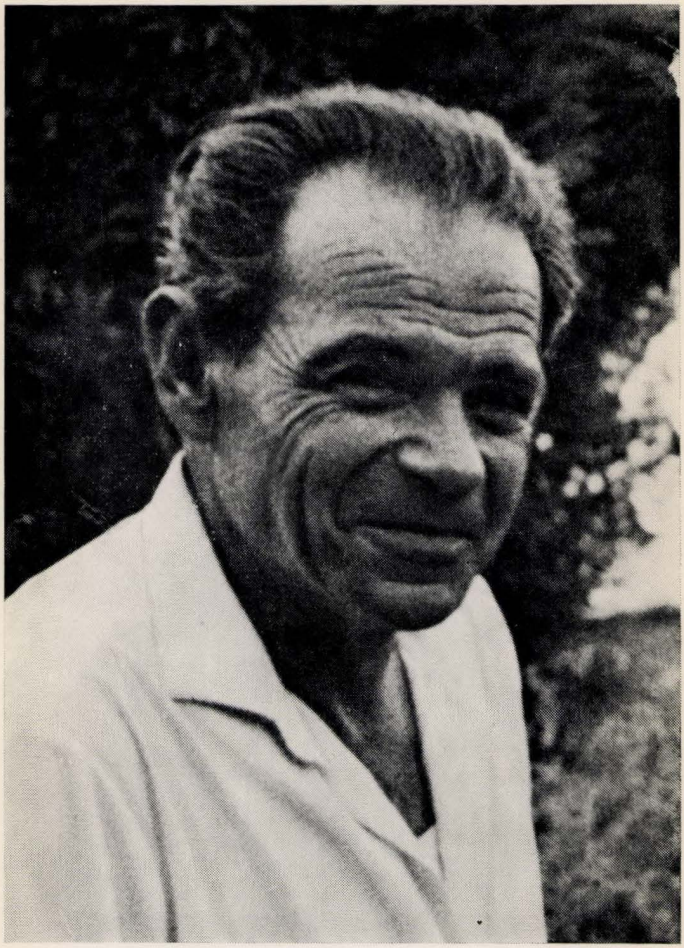
*

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

בהשתתפות קיבוץ הזורע

©
כל הזכויות שמורות
דפוס „חרקל" בע"מ, ת"א
נדפס בישראל — 1975

יהודה בן חורין * בזכות אותם ימים

תוכן

ילדות ונעורים בגרמניה

בית אבי 7
ראשית פעולתי הפוליטית 13
במפלגה הקומוניסטית 16
עזיבת גרמניה 21

נדודים

תחנות באיטליה 25
הקשר עם „החלוץ" 28
אינטרמצו משפחתי 31
יציאת איטליה 33

צעדים ראשונים בארץ

שבחי קיבוצי 36
הכניסה לעבודה ול„הגנה" 39

אל הנשק

כיבוש חניתה 42
יצחק שדה ושמעון אבידן 49
תפקידי הראשונים ב„הגנה" 51

בפלמ"ח ובצבא הבריטי

„המחלקה הגרמנית" 53

פלוגה ז' 60

הגיוס לצבא הבריטי 65

אנו מבריחים שליחים בדרכנו לאיטליה 70

בתוך הבריגדה 73

פעולתנו במחנה מאוטהאוזן 76

צפונה 80

שליחות לווינה 82

בדרך חזרה לבריגדה 87

הברחת נשק ופעולות נקם 90

מתלאות הדרכים 93

בשרות התנועה

במחלקת הבטחון של הקיבוץ-הארצי 96

לקראת שליחות באירופה 100

השליחות ל„רכש"

התוכנית להטסת נשק 102

חידוש מיבצע „בלק" 110

מיבצע „בלק" בהילוך גבוה 116

בפעילות בטחונית בארץ

מעין חשבון-נפש 124

תפקידי האחרון בצה"ל 128

עם הספר — העורך 131

ילדות ונעורים בגרמניה

בית אבי

משפחת אבי חיתה מזה דורות בגרמניה. סבי ואבי היו סוחרי־תבואות בעיירה קטנה שליד פוזנאן. אני גדלתי בעיר התעשייתית ברסלאו שבגרמניה, בירת מחוז שלזיה. בעבר היתה זאת עיר פולנית, אך נעשתה גרמנית בגמר מלחמת־שבע־השנים עם חלוקת פולין בין אוסטריה, רוסיה ופרוסיה במאה השמונה־עשרה. אחרי מאה־וחמישים שנה של משטר גרמני לא נשאר הרבה מצביונה הפולני של העיר. אי־אלה מבנים מימי־הבינים ושמות פולניים בודדים רק הם בלבד הזכירו את העבר. על־אף העובדה שאמי נולדה בברסלאו הגרמנית, אין לי ספק, שכמו רוב יהודי ברסלאו מוצאי

מיהדות פולין ורוסיה, וזה למרות שם־המשפחה הגרמני, **בריגר**, של משפח אבי.

בשביל יהודים רבים ממזרח־אירופה היתה ברסלאו אך תחנת־מעבר לערים אחרות בגרמניה, בעיקר לברלין, אולם למשפחתי היתה ברסלאו המקום הטבעי להתחלת חיים חדשים בהיות אמי ילידת העיר ובגין קרובי־המשפחה שחיו בה. שם התגוררה אמי בשנות המלחמה, עת היה אבי בצבא, ושם נולדתי במאי 1915. אגב, בברסלאו חיו כששים אלף יהודים, שהיוו עשרה אחוזים מן האוכלוסיה; היתה בה קהילה פעילה מאוד, והסמינר לרבנים שלה נודע לתהילה בקרב היהדות כולה.

במשך כל שנות המלחמה שירת אבי כסמל בחזית רומניה. אף היה, כאמור, מחוץ לבית בעת שנולדתי. בגמר המלחמה נטל אבא את אשתו ושני בניו הרכים וחזר לעיירתו שליד פוזנאן, שהשתייכה לפולין החדשה אשר קמה אז. אבא נמשך מייד למערבולת המתיחות בין היהודים שבחרו בגרמניה לבין האיכרים שבחרו בפולין. יום אחד התפרצו חיילים פולנים לביתנו תוך יריות, ויום אחר נאסר אבי יחד עם יהודים אחרים בשבת בבית־הכנסת. עד מהרה התברר להורי, כי מוכרחים לעזוב את פוזנאן הפולנית, ובראשית 1919 הם עברו לברסלאו.

בלתי־מובן בודאי היום, כי דוקא היהודים היו נושאי התרבות הגרמנית בימים ההם, וכאשר בסוף מלחמת־העולם הראשונה והקמתה של פולין מחדש ניתנה האפשרות לתושבי פוזנאן לבחור בין אזרחות פולנית לבין אזרחות גרמנית, רובם המכריע של היהודים בחרו בגרמניה המנוצחת, וזאת על־אף ההכרח לנטוש את הרכוש ולהתחיל חיים חדשים.

מעט מאוד זכור לי מאותן שנים ראשונות, רק תמונות־בזק

חטופות. זוכר אני את מחסן־התבואות הגדול הצמוד לביתנו, אשר שימש לאחי הבוגר ממני בשנתים ולי מקום־משחקים נפלא, ממש גן־עדן למשחקי־מחבואים. מעט גם זכור לי מהסבל שהורי נטלו על עצמם בגלל בחירתם בגרמניה כארץ מולדתם.

אבי היה, בלי ספק, יהודי מאמין, אך שמר על מצוות מקובלות עליו תוך מתינות ותוך ליברליזם רחב לגבי אחרים. לאחר מעברנו לגרמניה נדחק הקשר ליהדות לקרן־זוית והורגש בבית בעיקר בימי חג, אך הוא לא נותק אף פעם. התבוללותם בסביבה הגרמנית באה מתוך הזדהות עם אותו חלק של התרבות הגרמנית של תחילת המאה התשע־עשרה, אשר עד היום מהווה את התרומה החיובית החשובה שנתנה גרמניה לעולם.

המציאות המדינית של גרמניה אחרי מפלתה במלחמת־העולם הראשונה לא הניחה לנו לשכוח ולו לרגע, כי יהודים אנחנו וכי אנו חיים על הר־געש. ברסלאו, העיר הקרובה לגבולות צ׳כיה ופולין וכמרכז לשלטון באיזור נרחב, היתה מאוכלסת שכבה גדולה של פקידות מהמעמד הבינוני, שהצטיין תמיד באנטישמיות תוקפנית, אשר הפכה את העיר למבצר נאצי מוקדם יותר מערים אחרות וחייבה את היהודים לשקוד על הגנתם העצמית.

כך זכור לי קשרי ליהדות מראשיתו כמאבק, ברחוב ובבית־הספר, של עמידה על משמר הכבוד העצמי והיהודי. היה לי מורה מצוין, אבי, אשר כלוחם־חזית לא היה מוכן להשלים עם שום פגיעה בכבודו היהודי. אני זוכר אותו מתהלך בעיר בשנים הסוערות ההן, שנות העשרים המוקדמות, וקפיץ פלדה מצופה גומי חבוי בכיס מעילו. צעירים מאוד היינו עת הבטיח לנו, לאחי ולי, פרס בעד כל צלב־קרס שנביא הביתה. פיתחנו שיטה יעילה למדי,

שמצאתיה מופעלת שנים רבות לאחר־מכן בקאהיר על־ידי נערים ערביים בתחנת־הרכבת: הם חיכו עד שהרכבת התחילה לזוז בכדי לתלוש שעונים מידיהם של חיילים בריטים. כך עשינו אנחנו בנוסענו בחשמליות ברסלאו: כאשר החשמלית זזה מתחנתה והחלה מגבירה מהירות, היינו תולשים את צלב־הקרס מדש מעילו של גרמני מופתע־ונדהם וקופצים מן החשמלית בנסיעתה. זה היה ספורט מחנך ומכניס (דמי־כיס) גם יחד.

במשך שנים רבות לא היה קשרי ליהדות קשר של הזדהות עם הדת, שצרמה לי במידה שבאתי במגע עמה בבית־הכנסת ובשיעורי־דת, אלא הזדהות עם גורל נרדפים, שבמקרה גם אני השתייכתי אליהם. ללא ספק השפיעה עלי גם העובדה, כי במשפחתי היתה כבשה שחורה בדמות דודי **ליאו צארק**, אחיה הצעיר של אמי, אשר בגיל שבע־עשרה גויס לצבא הגרמני ולא מצא את מקומו בחברה עם סיום המלחמה, כיוון שמשלח־יד יחידי שרכש היה השמדת האדם. אחרי זמן קצר נודע לנו, כי הוא הצטרף ליחידות הבלתי־לגליות של „הקורפוס השחור" — צבא־סתר שהקימה הקצונה הגרמנית, שלא השלימה עם המפלה (צבא לכל דבר, עם נשק ומדים; הם מרדו בשלטון הרפובליקה והשתתפו בקרבות בשלזיה העילית ובארצות הבלטיות בשנים 1919—1920). דודי ליאו הסתבך ברצח ברנהארד שוטלנדר, מוציא־לאור של העיתון הקומוניסטי בברסלאו, ונאלץ לברוח ולהסתתר. הורי ניתקו כל קשר אתו ולא סלחו לו לעולם, למרות נסיונותיו אחרי שנים לחדש את הקשרים. עקבותיו נעלמו בטיראנה, בירת אלבניה, שם הוא נספה בתור יהודי בשואה.

השפעה חשובה עלי בימי ילדותי ונעורי היתה, בלא כל ספק, לאחי. (שמו היה האנס יעקב; יעקב על שם הסבא

או על שמו של ז׳אק רוסו, אשר אמי היתה מחסידותיו.)
בלי פיאור־יתר יכולני לומר, כי מגיל צעיר שררו בינינו יחסים קרובים עד־מאוד. לא רק אחים היינו אלא ידידים זה לזה. קיבלתי עלי את מנהיגותו גם מפני היותו מבוגר ממני וגם מפני שבעיני ובעיני כל המשפחה, ואף בעיני זרים, הוא היה המבריק והיפה בין שנינו; הכול בא לו בקלות, ללא מאמץ, והוא גם זכה ליחס מיוחד מצד הורי, שראו בו את מקור גאוותם. לכן הועידוהו הורי ללימוד אקדמאי, בעוד שאני נועדתי להיות סוחר כאבי.
בגיל ארבע־עשרה הפסיקו את לימודי ונשלחתי לעבוד בבית־מסחר גדול לבגדי־נשים. תוך מחצית השנה גיליתי, כי אין לי שום עניין במכירת תחתוני גברות. אחרי מאבק הצלחתי לשכנע את הורי להחזירני לבית־הספר, ולאחר לימוד מרוכז ושקדני השגתי מחדש את כיתתי וחזרתי אל ספסל־הלימודים. אך למחצית שנה זו היתה השפעה מכרעת על עיצוב השקפת־עולמי. פגישתי הקרובה עם ציבור הפועלים והשתייכותי לאגודה מקצועית קבעו את התפת־חותי הפוליטית בעתיד.
מילדותי יש לי זכרונות מעטים למדי. משהגענו לברסלאו ללא אמצעים, התגוררנו ברובע פועלי, ואמי התמסרה כולה לעזרת אבי, שניסה ליצור לו מעמד פרנסה מחדש. כך הושארנו, אחי ואני, בידי אומנת קתולית, שנקשרה משום מה דוקא אלי. היא היתה לוקחת אותי בסתר לכנסייה, ולאחר זמן הייתי בקיא יותר בדת הקתולית מאשר בדתי שלי. זכור לי, כי באחת החופשות שלחו אותי הורי לביקור אצל משפחת דודי, שדרה בעיר־שדה בשלזיה־העילית. בני דודי לקחו אותי אתם לגן, ושם, תוך משחק, נתגלתה בקיאותי בדת הקתולית עד כדי כך, שזכיתי בפרס הראשון (ידעתי יותר טוב מכל הילדים הקתולים).

בגיל צעיר זה לא היה בעיני כמעט כל הבדל בין מנהגי הבית שלנו לבין המנהגים שבכל משפחה גרמנית, פרט לקיום החגים הראשיים, בהם נאלצתי ללכת לבית־הכנסת. אך לא חשתי שום התרוממות־רוח. ושוב היה הסבל קשרי היחיד ליהדות, שכן הייתי חוזר לא אחת מבית־הספר היסודי כולי חבול ופצוע מקטטות עם ילדים בשל עלבונות שהטיחו כלפי על היותי יהודי.

בגרמניה שרר אז, בשנים 1923־1924, מצב קשה ביותר. לכסף אבד כל ערך. מיליונים היו מחוסרי־עבודה, וגם אלה שעבדו לא יכלו ביום קבלת שכרם לקנות את המינימום לקיום. היה אפוא טבעי, שקמו מסיתים אשר עשו את היהודים שעיר־לעזאזל למצב קטסטרופלי זה. ולא היה מעניינם של המסיתים ושל המוסתים גם יחד, כי למעשה היינו אנחנו היהודים שותפים לגורלם. אך על־אף היותנו נרדפים לא נעלם מעיני הסבל הכללי ולא היה לי קשה להגיע למסקנה, כי סדרי־העולם אינם מושלמים.

רק אחרי מספר שנים — ושנים קשות מאוד — התבסס אבי והגיעו ימים של רווחה כלכלית בביתנו, שאיפשרו להורי לשלוח את אחי ואותי לבית־ספר תיכון, בו שליש מתלמידיו היו יהודים. גרמנו צרות רבות להורינו בגיל התבגרותנו. אבי נתמנה, מטעם אחד הבאנקים הגדולים („דרזדנר באנק"), למנהל טחנת־קמח מחוץ לעיר, ואף עסק במסחר, ומשום־כך היה מגיע הביתה אך־ורק לסופי שבוע. אמי היתה חסרת־אונים מול החזית המשותפת של אחי ושלי, שכן חיפינו זה על זה בכל מעשה קונדס.

עם כניסתנו לפעילות פוליטית נעשו הדברים רציניים הרבה יותר. הורי היו מבחינת השקפתם סוציאליסטים מתונים. בבית־הספר התיכון נהיינו מקור־פחדים למורים בגלל חוצפתנו ומחמת מריינו נגד המשמעת הפרוסית, שהיתה תקיפה עדיין חרף החוקה הליברלית, אשר התקיימה על הנייר בלבד. אני זוכר, שיום אחד נקראה אמי אל מנהל בית־הספר, אשר שאל אותה, אם אין לנו אב המסוגל לשלוט בנו. על־אף־זאת היו ציוניינו בהחלט מעל לבינוני, פרט להתנהגות, בה זכינו בדרך־כלל בציון „בלתי־מספיק" או „יש מקום לשיפור רב".

היו לי, למזלי, שני מורים יהודים, שידעו לעורר בי עניין בגיאוגרפיה, היסטוריה וגרמנית; בשטחים אלה אף הצטיינתי. פחות ענייינו אותי יוונית עתיקה ולטינית, אך הן הקנו לי יסודות חשובים לעתיד, הן להשכלתי הכללית והן לשפות המודרניות שרכשתי כגון אנגלית, צרפתית ואיטלקית.

אחרי הנסיון הכושל לעשותני סוחר חזרתי לכיתה י' בבית־הספר התיכון. לפעולה הפוליטית נסחפתי בהשפעת אחי, שהצטרף לנוער הקומוניסטי, וגם בעקבות נסיוני כמתלמד שכיר. השנה היתה 1930 ובגרמניה התגבשו כבר החזיתות

באופן ברור. הימין עשה חיל — הנאצים זכו לנצחונם הראשון בבחירות — ואילו ממול עמד מעמד הפועלים בפיצולו, כאשר המפלגות הסוציאליסטית והקומוניסטית, בערך בגודל דומה, לחמו זו בזו וראו זו בזו את האויב העיקרי. כשלון מפלגות הפועלים האלה בעלות שנים־עשר מיליון בוחרים, אשר אילו נקטו מדיניות אחרת יכלו למנוע את עליית הנאצים לשלטון, שימש לי לקח לכל החיים. (הרגשתי אי־נוחות, אם לא יותר מזה, כל־אימת שמפלגתי בישראל — מפ״ם — נמצאה בבדידות אופוזיציונית.)

כניסתי לנוער הקומוניסטי לא נבעה בשלב זה מהשקפת־עולם מארקסיסטית־לניניסטית, אלא נראתה לי כתשובה יעילה יחידה במלחמה נגד הלאומנות הגרמנית והאנטי־שמיות המשתוללת. הייתי אנטי־ציוני הן מחמת ריחוק מיהדות והן בעקב מעורבות במציאות הפוליטית ובמאבק הברוטלי. הציונות נראתה לי אז כעמידה־מהצד במאבק המכריע הזה. היו אלה ימים של שביתות והתנגשויות יומיומיות ברחובות הערים, ואני צללתי לתוך מציאות זו בכל מאודי. מובן שסבלו מכך לימודי, ולפלא בעיני איך בכל־זאת עמדתי בסוף בבחינות הבגרות.

"הקאריירה" שלי בנוער הקומוניסטי היתה תלולה מאוד, וכך גם נפילתי. לאחר חברות קצרה, בגיל שש־עשרה, נשלחתי לארגן שביתת־כורים באיזור מכרות הפחם של ואלדנבורג. הודות להצלחה כאחד משני צירים לועידת הנוער הקומוניסטי בברלין זכיתי להיות מוצג בפני **ארנסט טלמאן** מנהיג המפלגה. בגיל שבע־עשרה כבר הייתי חבר ההנהגה של הנוער הקומוניסטי באיזור שלזיה התחתית. בזמן ההוא חל מאסרי הראשון והיחידי. על גבול גרמניה־פולין אורגנה פגישה בינלאומית, שנאסרה כמובן על־ידי השלטונות. בדרך לפגישה נלכדנו במארב של המשטרה

ונעצרנו. לבושתי שיחררו אותי לאחר לילה אחד של מעצר, על־סמך תעודותי שהעידו כי אינני פועל, בעוד שאת כל חברי החזיקו במעצר עד למשפט.

כעבור שבוע קיבלתי הזמנה להתייצב במשטרה הפוליטית לחקירה. ההזמנה הגיעתני מבלי שהורי ידעו עליה, אך איתרע מזלי והיא היתה ליום ולשעה שחייב הייתי להימצא בבית־הספר. פניתי אל מורי **אלפרד כהן** (לימים, במשך הרבה שנים, מורה בסמינר הקיבוצים בישראל), הסברתי לו את המצב וקיבלתי אישור להעדר מהשיעורים בזמן החקירה בבית־המשפט. נדונונו כולנו לשלושה חודשי מאסר, אך שוב שיחק לי המזל: נערכו בחירות לנשיאות גרמניה, **הינדנבורג** נבחר שנית ונכללתי בחנינה הכללית. עם כל זה היה ברור, כי שמי נמצא עתה בפנקסי המשטרה הפוליטית, וכפי שהתברר לי אחרי־כן — בארכיון המפלגה הנאצית.

המשכתי בפעילות והמשבר השני לא בושש לבוא. הגיע האחד במאי 1932, ולפי החוק דאז היה אסור על התלמידים להשתתף בהפגנות של חג הפועלים. התעלמנו מן האיסור ואני נשאתי ברמה את הדגל של „ברית התלמידים הסוציאליסטים" בהפגנה מטעמה. („ברית התלמידים הסוציאליסטים" — S. S. B. — היתה ארגון סוציאליסטי כללי, אשר הקומוניסטים השתלטו עליו תוך פעולה חתרנית מבפנים.) תלמיד נאצי — אגב, הוא היה מעורב ברצח סוציאליסט בעיר אחרת — הלשין עלי, והנהלת בית־הספר מצאה, כי הגדשתי את הסאה והחליטה לסלקני מכתליו.

הייתי אז בכיתה י"ב, ולאחר מאבק של מספר מורים (ביניהם אלפרד כהן) למעני נתנו לי אפשרות לסיים את לימודי התיכון בבית־ספר אחר, רחוק מביתי. מלבדי היה שם רק תלמיד יהודי אחד, ומכלל שלוש־מאות תלמידים היו מאתים־וחמישים מאורגנים ב„נוער־היטלר". גירוש זה,

כמובן, לא ניתן להעלים מהורי, אך כבר היה מאוחר מלמנוע והם היו נאלצים להשלים עם הבן שסרח. אחי, שלמד באוניברסיטה בהאמבורג, לא היה יכול לייעץ לי בכל צרותי. מעתה היה כל יום בבית־הספר למלחמת־קיום ממש, שכן התלמידים ידעו, כמובן, מדוע סולקתי.

העברתי לבית־הספר החדש היתה על־תנאי, שאחדל מכל פעולה פוליטית בתוכו ומחוצה לו. ברור שלא הייתי מסוגל לעמוד בתנאי זה נוכח כל ההתגרויות והעלבונות על רקע אנטישמי. גאוותי היתה על כך, שבגמר שנת הלימודים השארתי תא של חמישה חברים, גרמנים, בנוער הקומוניסטי של כיתתי, אשר התכתבו אתי עד 1938 לישראל למרות הסיכון שנטלו על עצמם. המאבק הפוליטי בגרמניה נעשה חריף יותר ויותר, והיתה הרגשה של ישיבה על הר־געש. בשיעורי ההיסטוריה — המורה היה נאצי נלהב — התנהלו ויכוחים סוערים באוירה בלתי־לימודית בהחלט.

תפקידי בהנהגת הנוער הקומוניסטי היה השגת מידע על יתר המפלגות והכנה ארגונית לקראת ירידה למחתרת, דהיינו הכנת דירות, הבטחת הקשר עם המרכז בברלין, התקנת בית־דפוס ועוד. בתחום השגת ידיעות היתה לי הצלחה גדולה ובלתי־צפויה. רצה המקרה הטוב ונערה בת שבע־עשרה, **נורמה אדלר**, בתו של מפקד "פלוגות־הסער" הנאציות בעיר, התאהבה בי. שתי בנותיו של אותו מפקד היו חברות ב„ברית התלמידים הסוציאליסטים", ונורמה העבירה לי את כל תוכן שולחן־הכתיבה של אביה. (לאחר ימים לא רבים היא הצילה את חיי ואת חיי אחי.) בתוך הידיעות שמסרה לנו הגיעה אלינו רשימת כל בעלי־החנויות חברי המפלגה הנאצית. אנחנו פירסמנו אותה תוך פנייה לפועלים להטיל חרם על הללו.

רשימה שנייה וחשובה הרבה יותר, שנפלה לידינו בדרך זו,

היתה רשימת מטמוני־הנשק של „פלוגות־הסער". עוד קודם לכן גויסתי לנוער של „לוחמי־החזית האדומים". (כאן עלי לסטות להסברה קצרה: אחרי מלחמת־העולם הראשונה הקימו כל המפלגות ארגונים של חיילים משוחררים; המפלגה הקומוניסטית הקימה את „ברית לוחמי־החזית האדומים" ולידם מסגרת צבאית לנוער; „לוחמי־החזית האדומים" היו החלק המגובש והפעיל ביותר של המפלגה, והוטלו עליו מיבצעים מיוחדים.) ובכן, לילה אחד גייסתי את פלוגתי ורוקננו את כל מחסני־הנשק הנאציים והעברנו אותם לרשותנו.

בפסגת הצלחותי בא כשלוני. התקופה היתה נובמבר 1932. שביתות גדולות זיעזעו את המשטר, ולשיא הגיע המשבר בשביתה של פועלי־התחבורה בברלין, בה שיתפו־פעולה הקומוניסטים עם הנאצים. מנהיג קומוניסטי צעיר **היינץ נוימן**, יהודי חבר הפרלמנט, הגיע למסקנה, כי שיתוף־פעולה זה הוא אסון מדיני וכי הדרך היחידה למנוע את תפיסת השלטון בידי הנאצים היא התקוממות קומוניסטית בגרמניה. התנהל מאבק בהנהגה, שעליו, כמובן, לא ידעו חברי השורה ולא־כלום. התברר אחר־כך, כי הנהגת הנוער הקומוניסטי עמדה לצדו של נוימן.

בין תפקידי השונים היה אחד, שבזכותו ידעתי מעט יותר מאחרים. בשנה ההיא היו בחירות רודפות בחירות, ואני נתמניתי להיות מארח לנואמים באספות בחירות (לקבל פניהם וללוותם עד תום האספה). בין הנואמים היו כל המנהיגים החשובים של המפלגה הקומוניסטית בגרמניה, וכך הכרתי את **וילהלם פיק, ואלטר אולבריכט, ארנסט טורגלר, וילי מינצנברג, והיינץ נוימן**, ומשהו גונב אלי מחילוקי־הדעות שסכסכו את הנהגת המפלגה.

באחד מלילות נובמבר נקראתי באורח דחוף אל המרכז

ונצטוויתי לחתום על הצהרת נאמנות כלפי ההנהגה החדשה ועל גינוי לזו הקודמת שהודחה. סירבתי לחתום, כי חשבתי לתומי שחייבים לשכנעני, תוך בירור אידיאולוגי, בצדקת הקו החדש. אולם איש, כמובן, לא טרח לעשות כן, מכיוון שבעצם איש לא ידע את הסיבה להדחתם של נוימן וחבריו. סירובי זה הביא לידי כך, שאף אני הודחתי בו־במקום מכל תפקידי בהנהגה המחוזית. קיבלתי הוראה למסור את אקדחי ונשלחתי לפעול בתור רכז ארגוני של סניף־משנה קטן בעיר. היה זה לקח נוסף בשבילי על שיטת העבודה במפלגה הקומוניסטית, בעיקר לאחר שהתברר לי, כי ההחלטה לא נתקבלה אפילו במרכז המפלגה הגרמנית אלא הגיעה מרחוק...

יהיה זה בלתי־צודק לומר, שקיבלתי רק את השלילי מחברותי במפלגה זאת. היו גם ערכים חיוביים שהשפיעו עלי, והחשוב בהם, נדמה לי, שעניין הכלל קודם לעניין הפרט. עקרון זה נהיה אצלי טבע שני, ובעטיו עמדה משפחתי־לעתיד לסבול הרבה.

היום אני יודע, כי ביסוד צדקו יריבי, אנשי תנועות־הנוער הציוניות. אולם להצדקתי שלי אני רשאי לטעון, כי היתה זו תקופה בלתי־רגילה ולא יכולתי להישאר אדיש לסבלם של מיליוני פועלים במצוקה. וגם רגישות זו אני רואה עד היום כנכס חשוב.

בתקופה זו (1930—1933) נותקתי בהדרגה מכל חברי היהודים, וכל סביבתי, פרט למשפחתי, היתה פשוטי־העם הגרמנים, אתיאיסטים כולם. לשבחם אני חייב לומר, כי רובם שילמו בעד השקפותיהם בחייהם, יחד עם בני עמנו, וחלקם עוד לפני כן. היו ביניהם גם בוגדים, אבל הם היו מעטים יחסית. זו אחת הסיבות, שגם בימים הטרגיים ביותר לעמנו לא נתפסתי לשלילה מוחלטת של העם הגרמני כולו.

בינואר 1933 עלה היטלר לשלטון וכל המחנה האדיר של תנועת הפועלים, על שנים־עשר מיליון בוחרים, התמוטט במשך שבועות אחדים ולא נשארו ממנו אלא אי־אלו איי התנגדות בודדים וחסרי־חשיבות.

מאורעות אלו תפסו אותי באמצע בחינות־הבגרות. סיימתי את העבודות שבכתב וציפיתי ליום־הבחינות שבעל־פה. והנה, באחד הערבים בחודש פברואר שמעתי את השריקה המוכרת של ידידתי נורמה, אשר קראה לי לפגישה. היא גילתה לי, כי על שולחן־הכתיבה של אביה מצאה רשימה של אלה, שעומדים להעצר בלילה הבא, וברשימה מצויים

שמי ושם אחי בין כל הקומוניסטים והסוציאליסטים הפעילים. (היתה זו פגישתנו האחרונה, ועד היום אינני יודע מה עלה בגורלה.) עוד באותו לילה קיימנו התייעצות משפחתית, בה הוחלט שאחי ייצא מייד לבלגיה, ואילו אני אקח את מגלשי ואעבור את הגבול לצ׳כיה במגמה לחזור לבחינות־הבגרות.

במשך יום המחרת, אגב הכנות לנסיעה, עוד הספקתי להזהיר מספר אנשים. מאוחר יותר התברר לי, שזה התרחש בליל שריפת הרייכסטאג, בית־המחוקקים הגרמני, אשר בוימה על־ידי הנאצים כדי לבצע מאסרים המוניים ולהוציא את המפלגה הקומוניסטית אל מחוץ לחוק. אחי הגיע בשלום לבריסל, ואני עברתי ללא תקלה את הגבול לצ׳כיה ובילֵיתי בה שבועים עד לבחינות. היה זה סיכון של טירוף לחזור לבחינות, אך כיוון שרציתי ללמוד רפואה, היה לתעודת־הגמר ערך מכריע בשבילי. לכן התייצבתי לבחינות שבעל־פה, וכאן קרה דבר ממש מדהים: איש מחברי כיתתי — שמרביתם היו נאצים מאורגנים, וכמותם גם המורים — לא הלשין עלי.

גמרתי את הבחינות בעת שלפני בית־הספר השתוללו אנשי „פלוגות־הסער״ והם שיכורי נצחון. הבחינה עצמה היתה מלווה מתח רב. הייתי היחידי שנבחן בעל־פה בארבעה מקצועות, בעוד שיתר התלמידים נבחנו בשניים, לכל היותר בשלושה מקצועות. נוסף על כך, נושאי הבחינה שלי בהיסטוריה היו פרובוקציה ממש. נשאלתי, בין היתר, אם מארקס צדק בביקורתו את תורת הגל. התחמקתי באופן אלגנטי: הסברתי את המחלוקת, מה אמר זה ומה אמר זה, מבלי לנקוט עמדה. גיליתי, כמסתבר, ידיעה טובה, כי סיימתי את הבחינות בהצלחה וזכיתי לתעודה, אשר שוב לא נצרכתי לה מעולם.

ברסלאו היתה העיר הראשונה, שנתמנה בה מפקד־משטרה נאצי. אחת מפקודות־הביכורים שלו היתה, שיש להחתים את הפספורטים של היהודים ב־J רבתי. אני עוד הצלחתי להוציא פספורט בלי החותמת, דבר שהקנה לי חופש תנועה למשך חמש שנים. מאוחר יותר נודע לי, שכל הכנותי לירידה למחתרת היו לשווא, שכן הממונים במרכז המפלגה בברלין החזיקו את המסמכים ב„בית ליבקנכט", וכשהנאצים תפסו אותו, הם מצאו את כל הרשימות. למעשה סיכנתי אנשים רבים, וביניהם ידידים, שלא היה להם שום קשר עם המפלגה הקומוניסטית.

במארס 1933, למחרת הבחינות, עברתי לברלין תוך החלטה נחושה להמשיך את המאבק בדרך בלתי־לגלית. הודות לקשרים קודמים מצאתי מקום להתגורר בו וקשר לתא־מחתרת, שפעל ללא תיאום מלמעלה. ניגשנו לפעולה, שערכה היה מבוטל אך כל אחת מהן סיכנה את חיינו. ציירנו על קירות הבתים סיסמאות נקמה, חילקנו ברכבת התחתית כרוזים, בהם קראנו לפועלים לשבות ולהתקומם. כשלוננו לא איחר לבוא. אחד אחד נאספו חברי התא (כולם מצאו את מותם במחנות־ריכוז).

בסוף אפריל נוכחתי לדעת, כי נותרתי לבדי, ללא כל קשר, והגעתי למסקנה שעלי לעזוב את גרמניה. הודות לפספורט הכשר שלי לא היו לי בעיות. עברתי את הגבול לבלגיה והצטרפתי אל אחי בבריסל. כוונתי היתה להרשם ללימודים באוניברסיטה, אולם שלטונות בלגיה לא הכירו בתעודת־הבגרות הגרמנית ודרשו בחינה חוזרת בכל המקצועות, ביניהם כאלה שלא היה לי סיכוי לעמוד בבחינתם בלי למידה נוספת, בעיקר היסטוריה וצרפתית. אחי, שכבר למד באוניברסיטאות האמבורג וברסלאו מדעי המדינה וכלכלה, ניצב אף הוא בפני אותה תביעה והחליט להתחיל מחדש

וללמוד כימיה.

הורי נשארו בינתיים בגרמניה. המצב שם החמיר והלך. הנאצים פתחו בפעולות נגד היהודים: אסרו על עורכי־דין יהודים להופיע בבתי־משפט, יהודים סולקו מכל משׂרה ציבורית, הוטל חרם על חנויות ובתי־עסק יהודיים וכיוצא־בזה. במהרה התנכלו הנאצים לפרנסת אבי, גם בגלל מעשי בניו, וגרמו לפיטוריו. במעט הכסף שהיה לו הוא תמך בנו כל עוד יכול היה. תקציבנו היה אפוא מצומצם ביותר. רשיון־עבודה אי־אפשר היה להשיג והתקיימנו על מינימום. לבסוף החלטנו להיפרד: אחי נסע לדרום־צרפת להתחיל בלימודיו שם, ואני הדרמתי יותר והמשכתי לאיטליה, בה אפשר היה להתקבל באוניברסיטה אחרי בחינה באיטלקית בלבד.

שש שנות לימוד לטינית היו לי עתה לעֵזר רב ואחרי מספר שבועות עברתי את הבחינות, בפיזה, ונרשמתי ללימודי הרפואה. הייתי אז בן שמונה־עשרה, וכאשר הודיעו לי הורי, כי אין לאל־ידם לאפשר לשנינו לימודים, מצאתי את עצמי בארץ זרה, ללא נפש קרובה וזקוק לפרנסה.

נדודים

תחנות באיטליה

לפי החוק אסור היה עלי, כזר, לעבוד באיטליה. וכדי להוסיף צרה על קושי נקראתי יום אחד אל מיפקדת־המשטרה, שם בישרו לי, שקיבלו ידיעה מהמשטרה הגרמנית, כי הנני אלמנט מסוכן מבחינה פוליטית. נצטוויתי שלא לעזוב את העיר פיזה ואף פקדו עלי להתייצב יומיום במשטרה.

פיזה היא עיר קטנה, והיה לי ברור שלא אוכל להתקיים אלא בעיר גדולה, בה האפשרויות רבות יותר ועיני השלטון פקוחות פחות. בהסתמכי על חוסר־היעילות של המשטרה האיטלקית צפצפתי על הפקודות ועברתי למילאנו. שם

מצאתי, בעזרת הקהילה היהודית, עבודה בבית־חרושת קטן למקלטי־רדיו — בתנאי־ניצול איומים. יום־העבודה שלי היה בן שתים־עשרה שעות והשכר הספיק בדוחק רב למחייתי.

פועלי בית־החרושת קיבלוני יפה מאוד. התאהבתי בעם האיטלקי, שסבל אף הוא מהשלטון הפאשיסטי, אם־כי לעומת גרמניה היתה איטליה כמעט גן־עדן. הפועלים היו ברובם המכריע סוציאליסטים וקומוניסטים, והתייחסו למשטר בלעג. גם במלחמתם הפוליטית הם חסרו את הרצינות הבהמית הגרמנית. יתכן שתכונות אלו — טוב־לב וחוסר קנאות — עשו את האיטלקים לחיילים פחות־טובים במלחמת־העולם השנייה, אך לטעמי היתה לחימתם יותר אנושית ויותר נעימה.

לאחר זמן לא רב דיברתי איטלקית כמו איטלקי. רק לעתים עורר „הדיאלקט" שלי תשומת־לב ושאלו אותי, מאיזה איזור באיטליה אני בא. הייתי גא על שהתפרנסתי מיגיע־כפי, אולם העיק עלי ששכרי לא איפשר לי אלא קיום דחוק ביותר. היו חודשים שנזונותי בלחם וחלב בלבד.

עתה, בכותבי שורות אלה, נזכר אני בביקורי במילאנו כעבור שנים רבות. פישפשתי ומצאתי מכתב, שכתבתי לרעייתי במארס 1963, עת נסעתי לאירופה בשליחות משקית מטעם קיבוצי:

„מילאנו עושה אותי קצת סנטימנטלי. אני הולך ורואה אותם מקומות שהתהלכתי בהם רעב לפני שלושים שנה בדיוק, רק שהורידו את כל הסמלים הפאשיסטיים. הלכתי למצוא את בית־החרושת שעבדתי בו, ולהפתעתי מצאתי מהר את הבית. נדמה לי שזה הבית היחידי שנהרס בהפצצה בזמן המלחמה. לא גיליתי שום עקבות של בעליו, וכך לא הצלחתי לקשור קשרים לעבר."

אולם נחזור אל מילאנו של עברי הרחוק, כאשר עוד הייתי שרוי בתוכו כהווה והעתיד לפני.

פעם אחת ויחידה התקשרה עמי המפלגה הקומוניסטית הגרמנית, אשר פעלה במחתרת גם באיטליה. מפגישה עם בא־כוחה, אשר בא למטרה זו מפירנצה, למדתי שחטאי לא נשכח ושמתייחסים אלי עדיין בחשד בגלל סטייתי בימי היינץ נוימן. פיתחתי בפניו את דעותי על השגיאה הפטאלית של המפלגה בשיתוף־הפעולה עם הנאצים, תוך פילוג מחנה הפועלים, ועמדתי על דעתי שהאשמה לעליית היטלר לשלטון מתחלקת שווה בשווה בין המפלגות הסוציאליסטית והקומוניסטית. עמדתי זו גרמה לניתוק מוחלט של המפלגה אתי. וכך, לאחר שאבדה לי המולדת, אבדה לי גם ההשתייכות הרעיונית, ורק אחרי התלבטויות ונדודים של שנים עלה בידי ליצור לי את שתיהן מחדש. אך דרכי לציונות היתה אטית וקשה.

עיקר הקושי של חיי באיטליה היתה הבדידות. עם כל אהדתי לאיטלקים הרגשתי זרות כלפי עם זה, שבמשך מאות שנים נשלט על־ידי הכנסייה הקתולית על משטרה החברתי הצבוע. את ניצול הפועלים חשתי היטב על בשרי. ולאט התגבש אצלי הרצון ליצור לעצמי בית, בו אחיה לפי דעותי ולפי השקפותי, בו ארגיש השתייכות ולא אהיה זר כל ימי חיי.

באיטליה טרם נוסדה הכשרה חלוצית בימים ההם. קרוב־משפחה ציוני, שבא לבקרני, קשר אותי עם מרכז „החלוץ" בברלין, ולאחר תקופה קצרה קיבלתי הוראה לצאת להכשרה בחווה קטנה שליד אגם גארדה. הכשרה זו עדיין היתה בתכנון, על סף הביצוע, ואנוכי הייתי החלוץ הראשון שהגיע לשם. חודשים אחדים לאחר־מכן נמסרה נקודת הכשרה זו לתנועת ה„וורקלויטה", שיחד עמהם בניתי אחר־כך את ביתי, הוא קיבוץ הזורע. רצה הגורל, שאני, חלוץ־סתם בעל דעות שמאליות מובהקות, נקלעתי לתוך תנועה, שהיתה המיוחסת בין תנועות־הנוער וגם הפחות

מגובשת מבחינה רעיונית. מיוחסת היא היתה הודות לרמה האינטלקטואלית של חבריה, שרבים היו בעלי השכלה אקדמאית; ובלתי־מגובשת — משום שהיו בה אנשים בעלי השקפות שונות: מחד, חברים כמוני, עם רקע שמאלי חזק, פעילי המפלגה הקומוניסטית; ומאידך, בוגרי סמינרים למורים. מפאת חשיבות הנושא, בשביל קיבוצי ובכלל, מוטב לתארם ביתר דיוק.

ה„וורקלויטה" („אנשי מעש־ויצירה") היוו בעבר אחד משלושת הפלגים בתוך תנועת ה„קאמראדן" („רֵעים"). זאת היתה תנועה, שהתרוצצו בה שלושה פלגים אידיאולוגיים: חלק קומוניסטי, חלק חופשי־אינדיווידואליסטי, וחלק בעל הכרה יהודית סוציאליסטית־שמאלית — הגרעין לתנועת ה„וורקלויטה". ברור היה כי יסודות כה שונים לא יוכלו לאורך ימים לדור בכפיפה אחת. ב־1931 חל פילוג ביניהם. ה„וורקלויטה" הצליחו למשוך אחריהם את הרוב המכריע של תנועת ה„קאמראדן".

הודות לקשרים ההדוקים של **מארטין בובר** עם **מנחם גרסון** היתה השפעת בובר על תנועה זו עמוקה מאוד. דבר זה התבטא לא רק בהגשמה הלכה למעשה של תפיסת בובר בדבר „חזרה אל המורשת היהודית לפני השיבה לציון", אלא גם בתפיסתם החברתית־הכללית. היה ברור להם, כי בלי מסד אידיאולוגי משותף אין סיכוי שהתנועה תזכה להקמת מפעל משותף בידי בוגריה ותתן בזה ביטוי קונסטרוקטיבי לשאיפתם הסוציאליסטית.

עם עלות היטלר לשלטון החליטה תנועת ה„וורקלויטה" תוך חודש ימים לצאת להכשרה ולהקים קיבוץ משלה בארץ.

מבחינה חברתית היה פער גדול בין חברי הקבוצה, שבאו ישר מבתי־ספר ומבתים אמידים, לביני, שכבר נדד שנתים

ועבד לפרנסתו ואסף נסיון בחיים. כבר עמדתי לפרוש מהם. יחד הגענו למסקנה, כי מקומי איננו ביניהם, ופניתי להכשרה של השומר־הצעיר ביוגוסלביה כדי לעבור אליהם. אולם כאשר הודיעוני על ההעברה לאחר מספר חודשים, נרקמו בינתים יחסים חברתיים הדוקים ביני לבין הקבוצה והתוכנית בטלה. (היה בכך מן ההפתעה לכל אלה שהכירוני, וגם לעצמי, שכאן נכרתה ברית לכל החיים, שכן מבחינה רעיונית עליתי ארצה בעיקר לקיבוץ, פחות מזה לארץ. לכן גם היתה הדרך כה קשה.)

אחת הסיבות למניעת עזיבתי, מצד הקבוצה, היתה העובדה, שהודות לידיעתי את השפה האיטלקית היה ביכולתי לבוא במגע עם המוסדות המקומיים. נהייתי לידידו של ראש העיירה, בה שכנה ההכשרה, והייתי נכנס־ויוצא בלשכתו ללא כל הגבלה. בימים ההם עוד ניתן להוציא יהודים מגרמניה, וזאת בתנאי שיוכיחו, כי יש מקום אשר מוכן להתיר כניסתם. אפילו ממחנות־הריכוז שוחררו יהודים. קיבלנו אפוא מ„החלוץ" טפסים מתאימים, ולא התקשיתי כלל בהשגת חתימתו של ראש־העיר. במרוצת הזמן רכשתי את אמונו עד כדי כך, שהיתה לי גישה חופשית לחותמת שלו והחתמתי את כל הטפסים בלאנקו.

עם הזמן גדל מספר ההכשרות באיטליה. וכאשר רפז „החלוץ" עלה ארצה, הייתי מועמד טבעי לרשת את מקומו. שנות־העבודה כבודד באיטליה העניקו לי דבר, שהקל עלי מאוד: המעבר לעבודה פיזית לא היווה בשבילי בעיה, כמו בשביל יתר החברים, ולא העיק עלי בגיבוש דרכי, כפי שהעיק על אחרים שאמנם נשרו ועזבו אותנו.

כאשר סיים אחי את לימודיו, בשנת 1935, וקיבל את תוארו כמהנדס כימאי, הוחלט על פגישה משפחתית. נפגשנו בעיירה קטנה בסלובקיה, בה גרה אחות אמי שהיתה נשואה ליהודי סלובקי. שיחותי עם אחי, שגם הוא התאכזב מן הקומוניזם אך הרגיש עצמו אזרח העולם, היו רצופות ויכוחים סוערים. רק בדבר אחד היינו תמימי־דעים, שעל הורינו לעזוב את גרמניה, ובמשותף לחצנו עליהם לעשות צעד זה. הם עברו בינתים לברלין ואבי מצא בה את פרנסתו בצמצום רב. אך הפרידה מגרמניה היתה קשה עליהם כקריעת ים־סוף, כיוון שהם ראו בה לא את הפרצוף

המעוות של ההווה אלא את כל ערכי התרבות ואת הליברליזם של העבר; הם גם לא האמינו, שהסיוט ימשך זמן רב.

בילינו ימים נהדרים יחד בטרם ילך כל אחד לדרכו. לאחי היה חוזה עם חברת מכרות נחושת ברודזיה הצפונית, אבי ואמי שבו לגרמניה ואני חזרתי לאיטליה כשמגמת־פני היא ארץ־ישראל.

הורי עזבו את גרמניה בשנת 1938 ועברו לבלגיה. לשם שלחנו להם, הקיבוץ ואני, סרטיפיקטים לעלות והם הגיעו ארצה ביום פרוץ מלחמת־העולם השנייה, באחד בספטמבר 1939.

עוד פגישה משפחתית אחת ניתנת לנו בשנת 1946 בארץ. ב־1947 נפטר אבי. בסוף אותה שנה החלה מלחמת־השחרור, אני גויסתי לפלמ"ח, ואמי, שנשארה בקיבוץ לבדה, החליטה להצטרף אל בנה השני, אל אחי, שהיגר בינתים לארצות־הברית. ב־1957 נפטר אחי בגיל ארבעים־וחמש ואמי הלכה בעקבותיו שלושה חודשים אחריו. אחי ואמי קבורים בבית־הקברות של „הבונים החופשיים" בלוס־אנג'לס, קבר אבי הוא בהזורע קיבוצי.

הרשיתי לעצמי הפלגה פרטית זו משני טעמים: האחד — תכפו עלי הזכרונות על יקירי שאינם עוד בחיים; השני — יש בו בסיפור שנותיהם האחרונות של בני משפחתי להוסיף מעט לתיאור גורלה הטראגי של יהדות גרמניה, שנעקרה משורש ונתפזרה על־פני שבעה ימים.

חייתי שלוש שנים באיטליה ורק בסופן עלתה המשטרה על עקבותי, וזאת בגלל פעולה בלתי־לגלית שעסקתי בה, אך הפעם בשביל ההסתדרות הציונית. והמעשה שהיה כך היה.

באיטליה היתה התנועה הציונית לגלית, ואפילו בזמני משבר בין ממשלות גרמניה ואיטליה, כמו בזמן תפיסת אוסטריה על־ידי היטלר, זכתה התנועה הציונית ליחס אוהד מצד השלטון. אך כספים שנאספו באיטליה למען התנועה הציונית — אסור היה להוציאם ממנה. לנו, לאנשי „החלוץ", לא היה כסף לפעולתנו. לפיכך הגענו להסכם עם המוסדות

הציוניים, שניטול על עצמנו את הוצאת הכספים מאיטליה לשווייץ ואחוז מסוים יופרש לפעולתנו. הסדר זה נתקבל על כל הצדדים.

שלושה חברים היינו שעסקנו בהברחת כספים. כאמצעי העיקרי להברחה שימש לנו אופנוע. במסווה של תיירים היינו חוצים את הגבול לעתים קרובות, כאשר בתוך הצמיגים מוסתר כסף. אחד משלושתנו היה **אבנר גוגנהיים**, לעתיד חבר קיבוצי ואחד מקציני התותחנים הראשונים בצה"ל, שנפל על הגנת ירושלים ב־1948. הוא היה בעל פספורט שווייצי ולכן העז לקחת את הכסף גם על גופו, כאשר לא היה סביר מבחינת מזג־האויר, שתיירים יחצו את הגבול באופנוע. רק פעם אחת נתפס אבנר בגבול, אך הוא הקים בקור־רוח שערורייה ודרש לראות את הקונסול השווייצי. המוכסים האיטלקים נרתעו ונתנו לו להמשיך, אלא שמעתה נהיינו חשודים.

גרתי אז בהכשרה בעיירה קטנה שבין מילאנו לטורינו. כנדרש על־פי התפקיד התיידדתי עם אחד השוטרים תוך שתיית כוס יין מדי ערב. זמן־מה אחרי התקלה בגבול ישבתי אתו כרגיל, איטלקי פשוט ותמים, והוא סח לי כבדרך אגב:

„השלטונות שלי השתגעו לגמרי. היום קיבלתי מברק לשים־עין עליך, רוברטו (זה היה שמי באיטליה). מכל האנשים חשוד דוקא אתה, שאני מכיר ואנחנו ידידים, ואני בטוח שאינך מסוגל לעשות דבר נגד החוק."

מובן שחיזקתי את דבריו, כי אכן מישהו השתגע. אמנם הפגתי את חשדו של אותו שוטר, אבל הבנתי היטב כי „השלטונות שלו" לא ירפו ממני ועלי לשאת רגלים. גם מרכז „החלוץ", ובעיקר המוסדות הציוניים האיטלקיים, הגיעו למסקנה, כי יש לשלוח אותי מאיטליה ובהזדמנות

הראשונה.

מלחמת ספרד היתה אז בעיצומה. ראיתי בה את ההתמודדות המכרעת בין הפאשיזם לבין כל מה שהיה יקר לי בחיים. רציתי להתנדב לבריגדה הבינלאומית, אך הייתי בעמדת־מפתח — רכז „החלוץ" באיטליה — ובארץ פרצו בינתים מאורעות־הדמים. (אילו התחילה מלחמת ספרד שנה קודם, הייתי, ללא ספק, נלחם שם.) אחרי התלבטות קצרה החלטתי, כי הגיע קץ לנדודי, שעלי להקים את הבית שלי ולהגן עליו — וזאת תהיה תרומתי הזעירה לקידום העולם.

ביולי 1936 זכיתי בסרטיפיקט ועליתי ארצה. כאמור, לא הייתי עדיין ציוני מתוך השקפה. יותר מכל משכה אותי היכולת לעצב במו־ידי את חלומי הסוציאליסטי במציאות החיים של הארץ. יהודי וציוני שבהכרה נעשיתי רק כעבור שנים, אבל זוהי פרשה בפני עצמה.

צעדים ראשונים בארץ

שבחי קיבוצי

הקשרים החברתיים שנתהדקו בשנות ההכשרה הניעוני להצטרף אל קבוצת ה„וורקלויטה" — מרגע ירידתי מן האונייה. הראשונים הגיעו ארצה ב־1933, והקיבוץ נוסד ב־1934. תחנתו הראשונה בארץ היתה חדרה, ובכספי מגבית שנערכה בין הורי החברים וידידי התנועה בגרמניה נקנו עבורו אדמות בין יקנעם לבין משמר־העמק. החברים שהו בינתים בשתי פלוגות הכשרה: אחת בגבעת־חיים ואחת במשמר־העמק. הקיבוץ התלבט עדיין במציאת מסגרת תנועתית רחבה יותר, בקיבוץ־המאוחד או בקיבוץ־הארצי.

תודות למגבית זכה קיבוץ הזורע להקדמת תורו בהתיישבות, ובאפריל 1936 עלו הראשונים על חלק קטן של אדמותיו תוך הבטחת המוסדות לפנות את מרבית הקרקע מן האריסים שישבו עליה. מאבק זה על האדמות נמשך שנים רבות והגיע לסיומו רק ב־1948, עם העברת האריסים לסביבת התבור ויישובם שם מחדש. תהליך ממושך זה של שחרור האדמות גרם לפיצול גדול של שטחי הקרקע והיה לבעיה הגדולה ביותר של הקיבוץ. בגלל אי־ידיעת תנאי הארץ וחקלאותה, מחמת קוצר הזמן, טרם קמו לנו צוותים מקצועיים, שיוכלו להתמודד עם הבעיות הספציפיות של אדמות אלה. כל זה עיקב את התפתחותו של הקיבוץ וגרם למצב כלכלי קשה.

אי־ההשתייכות לאחת התנועות ההתיישבותיות ויחס זלזול של המוסדות המיישבים כלפי קיבוץ „יקי" זה הסבו קיפוח חמור בתקציבי ההתיישבות. ונוסף על כך, ימים ספורים אחרי העלייה על הקרקע פרצו מאורעות (אפריל 36). הכול יחד גרם לכך, שהבסיס הכלכלי היה בלתי־מספיק והיינו נאלצים לחפש לנו מקורות פרנסה מחוץ למקום.

במשך שנות המאורעות, 1936—1939, לא עבר שבוע ללא יריות על הקיבוץ וללא קטטות על הקרקעות. כל אותו זמן התגבש הקיבוץ מבחינה כלכלית ורעיונית, תוך ויכוחים עֲרים־ביותר עם נציגי התנועות השונות על־אודות בניית החברה, היחס לדת, היחס לעם הערבי וכדומה. רק ב־1938 החליט הקיבוץ, ברובו המכריע, להצטרף לקיבוץ־הארצי של השומר־הצעיר. נשארה בתוכו קבוצה לא־קטנה של חברים, שהסתייגו מהדרך הפוליטית של השומר־הצעיר, ולימים נהיו חברי מפא"י. היו אלה שנים אשר בהן, למרות מצבנו הכלכלי הדחוק והבטחוני הקשה ותוך קשיי הסתגלות לתנאי הארץ, היה בנו הכוח לקיים מתח רעיוני גבוה.

לא־מעטים עזבו אותנו בשנים ההן, חלקם בשל חוסר־יכולת להסתגל לתנאי־הארץ הקשים, חלקם על רקע פוליטי או בגלל חילוקי־דעות בענייני חינוך וחברה. אך בסופו־של־דבר התגבש גרעין, שיצר — יסולח לי בעד המליצה — ישוב פורח מתוך שממה, השתתף בכל מאבקי הישוב היהודי מעֵבר לכל יחס מספרי, והנני גאה להשתייך אליו. אם הישגים הם קנה־מידה להצלחה בחיים, הרי התוצאות עוברות בהרבה את ציפיותי, שהיו בבחינת אוטופיה כאשר יצאתי לעצב את חיי במו ידי.

כל זאת אני אומר מבלי להתעלם מבעיות שנותרו ומבעיות שיצוּצוּ ברבות הזמן. אני מאמין, כי ציבור זה, שהוא גדול כיום פי חמישה מאשר בהתחלה, יפתור את בעיות ההווה והעתיד, יתגבר בתבונה על כל המכשולים וימשיך לתרום מעל לחלקו במשימות הארץ הזאת. בכל פעולותי בתפקידים השונים ראיתי את עצמי כשליחו של ציבור זה, והרגשת השליחות והעוֹרף הבטוח העניקו לי חופש ואי־תלות כדי לפעול בהתאם להבנתי ולמצפוני בלבד, ללא צורך להתרפס בפני שום אדם. שהרי תמיד היתה לי הברירה לחזור אל אותו ציבור במלוא הזכויות. כל השגיאות, שבודאי עשיתי בחיים ככל יצור אנושי, הן אך־ורק שלי.

קיבוצי נאלץ בשנים הראשונות, כפי שכבר הזכרתי, לשלוח פלוגות־עבודה, וכך ביליתי את שנותי הראשונות בארץ כמעט כולן כפועל שכיר נודד. התחלתי בעבודות סלילת קטעי הכביש חדרה־רעננה ועפולה־חיפה. השתתפתי בכיבוש העבודה העברית בנמל חיפה, ומה גאים היינו, שהצלחנו לעמוד בתחרות הקשה עם פועלי־נמל מקצועיים, שהובאו במיוחד מסאלוניקי, ועם פועלי־נמל ותיקים ערבים. השתתפתי בעבודות חפירה לאין־קץ בפיתוח קוי המים על־ידי „מקורות" בעמק, עבודה שנעשתה כולה בידים. האמביציה וכוחותי הפיזיים עשו אותי לפועל מבוקש,

אם־כי, אודה, שחוֹם־הקיץ הראשון בא לי כהלם. חדרתי עד מהרה גם לחוג הסגור־כמעט של החברים שעסקו בענייני בטחון, כי הייתי כבר מאומן בנשק.

נקודת־החולשה שלי היתה אי־ידיעת השפה העברית — מבחינה זו עליתי בלתי־מוכן לגמרי — ומלבד „כן" ו„שלום" לא ידעתי מלה בעברית. עקב הנדודים כשכיר והודות לכשרון קליטת שפות על־פי השמיעה התגברתי יחסית מהר על מכשול זה והייתי מסוגל לשתף עצמי בחיים שמסביבי.

הדחיפה להתמסר לענייני בטחון נבעה, יותר מכול, מאפיזודה שקרתה לי בזמן חפירת תעלות לרגלי הכרמל. בוקר אחד הלכנו לעבודה, כרגיל, בשדה פתוח לרגלי הכרמל, כאשר לפתע ניתכה עלינו אש. היה אתנו חבר אחד מזוין ברובה בלבד, והוא משום־מה איחר לתפוס עמדה ולהשיב אש. באופן איסטינקטיבי התפזרנו בו ברגע, ובקפיצות הגענו לתעלות שחפרנו מקודם. לא נשאר לנו אלא לשכב בתעלה ולחכות עד שהערבים ירדו אלינו ויסיימו את המלאכה. הרובה האחד לא היה בכוחו למנוע זאת מהם. וכך שכבנו בתעלות צרות ושטחיות מבלי יכולת להרים את ראשינו.

בסוף חילץ אותנו משוריין בריטי, שנזדמן למקום במקרה והבריח את אנשי הכנופיה שהתקיפה אותנו. אולם בשוכבי בתעלה גמלה בי ההחלטה, כי לעולם לא אתן עוד את עצמי למצב כזה של חוסר־אונים וכי תמיד יימצא נשק בידי כאשר אהיה זקוק לו להגנת החיים. גדלתי אחרי מלחמת־העולם הראשונה על ברכי הפאציפיזם, אך לא מצאתי כל סתירה בין פאציפיזם לבין שימוש בנשק למען הגנה על החיים. רק לעתים רחוקות נתקלתי — ב„הגנה" ובפלמ"ח — באנשים, שהמוטיבציה שלהם היתה אחרת מזו שלי, ועד

היום לא נקלעתי לסבך בעניין זה. מעולם לא מצאתי סיפוק בגינוני־צבא לשמם, אבל הקיום קודם לכול ובלעדיו אין ערך להשקפות הנעלות־ביותר ואין סיכוי להגשימן. פארא־דוקס חיי הוא, שככל שרדפתי אני אחר הסכנה, ברחה הסכנה ממני וכמעט תמיד איחרתי אותה, כך שהנסיון הקרבי הממשי שלי יתכן שהוא פחות מזה של כל אחד מבנינו במשך שירות החובה שלו.

אל הנשק

כיבוש חניתה

ב־1938, במסגרת „חומה ומגדל", הוחלט לעלות על הקרקע בחניתה. למטרה זו עמדו לגייס פלוגת־כיבוש מכל הקיבוצים שטרם היו בהתיישבות. קיבוצי היה לפיכך פטור מלהשתתף במאורע זה, אבל אני קמתי והתנדבתי לתפקיד. בתחילה הוחלט בשלילה, אלא שלא נתתי מנוח עד אשר הקיבוץ קיבל את עירעורי ויצאתי לשם כשאני שלם עם הקיבוץ ועם עצמי.

לשם קבלתי לפלוגה הייתי צריך לעבור מבחן בשימוש בנשק. לגבי המבחן הדאיגה אותי רק בעיה אחת — האם אבין את שפת הבוחן. הבוחן היה **צבי בן־יעקב**, מפקד

הפלוגה. עשיתי עליו, כנראה, רושם טוב, כי שובצתי ב„ניידת", בעלת הסיכויים המירביים לבוא במגע עם האויב. בתחילה עמד לרשותה טנדר פתוח ורק מאוחר יותר זכינו למשוריין, שהיה ללא גג, ספק מגן ספק מלכודת. בטנדר היה לנו מכשיר־הקשר היחידי של חניתה עם העולם החיצוני, מלבד מכשירי־איתות ליום ולילה שהיו בתוך החומה.

הנקודה היהודית הצפונית ביותר, והיחידה בגליל המערבי, היתה נהריה. קרוב לחניתה עובר ואדי גדול, ואדי פרפרה (נחל שומרה), ששימש לכנופיות כמעבר להם ולנשקם, ולכן היה למאחז שלנו בגבול הלבנון חשיבות רבה. תרשיחה היתה אז מרכז הכנופיות באיזור, ואנו תקענו טריז בין המרכז לבין מקור אספקת הנשק שלהם. הערבים הבינו כמונו את חשיבות הנקודה וניסו לטורדנו בהתקפות אין־סוף. מיפקדת ה„הגנה" ייחסה לחניתה העברית חשיבות כה רבה, עד שקבעו תורנות פיקוד לכל המפקדים הבחירים של ה„הגנה", ולילה לילה בא מפקד אחר לנקודה.

לאחר משמרת־יום ב„ניידת" שימשתי בלילה רץ למטה, וכך הכרתי כבר בימים הראשונים את כל חשובי מפקדי ה„הגנה" — **יעקב דורי, אליהו גולומב ושאול אביגור** — שישבו בחפירת הפיקוד בלילות. תורנות קוימה בשבועות הראשונים, כל עוד היה חשש פן לא תוכל הנקודה להחזיק מעמד. החודשיים הראשונים היו הקשים ביותר. מפלוגה של תשעים, שעלו לחניתה, נפלו באותו זמן עשרה חברים, ובהומור השכיח במקרים כאלה השתעשענו בחשבונות, מתי יגיע תורו של כל אחד. אחרי מספר חודשים השלימו הערבים עם קיום הנקודה, ומאז היתה חניתה הישוב הבטוח ביותר בזמן ההוא הן בגלל הנשק שרוכז שם והן בגלל הרכב האוכלוסיה שהיתה כולה גברים, פרט לחובשת **צביה להר** מגבעת־ברנר. הרוב המכריע של הפלוגה היו חברי

קיבוצים, בתוספת כמה חברי מושבים, ולכן התנהלו החיים במתכונת קיבוצית לכל דבר חוץ מן ההיבט הצבאי. במידה שהיה שקט, התחלנו לעבד את אדמות חניתה.

נחרת בזכרוני סדר פסח (תרצ"ח), שחגגנו בחניתה בלב כבד, כי נתקבלו ידיעות על ריכוז גדול של ערבים הזוממים התנפלות גדולה כדי להשמידנו. בסדר זה השתתף **אברהם הארצפלד**, אשר בשירתו הנלהבת הסיח את דעתנו מהמציאות המאיימת. אתו הגיע אורח, סגן בצבא הבריטי, בעל הופעה חיצונית של מורה כפרי. זה היה **אורד וינגייט**, „הידיד" כפי שקראו לו, וממנו קיבלנו אותו ערב שיעור תיאורטי ראשון על צורות הגנה. הוא ביטל כבלתי־יעילה את השיטה הנהוגה בימים ההם ב„הגנה", שיטה של הגנה סטאטית, ותיאר בהתלהבות, בתערובת של אנגלית ועברית, את יתרונותיה של ההגנה האקטיבית. לאחר־מכן, באימונים ובפעולות, למדנו להכיר את אישיותו ואת מניעיו, שעשאוהו לידיד שלנו, ואין לי ספק שהוא תרם רבות לקידום תורת הלחימה שלנו. במקרה היינו אנחנו תלמידיו הראשונים, כי הוא בחר בחניתה כבסיס ראשון לפעולותיו, אשר התבטאו ביציאות־לילה המיועדות להפתיע את האויב בבסיסו או בדרכו אלינו, שיטה שהצדיקה את עצמה מעבר למשוער. במקום שאנו נשב בעמדות ונניח לאויב את היוזמה מתי ואיפה להתקיפנו, נטלנו אנחנו את היוזמה, הכנסנו אי־בטחון בשורותיו וצמצמנו את כושר־התימרון שלו. היתה זאת ממש מהפכה בשבילנו ובשביל האויב. אך מן השיעור התיאורטי ועד לביצוע חלפו מספר חודשים, בהם המשכנו להילחם בשיטות הישנות.

בעת שישבנו אותו ליל־סדר לא ידענו כלל, כי התקפה רבתי של הערבים מצפה לנו למחרת בערב. הערבים ריכזו כוחות גדולים, כמאה־ועשרים לוחמים, אולם התקפתם

הגדולה השתבשה באורח מקרי לגמרי. בבוקר אותו יום, בראשון של פסח, יצאתי בתפקיד של שומר על טרקטור שחרש בחניתה עילית. בערוב היום האצתי בטרקטורן לסיים את העבודה כדי שבעוד אור נוכל להוציאו בחזרה לנהריה. ההוראה אז היתה, ששום מכונית לא תצא מחניתה ללא ליווי. משום־מה התעלמו נוסעי המכונית, ארבעה במספר, מהוראה זו. הם יצאו בניגוד להוראה וכעבור דקות אחדות שמענו יריות מצד כביש הצפון. כהרף־עין היינו על הטנדר ובמהירות מסחררת ירדנו בדרך־לא־דרך לכביש, כאשר הנסיעה היתה לא פחות מסוכנת מאשר הקרב אשר ציפה לנו. משהגענו לכביש, ניתכה עלינו אש חזקה. המפקד ציווה על הנהג לעצור, קפצנו מן הטנדר ותפסנו עמדה בתעלת הכביש. בעת הקפיצה מן הטנדר נפצע אחד הבחורים. היה צורך לגרור אותו משטח פתוח לאש הערבים אל תעלת הכביש המגינה עלינו. כאשר ראינו את פצעו, היה ברור לנו כי הוא חייב להגיע לבית־חולים במהירות האפשרית. העמסנו את הפצוע על הטנדר, והנהג ומלווה העבירו אותו לבית־החולים בחיפה. (כל זה היה לשוא, כי הפצוע — **זאב עינב** מעין־גב — מת כעבור זמן קצר.) מחניתה יצאנו על הטנדר שמונה אנשים, ועתה נשארנו על הכביש חמישה לוחמים מול כמאה־ועשרים ערבים.

נשלחתי לבדוק מה ארע למכונית שעליה פתחו באש. התקדמתי בתוך התעלה שלצד הכביש עד שהגעתי למכונית, בה נתגלו לי כל ארבעת נוסעיה והם הרוגים. בזמן בדיקתי את המכונית התרומם בצד השני של הכביש ערבי, אך שנינו היינו כה מופתעים, שלא פעלנו במהירות. גם לא היו לי בשלב זה של הקרב רימונים. כך התבוננו זה בזה רגע ארוך, ועד שהפעלתי את רובי, נעלם הערבי.

חזרתי לדווח על גורל נוסעי המכונית. שכבנו בתעלה,

תוך חילופי־יריות, כשעתים. במשך זמן זה שלחו לנו מן הנקודה תחמושת ורימונים. היינו שרויים במתח נורא. פתאום הופיעה בכביש מכונית פרטית שנסעה מזרחה, וכאשר היא נכנסה לקו האש משני הצדדים, ירדה ממנה משפחה ערבית, שתפסה לידנו הסתר מן היריות. לא שיערתי כלל, כי ביום זה ובמצב כזה אעמוד במבחן מצפוני קשה. מפקד „הניידת" נתן לי הוראה לחסל את המשפחה. סירבתי למלא את הפקודה, ואף הזהרתיו, שלא אהסס לפגוע במי שיבצע את הוראתו. מתיחות־העצבים בינינו לא פגה, עד שירדה החשכה והקרב נפסק.

חזרנו לחניתה, אך בשבילי לא תם עדיין היום. נקראתי **לאליהו גולומב**, אשר ביום ההוא היה מפקד תורן, ונחקרתי על סירובי למלא פקודה בעת קרב. אני בטוח, כי בשום צבא בעולם לא היה נגמר משפט מעין זה כפי שנגמר משפטי. לאחר ששמע את הסברי, קרא אליהו למפקד „הניידת", הודיע לו שהוא מצדיק את מעשי, אילץ אותנו ללחוץ ידים ובזה נסתיימה הפרשה. הרגשתי גאווה על השתייכותי לצבא כזה. גם היחסים עם מפקדי לא סבלו מתקרית זו ונשארו חבריים מאוד בפגישותינו הבאות. (הוא נפל במלחמת־השחרור.)

לימים נודע לנו, כי הערבים היו בדרכם להתקיף את חניתה, כאשר המכונית שלנו ירדה והפריעה להם במעבר על הכביש. הערבים נחפזו לרצוח את ארבעת נוסעיה, ובכך סיכלו את ההתקפה המתוכננת. לסיפוקנו נודע לנו, כי גרמנו להם אבדות, שהרתיעו אותם במשך זמן לנסות עוד ולתקוף את חניתה.

בחניתה עברתי קורס מפקדי כיתות ונתמניתי מפקד העמדות שעל גג הבית הערבי הישן וממונה על הנשק הכבד היחידי שהיה לנו, רובה היורה רימונים. באחת

ההתקפות בחודש מאי ניצלו הערבים את שעת השקיעה, עת החמה היתה מול עינינו, והתקיפונו. אותה עת הייתי בעמדה נפרדת משלושת החברים, שהיו אתי על הגג. ההתקפה נמשכה זמן רב ואזלו לנו הסיגריות. ביקשתי אחד החברים לתפוס את מקומי לדקות ספורות ואני ארד להצטייד בסיגריות. באותם רגעים שנעדרתי מהעמדה נורה ונהרג החבר שתפס את מקומי, וכאשר חזרתי, היה עלינו להורידו בסולם כדי להביאו למירפאה, פעולה שהיתה קשה ביותר. בשובי מן המירפאה נפגעתי אני בראשי מכדור־חוזר, שפגע קודם בקיר הבית. הפצע היה, למזלי, שטחי מאוד. נחבשתי במקום וקיבלתי הוראה לשכב ולנוח, אבל התרגשותי היתה גדולה ולא הניחה לי לשכב בזמן שההתקפה נמשכת. חזרתי אפוא לעמדה. לא היה בזה שום מעשה גבורה אלא פשוט מתח־עצבים, שלא איפשר לי לנוח. הוזכרתי בפקודת־היום על דבקותי במשימה, אך, לפי הבנתי, בלא הצדקה, שכן היה זה דחף פסיכולוגי וחו לא.

בחניתה גם הספקתי ליטול חלק בפעולה, שהיא, יותר מכול, איפיינה את דרכי הלחימה של ה„הגנה". עד אז מקובל היה לשבת בתוך הישוב ולענות באש; לכל היותר, ללכת במידת־מה בדרכי וינגייט ולשים מארבים לאויב בהתקרבו. וינגייט פיתח בינתים את שיטתו ותקף גם את בסיסי האויב, שהוא ידע עליהם מפי המודיעין של הצבא הבריטי או המודיעין הפרטי שלו.

יום אחד, בזמן שהערבים שוב התקיפו את עורק־החיים שלנו — כביש הצפון — מן המקום שבו נמצא כיום קיבוץ מצובה, נמצא אתנו בחניתה **יצחק שדה**. הוא לקח אתו חמישה־עשר בחורים ויצאנו להתקפת־נגד, הראשונה, עד כמה שידוע לי, בתולדות ה„הגנה". בטור עורפי, כשיצחק

מוביל בראשו, הסתערנו על הערבים, אשר למרות מספרם העדיף ברחו כל עוד רוחם בם — כלכך הם נדהמו מעצם החידוש, שהיהודים יצאו להתקפת־נגד, ויהיה זה אפילו בטור עורפי מולם. לא סבלנו פגיעות וליוותה אותנו הרגשת התרוממות על ההצלחה הזאת.

לאחר חודשים אחדים נעשה המצב בחניתה רגוע יותר ויותר, ואילו ביתר חלקי הארץ חמור יותר. קיבוצי הותקף בצורה קשה, ובלתי־מובן עד היום, איך לוחמים מעטים כלכך יכלו לעמוד מול העדיפות שהיתה לאויב בנשק ובאדם. באותו זמן גם חל משבר בקיבוצי ושניים מאנשי־המפתח בענייני בטחון הודיעו על עזיבה. הילכך פנה קיבוצי אל מוסדות ה„הגנה" בבקשה להחזירני הביתה, כדי שאעמוד בראש כיתה של הקיבוץ, אשר היתה חלק מפלוגות־השדה (פו"ש) שקמו בימים ההם.

נפרדתי מידידי, אתם עשיתי חצי שנה ב„ניידת", בעמדות ובפעולות ליליות עם וינגייט. כבר אז נתחוור לי, כי מצאתי את ידידי האישיים ביתר קלות בין בני־הארץ מאשר בין בני־גלויות, עד שאפילו נטיתי להצטרף לקיבוץ ארץ־ישראלי ב', הוא קיבוץ אילון, שחלק גדול ממייסדיו היו חניכי התנועה בארץ ואשר עמד לעלות להתיישבות בקירבת חניתה. השתתפתי קודם־לכן בסיור הראשון על האדמות המיועדות לקיבוץ זה והוזמנתי לעלייה על הקרקע.

חזרתי הביתה באוקטובר 1938. כחודשיים אחרי עזיבתי את חניתה פוזרה הפלוגה, אשר החזיקה בנקודה, ולחניתה עלה גרעין „שימרון", שחבריו היו בני נהלל.

בזמן שהותי בחניתה חלו שתי היכרויות, שהשפיעו מאוד על דרכי בעתיד: האחת עם **יצחק שדה**, השנייה עם **שמעון אבידן**. שניהם עתידים היו להיות מפקדי, אך יחד עם זה גם ידידי במובנים שונים לגמרי.

אל יצחק נמשכתי כאל דמות אבהית, שהערצתי בגלל תעוזת מחשבתו, יושרו האינטלקטואלי, חוש הצדק ושורשיותו היהודית והפועלית, ונהייתי, כפי שהוא הגדיר זאת פעם בעצמו, לאחד הבנים שלו. למזל כולנו היו לו הרבה „בנים" ממשיכי דרכו. הערצתי אותו בשל סגולה נדירה, שהוא ניחן בה — ראיית העתיד הרחוק. עוד בימי מלחמת־העולם

השנייה, במסגרת הפלמ"ח, הוא הניח את היסודות לחיל־הים, לחיל־האויר, לסיירות ולחיל־השריון. כמנהיג אמיתי הוא דאג לקידום תלמידיו ומסר להם סמכויות ואחריות. הוא ידע לקבל באהבה את העובדה, שתלמידיו נהיו במשך הזמן למפקדיו. על־אף אומץ־לבו, שאיש לא הטיל בו ספק מעולם, ולמרות התמסרותו בכל לב לבניין הצבא העברי — הוא שנא גינוני־צבא. ועם נוקשותו בכל הנוגע למילוי פקודות, הוא נשאר תמיד חברי, דוגמה חיה בשביל דור שלם של מפקדים, ובזה תרם, יותר מכל אדם אחר, לדמותו של הכוח העברי בימיו ושל צה"ל עד היום הזה.

שמעון אבידן, שעתיד היה להיות מפקדי הישיר במשך תקופה ארוכה, כאשר שימשתי לו סגן, היה קרוב לי מן הרגע הראשון. היו לנו רקע זהה בעברנו ומוטיבציות משותפות בכל מעשינו. ידידותנו עמדה במבחן של חילוקי־דעות חולפים. שמעון הצטיין בכך, שתמיד העדיף לשכנע את פקודיו על־פני מתן פקודות. כל אחד חש, כי דאגתו לפקודיו היא בלתי־מוגבלת ושכואב לו לתת פקודות המסכנות את חייהם. תמיד חשנו, כי האחריות שהוא לוקח על עצמו היא נטל נפשי כבד. דאגה אנושית זו לחייליו וכושרו למצות את כל יכולתם של הנתונים לפקודתו גרמו לכך, שהוא נהייה לאחד הנערצים במפקדי ה„הגנה" וצה"ל. אין ספק שהיה מגיע לפסגות בסולם הפיקודי, אילולא ביכר את השקפותיו, שהביאוהו לקיבוץ־הארצי של השומר־הצעיר, על־פני קאריירה צבאית.

שני מורים וידידים כאלה סייעו גם לי לתרום משהו, אם־כי הערכתי העצמית אומרת לי, שחסר לי במידת־מה חוש לטאקטיקה, שאותו אין לומדים אלא נולדים עמו. משום־כך נשארתי כל ימי חיי אזרח במדים בעל הכרה, שאין מנוס אלא לעסוק בענייני צבא.

עם שובי הביתה גויסתי למשטרת הישובים העבריים (גדוד 9, הגדוד הסגול) וזאת בכדי לתת כיסוי לפעולתי בפו"ש. בתקופה ההיא היתה פעילות רבה של הכנופיות הערביות בעמק, בעיקר בלילות: צינור הנפט (של חברת אַי־פּי־סי הבריטית, משדות הנפט בעיראק עד נמל חיפה), שעבר לא הרחק מהזורע, שימש מטרה לפגיעות תכופות של הערבים ושׂדות הוּצתוּ לרוב. משום כך היינו פעילים כמעט מדי לילה. תפקיד זה מנע ממני להצטרף לפלוגות־הלילה המיוחדות בפיקודו של וינגייט, שלמרות מוזרותו, התחבב עלי מאוד כמפקד בעל חוש טאקטי טבעי וכושר־

התמצאות בלתי־רגיל וכאדם בעל יושר אישי ויחס חם לפקודיו.

לאחר זמן קצר נבחרתי להיות מפקד האיזור בקיבוצי, תפקיד שהטיל עלי את האחריות לכל סידורי הבטחון השוטף, רכישת נשק והסתרתו, הכשרת אנשים לתפקידים בטחוניים וכדומה. תפקיד זה הביא אותי במגע יומיומי עם **שמעון אבידן**, שעזב את איילת־השחר, עבר לעין־השופט ושימש כמפקד הגוש בעמק־יזרעאל.

מצאתי סיפוק בתפקיד זה, עד שפרצה מלחמת־העולם השנייה. פעילות הכנופיות פסקה, הארץ שקטה ונקודת־הכובד עברה למלחמה בנאצים. ב־1938 הצטרף קיבוצי לקיבוץ־הארצי של השומר־הצעיר — במידה רבה הודות לשכנוע ללא־לאות של **יעקב חזן** — והיינו אפוא נתונים במסגרת מכסות הגיוס, שהוטלו על־ידי התנועה על כל קיבוץ. עם פרוץ המלחמה מצאתי את עצמי בקרע חמור עם הקיבוץ על רקע דרכי קביעת המועמדים לגיוס. אני גרסתי התנדבות אישית, ואילו הרוב סבר, כי כולם מוכנים להתנדב ולפיכך יחליט הקיבוץ מי ומי ההולכים.

כאשר הוכרז על התחלת הגיוס לפלמ"ח ב־1941, התנדבתי בין הראשונים, אך מפקד הנפה של ה„הגנה" מנע את גיוסי, משום שהייתי מפקד איזור. נגד סירוב זה נאבקתי הן עם מפקד הנפה והן עם קיבוצי, עד שבראשית 1942 קיבלתי שחרור מתפקידי ב„הגנה" למען אוכל להתגייס, ובחרתי בחיל־התותחנים הבריטי.

בפלמ"ח ובצבא הבריטי

„המחלקה הגרמנית"

בעוד אני מחכה למועד הגיוס לחיל־התותחנים הבריטי, הגיע אלי שמעון אבידן שבישר לי, כי הוסמך להקים במסגרת הפלמ"ח מחלקה גרמנית (נכון יותר, מחלקה של יוצאי גרמניה) והציע לי לשמש כסגנו ולהשתתף יחד עמו בגיוס המחלקה. אחרי התלבטות קיבלתי את הצעתו. ההתלבטות נבעה ממחלוקת, שליוותה אותנו מיום פרוץ המלחמה, ושיניתי בה את עמדתי בהתאם לנסיבות. בראשית המלחמה סברתי, כי יש להילחם בנאצים בכל מחיר, ולכן חייבתי התגייסות באותן מסגרות שניתנו לנו אז בצבא הבריטי: חיל־הנהגים, חיל־החפרים, שרותי־קרקע בחיל־

האויר; יחידות עבריות תחת פיקוד בריטי; לחימה בכל מקום שיידרש. לא קיבלתי בעת ההיא את עמדת התנועה, שהתנתה את ההתגייסות לצבא הבריטי לשרות בארץ בלבד; וזאת, כמובן, מתוך דאגה לגורל הישוב העברי, באם רוב הכוחות הצעירים והמאומנים ישרתו תחת פיקוד זר מחוץ לגבולות הארץ. ב־1942, זמן גיוסי לפלמ"ח, פתר היטלר את ההתלבטות הזאת: צבאו התקרב עד כדי כך לארץ, שגם אני קיבלתי כצו עליון את הצורך להילחם תחת פיקוד עברי. ורק אחרי תבוסת הגרמנים באל־עלמיין התחדשה ההתלבטות ובנסיבות אחרות לגמרי.

בעת שרומל עמד עדיין ליד אלכסנדריה והבריטים תיכננו נסיגה לעיראק ואף החלו לפנות את משפחות הפקידות הממשלתית (וגם אי־אלו יהודים החלו לחפש דרכים להחלץ מן הארץ), התגבשה במיפקדת ה„הגנה" תוכנית של ריכוז הישוב העברי בחלק קטן של הארץ, באיזור הכרמל הנוח יותר להגנה, בעיקר בפני שריון, להמשך הלחימה נגד הצבא הגרמני. במסגרת תוכנית זאת יועד תפקיד מיוחד ל„מחלקה הגרמנית", והוא — להילחם מאחורי קוי האויב בתלבושת גרמנית ובנשק גרמני במטרה להכניס אנדרלמוסיה בשורות האויב ולגרום נזקים שבגין הופעתנו כגרמנים יכלו להיות גדולים הרבה יותר מן הרגיל. ברור כי לשם גיוס ליחידה הזאת דרשנו מן המועמדים, שבחרנו לפי מראם החיצוני, ידיעת השפה הגרמנית, כושר גופני וגם התנדבות נוספת בתוך ההתנדבות לפלמ"ח. במשך זמן קצר גייסנו שלושים וחמישה חברים. המחלקה הגיעה לשיא גדלה — ארבעים־וחמישה אנשים — עם הצטרפות חברי־הקבוצות לשאר התנועות המחייבות גיוס לפלמ"ח.

אחרי גיוסה קובצה „המחלקה הגרמנית", יחד עם כל

הפלמ"ח, ביער משמר־העמק וזכתה לאימון ראשון וכללי, בחלקו על־ידי קצינים מן הצבא הבריטי. למדנו סיירות, חבלה וצלפות באקדחים. עם פיזור הפלוגות לבסיסיהן התחלנו באימון המיוחד שלנו, ובתחילה רק בכוחותינו אנו.

בעת הפעילות הצבאית, באימונים ובשעות התפקיד, דיברנו אך־ורק גרמנית. (כיום מספרים, כי דיברנו גרמנית יומם ולילה, ואגדה אחת אפילו יודעת על משפט צבאי לחבר „המחלקה הגרמנית" על אשר דיבר עברית בשנתו...) הפנייה למפקד היתה בהצדעה גרמנית מיליטריסטית, עם השקת העקבים זה לזה, דבר שאינו מקובל בשום צבא בעולם. מחוֹבתנוּ היה לקרוא הרבה בלשון הגרמנית. למדנו את השירים הגרמניים, במיוחד את החדשים. הרבינו להקשיב לתחנות־הראדיו הגרמניות, גם כדי לדעת את המתרחש בגרמניה וגם כדי ללמוד את הסלנג החדש. למדנו בעל־פה את מבנה היחידות בצבא הגרמני ואת סימניהן. כשהשׂגנוּ קצת נשק גרמני, התאמננו בו. וכל זה בסודיות מוחלטת. המחנה שלנו, ביער משמר־העמק, היה מחוץ לתחום לכל אדם ותחת שמירה מתמדת.

ניסינו לחיות בהווי של יחידה גרמנית לכל דבר, והיה זה עומס נפשי גדול לכולנו, כי זה מזמן התחלנו לשנוא כל דבר גרמני, כולל את האופי ואת השפה, ובמיוחד את המיליטריזם הגרמני, שהיה כה מנוגד לרוח הפלמ"ח. מן הפלמ"ח קיבלנו את כל החיוב שבו: היחס המיוחד בין מפקדים לפקודים; שיתוף כל הפקודים בכל המשימות; פיתוח היוֹזמה של כל פרט; חיפוּש דרך מקורית והתאמת דרכי הלחימה למציאות מסוּימת ולתנאי הארץ; משמעת חמוּרה בעת ביצוּע משׂימה וחיי שוויון מעֵבר לתחום הצבאי. כל אלה יצרו חבורה בעלת הכרה מפוּתחת, שלא

היה בה צורך בשום עונשים. העונש היחידי, שרק פעם אחת הפעלנו אותו במשך כל זמן קיום היחידה, היה סילוק ממנה.

חודשים ספורים לאחר הקמת היחידה נודע לנו, כי המיפקדה הבריטית מתעניינת בנו והיא תשלח קצין ממצרים לבחון אותנו. כמו כן נודע לנו, שקיימת יחידה זהה לשלנו במסגרת הצבא הבריטי וכי כוונת המיפקדה הבריטית להכפיל את יחידתם על־ידי צירופנו אליה.

יום אחד הגיעה מכונית למחננו, ממנה יצאו קצין בריטי ממוצא הודי, סמל גרמני־מלידה ורב־סמל של היחידה, איש הקומנדו **ישראל כרמי** מגבעת־השלושה. הם בחנו את יכולתנו ואחרי המבחן הודיע לנו הקצין, שהוא יבקש ממיפקדתו את צירופנו ליחידתו. בינתיים החליט, על דעת עצמו, לשלוח שלושה חברים שלנו כדי להכיר את יחידתו, אשר שכנה בקירבת אל־עלמיין. הלבישו אפוא את **שמעון אבידן**, את **שמואל גבעון** ואותי בבגדים של שבויי־מלחמה גרמנים, ונסענו דרומה בליווי ישראל כרמי והסמל הגרמני.

שהותנו בקו־החזית באל־עלמיין היתה קצרה מאוד. הספקנו להתאמן מעט יחד עם אנשי המחלקה ושוחחנו על בעיותיה, עד שבמפתיע נתקבלה פקודה להחזיר אותנו מייד לארץ־ישראל, בטענה שאסור להחזיק אזרחים בקו החזית. העמסנו על המכונית, בשיתוף עם ישראל כרמי, מדים ונשק גרמני ככל שהיא יכלה לשאת וחזרנו ארצה.

צירופם של גרמנים־מלידה ליחידה הדאיג אותנו מאוד, ואף נתננו לזה ביטוי הן אצל מפקד היחידה והן עם החיילים שלה, כולם יהודים מארץ־ישראל. סיפורם של הגרמנים שביחידה היה, כי הם ממתנגדי הנאצים, ערקו מן הצבא הגרמני ורוצים להילחם במסגרת הצבא הבריטי. הם צורפו ליחידה זו ללא חקירות רבות ומדוקדקות כנדרש.

בפעולות המחלקה לאחר־מכן, במסגרת הקומנדו הבריטי, התברר, כי חששותינו היו מוצדקים. הגרמנים שבמחלקה בגדו בחבריהם תוך־כדי פעולה, ומחמת בגידתם הושמדה המחלקה כמעט כולה ורוב פעולותיה נכשלו. אותו סמל גרמני, שאתו נסענו מהארץ מצרימה, למשל, בגד זמן קצר אחרי ביקורנו. על המחלקה הוטלה משימה של השמדת מטוסים בעורף האויב. לצורך זה היא תוגברה בלוחמים של צבא צרפת החופשית. מן הפעולה הזאת חזר אחד ויחידי, קצין צרפתי, שדיווח על אשר קרה. בהגיע המכוניות למחסום גרמני קפץ הסמל מן המכונית — לכאורה בכדי להסיר את המחסום ולאמיתו־של־דבר כדי להזעיק את אנשי המחסום — והללו ערכו טבח ביושבי המכוניות מבלי שיוכלו להתגונן באופן יעיל.

אינני יודע כיצד התנהל המשא־ומתן בין מוסדותינו לבין הצבא הבריטי על צירופנו, אם היתה התנגדות של מטה ה„הגנה" מתוך רצון לא לוותר על היחידה ושלא להוציאה ממסגרת הכוח היהודי העצמאי או אם המיפקדה הבריטית היססה להכניס לתוך צבאה יחידה מאורגנת זרה. עובדה היא שהאיחוד לא יצא לפועל. המשכנו להתאמן לבדנו, עתה מצוידים היטב בנשק ובמדים גרמניים. כל המחלקה כולה עברה קורס מפקדי־כיתות, ושלושה מחבריה עברו קורס קצינים. הייתי אחד מהשלושה. כאשר נתמנה שמעון אבידן מפקד פלוגה ו׳ בפלמ"ח, נתמניתי אני מפקד „המחלקה הגרמנית".

עם גמר האימונים המחלקתיים וכל האימונים האפשריים בתקופה זו ב„הגנה" החלה תקופה מורטת־עצבים של תוכניות אין־ספור להפעלת היחידה, שרק מעטות ביותר נתממשו ורק בודדים מתוך המחלקה פעלו בשמנו במסגרת הצבא הבריטי. בתקופה זו של תוכניות להפעלת היחידה,

שצצו כפטריות אחרי הגשם, נפרדנו לעתים קרובות ממשפחותינו בידיעה ברורה, כי מעטים הסיכויים שעוד נתראה. אך תמיד, ברגע האחרון, ביטלו האנגלים את התוכניות.

שני חברי המחלקה, **צבי אקשטיין ואלברט זס** (חבר גנוסר, כיום פז), יצאו למצרים והוכנסו כשבויים גרמניים למחנה־שבויים במטרה להוציא מהם מידע בנושאים שונים. היה בזה סיכון רב, בלי ספק, אילו היו הגרמנים מגלים מי הם ולשם מה נשלחו. רק מפקד־המחנה ידע את זהותם האמיתית. צבי ואלברט הכינו לעצמם סיפור־חיים מפורט, כולל האופן והמקום של נפילתם בשבי, והם הצליחו מאוד במשימתם. עיקר סבלם לא בא להם מהגרמנים אלא משומריהם האנגלים, וביניהם יהודי אחד, שהציקו להם ככל אשר יכלו. עלה בידי צבי ואלברט להוציא ידיעות חיוניות על המערך של הצבא הגרמני בחזית ועל ציודו, הם חזרו אלינו מלאי־חוויות והשרו על כולנו הרגשה טובה, כי שנות הלימוד לא היו לשוא.

לפעילות של ממש זכה גם **דן לנר**, כיום אלוף בצה"ל. בבארי שבאיטליה הוקמה מיפקדה מיוחדת, אשר טיפלה בצבאו של טיטו. משם נשלח דן לשמש אף הוא קצין־קישור בין הצבא הבריטי לבין הפרטיזנים היוגוסלבים. הוא הוצנח עם מכשיר אלחוט מאחורי קוי האויב, השתתף בקרבות צבא טיטו לעבר אוסטריה ולבסוף חזר אלינו עם שרכש נסיון קרבי נכבד.

דן היה, למעשה, היחידי מבינינו שהוצנח, וזאת אחרי משא־ומתן ארוך שהתנהל בין מיפקדת ה„הגנה" לבין הצבא הבריטי. את המשא־ומתן מטעם ה„הגנה" ניהל אז **משה דיין**, אשר זמן קצר לפני־כן שוחרר מכלא עכו (שם ישב עם מ"ג אסירי ה„הגנה").

נקראנו חמישה חברי המחלקה לירושלים, בה נבחננו על־ידי צוות של המודיעין הבריטי, ולכל אחד מאתנו הוּצע תפקיד ומקום אחר להצנחה. מטרות ההצנחה שלנו ושל האנגלים היו, כמובן, שונות לחלוטין. הם התכוונו למשימה מודיעינית גרידא, כעין מיבצע התאבדות ללא כל תיכנוּן לשלוֹף אותנו לאחר מעשה, ואילו אנחנו היינו מוכנים לקבל את הסיכון, אך בתנאי שיצניחו אותנו לאיזורים, בהם יש עדיין יהודים שנוכל להיות להם לתועלת. לי, למשל, הוּצע לצנוֹח בסביבות ברסלאו ללא כל כתובת וקשר אל מישהו. אחרי שיקוּל קצר הכריע מטה הפלמ״ח — בהסכמתנו — להענות בשלילה על הצעה זאת, וכמו כן על יתר ההצעות שהציעו האנגלים. כנגד זה הציע **אליהו גולומב** להצניח ביערות פולין יחידה של הפלמ״ח — 250 לוחמים תחת פיקודו — במגמה לרכז כוח יהודי גדול ללחימה בנאצים, ו„המחלקה הגרמנית״ שלנו תהווה גרעין ליחידה זו. תוכנית זאת נדחתה על־ידי הבריטים. הגיעה גם פנייה מאת **אורד וינגייט**, שעלה בינתיים לדרגת גנראל בצבא הבריטי ונתמנה מפקד חזית בורמה, בה ביקש יחידה מהפלמ״ח למלחמתו שם. הועלתה מחדש מחשבה להצניח את המחלקה כולה ביוגוסלביה. אך מכל התוכניות האלה לא יצא כלום, וזה גרם עגמת־נפש רבה לכל חברי המחלקה.

פלוגה ז׳

עם מפלתו של **רומל** בצפון־אפריקה (נובמבר 1943) התרחקה החזית מן הארץ אלפי קילומטרים, והפלמ״ח החל להתכונן למצב שיתהווה בארץ כתום מלחמת־העולם. נתמניתי אז למפקד פלוגה ז׳ של הפלמ״ח, שכללה — ליד „המחלקה הגרמנית״ — מחלקת סיירים, כיתת טייסים, את „המחלקה הימית״, „המחלקה הערבית״ ו„המחלקה הבל־קאנית״. מהאחרונה יצאו, אחרי אימון במסגרתנו, הצנחנים להונגריה, סלובקיה ורומניה. בסיס „המחלקה הבלקאנית״ היה בקיבוצי, ומפקדיה היו **שמואל גבעון** ו**אורי פריד** (נפל במלחמת־השחרור). פלוגתי היתה, ללא ספק, הפלוגה

המעניינת ביותר בפלמ"ח. למעשה היא היתה פלוגת המטה, ובתור מפקדה השתתפתי דרך קבע בישיבות מטה הפלמ"ח, שהתקיימו אחת לשבוע, תחילה באלונים ומאוחר יותר במזרע. עד היום אני רואה בעבודה המשותפת עם אישים כ**יצחק שדה, יגאל אלון, יחיעם וייץ ויצחק דובנוב** זכות גדולה שנפלה בחלקי. התייעצויות המטה התנהלו בצורה החברית ביותר, ורק לעתים רחוקות נסתיימו בנתינת פקודה. השיקולים היו ענייניים ולעולם לא מודרכים על־ידי רגשות יוקרה. היה זה, בטוחני, בהשפעתו של יצחק שדה, אשר ידע ללקט סביבו חבורה שכזאת, המלוכדת כלכך מבחינה חברתית.

ספגתי לתוכי את רוח הפלמ"ח, שהיתה רוח מסירות ללא־גבול לכל תפקיד, אמונה שאפשר ללמוד את הכול ולבצע את הכול אם רק משקיעים כוחות ומחשבה בלתי־שגרתיים, רוח של ביצוע משימות ללא־עוררין וחברות ללא מחיצות של דרגות. זו היתה, בעצם, תורת הלחימה הישראלית, המותאמת לתנאים המיוחדים של הארץ ושל יכולתנו הפיזית.

„המחלקה הגרמנית" לא מילאה, בסופו־של־דבר, אף פעם את תפקידה המיועד. אך מלבד התפקידים, שהיא מילאה במרוצת הזמן בתוך הצבא הבריטי, היא העלתה מפקדים רבים וטובים לצה"ל. שבעה מהם — נאמנים לצו „אחרי!", שאף הוא נולד בפלמ"ח — נתנו את חייהם כמפקדי יחידות שונות במלחמת־השחרור. ראשון הנופלים היה **יהודה מארקוס**, איש משטרה מהאמבורג, שהיה מדריך ג'ודו לכל הפלמ"ח. **מנחם זינגר־יורש** נפל כמפקד־פלוגה בקרב עם הלגיון ביהוד; הוא היה חבר קיבוץ מעברות. **דיקי לאנדסברג** מגבעת־ברנר נפל כמפקד־פלוגה בדרום. **אורי פריד ויוסף שטאל**, שניהם מקיבוץ דברת, נפלו אחד על

הגלבוע והשני במבואות ג׳נין. **יעקב רינגל** מצא את מותו במחסן־הנשק של כפר־מנחם. שלושה מתו מהתקף־לב בגיל צעיר־יחסית, פחות מחמישים, ובוודאי זה תוצאת המתח שבחיי הבטחון: **זאב אקרמן** ממעברות **ודן ואלאך** ו**משה רפאלי** מהזורע.

עם התרחק החזית מגבולות הארץ, ב־1944, הוטלו על „המחלקה הגרמנית" תפקידים מתפקידים שונים, ביניהם תפקידי „רכש".

מתקופה זו זכורה לי אפיזודה משעשעת. קיבלתי הוראה להוציא ממחנה־הצבא הבריטי בג׳למי (שליד שער־העמקים) ארגז עם נשק, שקבלן יהודי אשר עבד במחנה הצליח לסחוב מן הבריטים. נכנסתי למחנה בטנדר־פורד ישן, שהיה כלי־התחבורה היחידי בפלוגה, והעמסתי את הארגז. ביציאה מן המחנה עצרו אותי שלושה שוטרים אנגלים מיחידת־השוטרים המיוחדת שבסיסה בג׳נין. חשכו עיני ולבי הלם בחופזה, עד שהתברר לי שהם רוצים הסעה בלבד. אחד התיישב לידי בתא ושני האחרים טיפסו על המכונית והתמקמו על הארגז. כאשר ראיתי, שהם מתחילים לעשן, החלטתי שאני חייב להיכנס לקרית־חרושת ובדרך זו התפטרתי מהם; והם עוד הודו לי על ההסעה האדיבה.

אחרי פיצוץ „מלון המלך־דויד" בידי האצ״ל שותפה המחלקה, כמעט כולה, בפעולה נגד הארגונים הפורשים. פעלנו נגד ארגוני הפורשים על־פי הוראות הפיקוד העליון של ה„הגנה" ובשיתוף פעולה עם שרות־הידיעות שלה. עסקנו בהבטחת אישים ומוסדות מפני פגיעות מצד הארגונים הפורשים, ואף אסרנו אי־אלה מחבריהם והושבנו אותם בבתי־מעצר מיוחדים שהכינונו לשם כך. לא ידוע לי על שום מקרה — בניגוד לסילופי ההיסטוריה של היום — שנמסר איש מהם על־ידנו לידי הבריטים! ההיפך מזה

הוא הנכון. לא פעם, עת הובלנו אנשי אצ"ל או לח"י עצורים, סיכננו את עצמנו להיתפס עם נשק ביד (פשע שגרר אחריו עונשי־מאסר כבדים).

המאבק המאורגן של הישוב היהודי בארץ היה מבוסס על התנגדות לשני עיקרים של "הספר הלבן", מניעת עלייה ומניעת התיישבות, ולא על פעילות נגד הצבא הבריטי, כפי שנהגו אצ"ל ולח"י תוך התעלמות מן העובדה ההיסטורית, שהצבא הבריטי לחם בינתים בנאצים. בכדי לקיים גם לפני קום המדינה משטר פנימי, הנשען על הרוב המכריע של הישוב היהודי ועל החלטותיו הדמוקרטיות של המוסד המוסמך (המחלקה המדינית של הסוכנות), היה הכרח לשתק את פעילות הארגונים הפורשים. קיבלנו את הפקודה הזאת מתוך הכרה, שאת המערכה של הישוב היהודי נגד מדיניות „הספר הלבן" יכול לנהל רק הישוב המאורגן על מוסדותיו הנבחרים, וכל מי שפועל על דעת עצמו מחבל למעשה במלחמתנו זו.

בסתיו 1944 הוכרז על הקמת „הבריגדה היהודית הלוחמת" במסגרת הצבא הבריטי, ומוסדות הסוכנות הפעילו לחץ כבד על מטה הפלמ"ח למען גיוס, לפחות חלק של הפלמ"ח, לבריגדה. בסוף הגיעו לפשרה, ש„המחלקה הגרמנית" תגויס בתיאום עם המיפקדה הבריטית, אשר תתחייב לשמור על מסגרת המחלקה ולהפעילה, אם רק ינתן, בהתאם ליעודה.

לאחר שהיינו מגויסים כבר כשנתים־וחצי, הוקמה ועדה מטעם הפיקוד העליון, שעליה הוטל לקבוע מי מן המגויסים יעבור לשרת בבריגדה. הועדה היתה מורכבת משלושה חברים: **משה סנה, ישראל גלילי ויעקב ריפתין.** היא שמעה את כולם וקבעה לבסוף את ההולכים. לי היו סיבות טובות שלא להמשיך לשרת במועד זה: בתי האחת היתה בת

ארבע ואשתי היתה בחודש השמיני להריונה. אולם לאחר שהוחלט, שאני צריך ללכת כמפקד היחידה, לא שקלו הנימוקים האישיים ואני קיבלתי את הדין בהבנה; וגם ברצון, שהרי אותי קירב הגיוס הזה אל מטרה לה נכספתי כל ימי חיי — להילחם בנאצים. התנהגות אישית, שלא העלתה מלה של התנגדות, הראתה מידה לא קטנה של גבורה, או, אם תרצו, של רוח הזמן, בה השרות לכלל קדם לרצונות הפרטיים. הורי, שאז כבר היו בארץ, לא גילו אותה מידה של הבנה והתנגדו לגיוסי, אך, כמובן, ללא הועיל.

הגיוס לצבא הבריטי

בנובמבר 1944 גויסנו לצבא הבריטי כמחלקה, והוסכם עם מפקד הבריגדה, שנעבור אימון מואץ. עם הגיוס הצטרפו אלינו מספר אנשי „הגנה", ביניהם בנו של **משה שרת**, **יעקב**, ומספר אנשי פלמ"ח, שהתייאשו מסיכויי הפעלתם כאנשי פלמ"ח. **יצחק שדה** קרא לי אז — זועם על עריקת הבחורים — וציווה עלי, שנחרים את הבחורים הללו ושלא נקיים עמהם כל מגע. אמרתי ליצחק, כי פקודתו אינה ניתנת לביצוע. אם־כי יצחק לא חזר לנושא זה אחרי־כן, הרגשתי שאיכזבתי אותו קשות. אולם לי ולחברי לא היה נראה, שאפשר לעמוד בחרם מבלי להרוס את רוח היחידה

כולה.

כך התחילה דרכנו בצבא הבריטי, שכל אופיו היה זר לנו. אנחנו ראינו בו, בעיקר, את האפשרות להגיע אל החזית נגד הנאצים, אך לא יכולנו לשכוח ולו לרגע את התפקיד שהוא ממלא בהגשמת מדיניות „הספר הלבן", וכך הגענו כמעט מן היום הראשון לקונפליקט אתו. גם היינו מורגלים למשטר אחר. תרגילי־הסדר האין־סופיים שיעממו אותנו ולא ראינו בהם כל צעד קדימה לעשותנו חיילים טובים יותר. תחילה שהינו שבועות אחדים במחנה צריפין. (שם נודע לי מן העיתון, כי נולדה לי בת שנייה, והשגתי בקושי חופשה של שתים־עשרה שעות כדי לבקר אצל אשתי.) מייד אחרי־כן הועברנו למחנה־האימונים של הבריגדה היהודית במצרים, שם התחלנו את האימונים מחדש כטירונים לכל דבר. היינו שרויים בחוסר־סבלנות ובמתח, שכן הידיעות מן החזיתות לימדונו, כי המלחמה מתקרבת במהירות לקיצה וספק אם נגיע לפני סיומה לאירופה.

במחנה במצרים היו קרוב לאלף חיילים ישראלים, שכוונתם היתה להצטרף לבריגדה. כמעט כל המפקדים היו אנגלים. מפקד הבסיס היה קולונל בריטי, אשר בעת שרותו במשטרת פלשתינה (א"י) יצא לו שם כאנטישמי מובהק. סגנו, מייג'ר בריטי פיקח שניהל למעשה את העניינים, הבין שעליו להישען על חלק מן החיילים אם ברצונו להצליח בתפקיד. לכן היה קיים במחנה זה מוסד, שלא היה כמותו בכל הצבא הבריטי: ועד מטעם החיילים. נבחרתי לועד כחבר, ואחר־כך כדוברו כלפי האנגלים.

הצרות לא איחרו לבוא. במחנה זה, אף־על־פי שהיה מחנה של הבריגדה, לא הונף דגל הבריגדה ורק הדגל הבריטי התנוסס עליו. באחד הלילות הניפו בחורינו דגל עברי. מפקד הבסיס דרש במפגיע להוריד את הדגל העברי, ואנו

סירבנו. התחיל משא־ומתן מייגע תחת האיום שתינתן פקודה לסגל האנגלי להוריד את הדגל. לבסוף הסכמנו להורדת דגלנו בתנאי, שזה ייעשה במיסדר ועם כל הכבוד לדגל. קראנו למיסדר והורדנו את דגלנו תוך הצדעה.

לאחר־זאת פרצה שביתת־רעב במחנה, כי האוכל היה ירוד ביותר. נקראנו פעם אחרי פעם למיסדר, וברור שהיינו צריכים להתייצב אליו, משום שלא רצינו לתת סיבה להאשמה במרד, אבל את חדר־האוכל עברנו מבלי ליטול מאומה — נכנסנו, עברנו, יצאנו. ולא הסתפקנו בהפגנה בלבד, אלא אירגננו מארבים על מחסני־המזון, ובו בלילה תפסנו את הממונה על מחסני־המזון מוכר לערבים את האוכל המיועד בשבילנו. קמה שערורייה גדולה במחנה, והאנגלים ניסו בכל כוחם לטשטש אותה.

באותם ימים ממש הגיעה פקודה מהמטה הראשי בקאהיר לשלוח את **יעקב שרת** ואותי לקאהיר לפגישה עם **משה שרת**. מפקד־הבסיס קרא לי ודרש ממני שלא להענות להזמנה. סרבתי בהחלטיות. לאחר שהוברר לו, שאני עומד על דעתי להיפגש עם משה שרת, הוא דרש ממני שלא אספר בקאהיר על המתרחש במחנה, ובעיקר לא על שביתת־הרעב. אמרתי לו, שאין לו מה לחשוש, שכן אספר אך־ורק את האמת. משמע זאת, הוא מאֵן לתת לי היתר־יציאה מן המחנה. החלטנו, קובי ואני, לנסוע גם בלי אישורו ובילינו יומיים נפלאים עם משה שרת בקאהיר. דיווחנו לו, כמובן, על כל המתרחש וחזרנו למחנה. מאותו יום ועד סוף שהותנו במחנה זה, אשר למזלי לא היתה ארוכה, התנכלו לי אנשי הסגל הבריטי על־ידי משפטים על האשמות מדומות, אלא שיצאתי מכולם בלי נזק רציני. רק בגליון־ההתנהגות האישית היתה הערה, שעלולה היתה להקשות על עלייה בדרגה.

למען אפיין את האוירה אספר על שניים מן המשפטים הללו.

בשובי ערב אחד מאימונים במדבר מצאתי על לוח־המודעות את שמי בתוך הזמנה למשפט בפני מפקד־הפלוגה, מבלי שיצויין בה סוג האשמה שמאשימים אותי. כשהתייצבתי למשפט ועברתי את כל הפרוצדורה המשפילה, נודע לי, כי אני עומד לדין על הפרת „פקודות לשמירה מפני אש משנת 1779". המשפט התנהל בפני קפטן ארץ־ישראלי והתובע היה רב־סמל ראשון של המחנה. הוא האשים אותי, כי באוהל שאני אחראי עליו נמצא בקבוק בנזין (הפרת פקודה משנת 1779...). כאשר הגיע תורי להתגונן, רק שאלתי למספר האוהל. הרב־סמל נפל בפח ונתן מספר של אוהל, אשר לא היה לי שום קשר עמו. כאשר נתברר לשופט, כי זהו משפט מבויים, הוא שיחרר את הרב־סמל מהמשך נוכחות במשפט ותוך שיחה אישית הבהיר לי, כי יש לו הוראה מהקולונל לדון אותי לכף חובה וכי אין לו ברירה אלא לאשר את אשמתי. העונש היה רישום אזהרה חמורה בגליון־ההתנהגות שלי. דבר זה בא להקשות עלי להתקבל לבית־הספר לקצינים, שזה עתה עברתי את בחינת־הכניסה אליו. אולם, בעזרת קצין מהבריגדה עלה בידי מאוחר יותר להחליף את גליון־ההתנהגות שלי בטופס נקי.

משפט שני, שרדף אחרי עד איטליה, היה מגוחך עוד יותר. אותו רב־סמל ראני עובר וחוצה את מגרש־המיסדרים במכונית. הוא עט על המציאה והאשים אותי בו במקום. הצעתי לו, שינסה ויתן לנהג הוראה לרדת ממגרש־המיסדרים. הוא ניסה ולא הצליח כמוני, שכן הנהג היה יווני ולא הבין אף מלה אנגלית. ביקשתי ממנו להחליף את סעיף האשמה מ„נסיעה על מגרש־מיסדרים" ל„איננו

דובר יוונית", בקשה שהעלתה את חמתו של הרב־סמל. זה היה ביומנו האחרון במחנה, וכאשר הגיעה התלונה לבית־המשפט, כבר היינו באיטליה במסגרת הבריגדה והמשפט בוטל.

אנו מבריחים שליחים בדרכנו לאיטליה

באפריל 1945, לפני יציאתנו לחזית באיטליה, קיבלנו חופשת־מולדת של שבוע ימים. בחופשה זו ראיתי לראשונה את בתי השנייה. שבוע בתנאים כאלה הוא זמן קצר ביותר, מה עוד שהייתי צריך להתקשר עם אלה ששלחו אותנו — מפקדי ה„הגנה" ומנהיגי תנועתי.

בימי חופשה אלה בא אלי אחד ממנהיגי תנועתי וסיפר לי, כי במצרים נמצאים באורח בלתי־לגלי שני שליחים, המיועדים לעבור לאירופה כדי לפעול שם בארגון „הבריחה" בהונגריה, והוא ביקש ממני לעזור להם להגיע ליעדם. סיכמנו שהם יתייצבו במחנה שלנו תוך ימים ספורים,

ואנחנו נסתיר אותם בינינו וננסה להעביר אותם אתנו לאירופה. באותו יום בא אלי גם **אליהו גולומב** והטיל עלי להעביר אתנו לאירופה את **יהודה ארזי**, שנידון במשפט על החזקת נשק, הסתתר והיה צריך להגיע לאיטליה בשם ה„הגנה". נדברנו כי בעת העברתנו ברכבת מהמחנה שלנו לפורט־סעיד, יפגוש אותי יהודה ארזי בתחנת־הרכבת של איסמעיליה ויצטרף אלינו. פניות אלה היו טבעיות, כיוון שהיינו היחידה הבלעדית בצבא הבריטי, אשר כולה היתה מורכבת מחברי ה„הגנה" ושלא היתה בם שום סכנה של הלשנה.

שני הבחורים מתנועתי לא הופיעו במחנה, וכאשר עברנו את איסמעיליה, לא הגיע גם יהודה ארזי; הייתי אפוא בטוח, כי שתי התוכניות בוטלו. בערב עלינו בפורט־סעיד על אונייה אמריקאית גדולה להובלת צבא, ובין ששת אלפים חיילים מכל העמים היינו קבוצה קטנה של כמאה **חיילים ישראלים.**

למחרת בבוקר החלו ברמקולים לקרוא לי למשרדו של רב־הסמל הגדודי, אשר היה ממונה על המשמעת באונייה. כאשר באתי למשרדו, הבחנתי עוד מרחוק בשני חברים מקבוץ העוגן — **לוי ארגוב ומשה בן־דויד** — העומדים לפני המשרד. משראיתי אותם, חזרתי למחלקתי ולקחתי שני פנקסי־שרות מחברי מחלקתי (בפנקסי־השרות של הצבא הבריטי לא היו תמונות). חזרתי אל שני הבחורים ונתתי להם את הפנקסים. אז התייצבתי בפני הרב־סמל הטרוד באלף ואחת בעיות. הוא חקר אותי, אם אני מכיר את השניים, אם הם שייכים למשלוח שלנו, מה שמותיהם ומה סיבת איחורם. הם בינתים שיחקו בצורה משכנעת את התפקיד של ילידים, שאינם מבינים אנגלית כל־עיקר, ולכן הוטל עלי לחקור אותם.

המצאנו במשותף סיפור פחות־או־יותר מתקבל על הדעת והרב־סמל „קנה" אותו, אך דרש להעמידם בפניו למשפט למחרת בצהרים. החלטנו שהם לא יתייצבו למשפט, ואם יידרשו, יתייצבו שני חברים אחרים מהמחלקה, חיילים־באמת. למזלנו שכח הרב־סמל את המשפט, כי הוא נקבע בדיוק לשעת ההפלגה והיו לרב־סמל עניינים חשובים יותר לענות בהם. בינתים קלטנו במחלקה את השניים, סידרנו להם מקומות־לינה וקבענו תור, שלכל ארוחה יוותרו שניים מאנשי המחלקה על האוכל.

במשך הנסיעה לא היו שום בעיות, וכאשר הגענו לטארנטו שבאיטליה ונדרש מאתנו לשלוח קבוצה לפריקת החפצים מהאונייה, שלחתי אותם בתוך הקבוצה והם עזבו את האונייה מבלי שאיש ירגיש בהם. עוד באותו לילה העברנו אותם לידי יחידת תובלה עברית, ותוך כמה ימים הם הגיעו כשליחים ראשונים מהארץ למקום יעדם והחלו לפעול בארגון הבריחה והעלייה. אנחנו נשארנו ימים אחדים במחנה־מעבר בטארנטו ושם נודע לנו על כניעת גרמניה. שוב איחרנו את המועד.

הצטרפנו לבריגדה בסביבות בולוניה, שובצנו בגדוד השלישי וזזנו אתו לטרוויזיו, עיירה בגבול המשולש איטליה־אוסטריה־יוגוסלביה. בתוך הבריגדה זכינו לשם — ספק לעג, ספק חיבה — „המחלקה הציונית", וזה מפני שמן הרגע הראשון התמסרנו כולנו לתפקידים ציבוריים של הצלת השארית, רכש עבור ה„הגנה" ונקמה. העובדה שמחלקתנו היתה כולה אנשי „הגנה" ורובה המכריע חברי קיבוצים איפשרה לנו לקיים בתוך צבא זה את משטרנו. ראינו את עצמנו שליחים, ולא היה מקרה שחבר המחלקה ייתפס לתופעות השליליות, שהיו שכיחות בתוהו־ובוהו שבגמר המלחמה,

כאשר בעד חפיסת סיגריות אפשר היה לקנות חסדיה של כל בחורה, ולא מעטים אף התעשרו מעיסוקיהם בשוק השחור. בודאי לא היינו היחידים ששמרו על צלם־אדם. הרוב המכריע מבין החיילים והקצינים בבריגדה נהגו כמונו, אך הם היו מפוזרים ואחראים, מבחינה מוסרית, כל אחד לעצמו. ואילו אצלנו זה היה המשטר ביחידה. לא פלא אפוא, שבמקרה הצורך בביצוע פעולות פנו אלינו הן פיקוד ה„הגנה", שהיה קיים בתוך הבריגדה, והן שליחי ה„הגנה", שהגיעו לאירופה.

ניצלנו היטב למטרותינו את התוהו־ובוהו שבין תום המלחמה ועד אשר התייצב משטר־כיבוש מסודר. כבר בסוף 1942 ידענו על הרדיפות נגד יהודים, אולם טרם נתחוורו לנו הממדים במלואם ולא היה לנו מושג ריאלי ממכונת־ההשמדה השטנית, אשר פעלה בשיטתיות גרמנית טיפוסית נגד עמנו. עוד באיטליה נפגשנו עם שרידים ואט־אט למדנו לדעת את אשר עבר על העם היהודי באירופה. לבנו נפתח כלפיהם ונתפסנו לשגעון־ממש להציל מה שניתן עוד להציל, להיטיב עמהם ככל שניתן ולנקום במידה שידנו משגת.

בימים הראשונים לשהייתנו בטרוויזיו שלחנו שני חברים לתוך אוסטריה אל לינץ — עיר הולדתו של אייכמן — במגמה לחפש אחריו, כיוון שהגיעה אלינו ידיעה, כי הוא חזר לסביבת ביתו. חברינו מצאו את אחיו, אך לא אותו; עקבותיו של אייכמן נעלמו באחד ממחנות־השבויים.

בטרוויזיו גילינו מטה איזורי של הצבא הגרמני, ובתוך צריף מצאנו מסמכים שלא הספיקו להשמידם. הודות לידיעתנו את השפה הגרמנית צורפנו, כמה מחברי המחלקה, ליחידת־מודיעין של הבריטים ועבדנו ימים ארוכים במיון הניירות. תוך כדי כך נתקלנו בהרבה תעודות, אשר נגעו

לעניין היהודי. התחלנו למיין את הניירות: חלקם שמרנו לעצמנו, חלקם מסרנו לאנגלים וחלק שלישי מסרנו לצבאו של טיטו שחנה לידנו.

קשרנו קשרים הדוקים עם אנשי צבא טיטו, שפעלו באותו איזור. סיפקנו להם, כאמור, מידע ממסמכי המטה שמצאנו, והם כאנשי הסביבה מסרו לנו מידע על נאצים חשובים באוכלוסיה המקומית. בעזרתם עלינו על כמה „דגים שמנים" של ה־אֶס־אֶס, אשר חזרו מהמלחמה והסתתרו בבתיהם באוסטריה לא הרחק מהגבול האיטלקי. הקימונו יחידה להוצאה־לפועל, שבראשה עמד **מונדק** (אלוף־משנה **פסטרנאק** בעתיד), אחד ממפקדי ה„הגנה" שהצטרפו למחלקתנו והיה לסגני. הלבשנו אותם מדים של המשטרה הצבאית הבריטית, הם עברו את הגבול, אסרו את הנאצים בבתיהם, הובילו אותם ליער ותלו אותם בלי אומר ודברים. משפחותיהם של המוצאים־להורג פנו למשטרה הצבאית, וכך הרגישו האנגלים שמתרחש משהו שלא בידיעתם.

אני מניח שהיתה זו אחת הסיבות להוצאת הבריגדה ממקום רגיש זה שעל גבול שלוש המדינות. סיבה שנייה היתה שיתוף־הפעולה ההדוק שלנו עם צבא טיטו, שיתוף שהיה כצנינים בעיני המפקדים האנגלים. באותם ימים, כתום המלחמה, התנהל מאבק סמוי על עתיד הגבול בין איטליה ליוגוסלביה. מובן שהאנגלים תמכו באיטליה, הואיל ויוגוסלביה היתה מוגדרת כארץ קומוניסטית. הסיבה השלישית להרחקת הבריגדה מאיזור זה היה, בלי ספק, אותו מחנה־פליטים שהקימונו ליד הבריגדה, בו הולבשו הפליטים על־ידנו וניזונו על מנות־מזון של הצבא הבריטי עד העברתם לאחד הנמלים, בהם פעלו יחידות אחרות של ה„הגנה" בעלייה בלתי־לגלית.

פעולתנו במחנה מאוטהאוזן

בימים ההם של מאי 1945 הוּטל על קבוצה קטנה בראשותו של מפקד הפלוגה שלי **ג'ו אייזן**, אז חבר עין־השופט (כיום **יוסף איתן**), להגיע למחנה מאוטהאוזן, ששוחרר בידי האמריקאים ימים ספורים בלבד לפני שהגענו לשם. בבואנו ללינץ התברר לנו, שכל השטח מעֵבר לדנובּה עתיד להימסר לרוסים וכי הוטלו הגבלות חמורות על התנועה בשטח שמעֵבר לדנובה. החבילה שלנו התפרקה והוּטל על שניים — **ישעיהו ויינברג**, אז חבר מסילות, ועלי — להגיע למחנה. נעצרנו ללינת־לילה במחנה צבאי אמריקאי ליד לינץ ובסיוע סמל יהודי־אמריקאי זייפנו רשיונות־מעבר אמרי־

קאיים. עם התעודות המזויפות האלה עברנו למחרת בלי בעיות את המחסום והגענו למחנה, בו היו עדיין הפליטים כלואים, אלא שבמקום ה־אֶס־אֶס שמרו עליהם חיילים אמריקאים.

הכניסה למחנה היתה אסורה, אך משראו אותנו אחדים מהפליטים היהודים — הם זיהו אותנו לפי תג מגן־דויד שעל כתפינו — הסתער גל גדול של יהודים על השער וסחף אותנו פנימה למחנה. נפגשנו בו במקום עם ועד־הפליטים. גם אליהם גונבה הידיעה, שהם עתידים להימסר לידי הרוסים. במקרה ביקרה אותו יום במחנה משלחת של הצבא האדום, והפליטים חששו פן לא ינתן להם לצאת מהאיזור הרוסי. סיכמנו עם הפליטים, מבלי שיהיה לנו כיסוי כלשהו להבטחותינו, כי למחרת בשעה ארבע אחר־הצהרים נגיע עם רכב לסביבת המחנה, הם יפרצו החוצה ואנו נעביר אותם לאיזור האמריקאי.

אחרי הישיבה סיירנו אתם בתוך המחנה. היה זה סיור כה מזעזע, שלא אוכל לשכוח אותו לעולם. הוא חולל מהפכה בכל גישתי לעמי. מוזר לאמר זאת, אך באותו יום נולדתי יהודי — לא כדבר שבהכרה אלא כרגש עמוק שאין עליו עוררין. חוויה זו הביאה אותי להזדהות עם בני עמי, מבלי שאזדקק לנימוקים אידיאולוגיים. ראיתי את תאי־הגאזים ואת המשרפות, כשעצמות מונחות עדיין בתנורים. ראיתי את היצורים, שאי־אפשר להגדירם כבני־אנוש, אנשים מבוגרים בני שלושים קילו, רובצים על הארץ אדישים לכול; וראיתי את גיבורי ה־אֶס־אֶס, שעוללו כל זאת, ועתה הם מתרפסים בפני קורבנותיהם. ראיתי את מאות היהודים, שהלכו אחרינו בכל אשר הלכנו ומדי פעם פורץ אחד אלינו ומנשק את המגן־דויד שעל כתפינו. ניגשנו למחצבה, בה מצאו את מותם אלפי יהודים שתש כוחם

לסחוב סלעים במדרגות הידועות לשמצה. מוזר שאדם כה ראציונלי כמוני, אשר בזמן ההוא כבר ידע מה עוללו לנו הנאצים, הגיע להבנה מלאה בדרך כה רגשית, אולם שוב נוכחתי בהבדל הגדול שבין ידיעה על־פי השמועה לבין מראה־עינים. גם לא־יהודים, מכל הצבאות, נזדעזעו עד עומק נפשם ממראה־עיניהם. עתה, יותר מאשר קודם, נפתח לבי אל אחַי והייתי מוכן לבצע כל דבר שיידרש למען עזור להם.

עזבנו את מאוטהאוזן וטיכסנו עצה כיצד לממש את הבטחתנו. חזרנו למחנה בו לננו בלילה הקודם, אל אותו סמל יהודי־אמריקאי, ושוב בעזרתו הכינונו ניירות מזויפים: הפעם — להובלת שיירת אזרחים. הסמל זייף את החתימה של הקולונל האחראי על איזור לינץ. ביקשנו מהסמל שיכין מקומות־לינה ואוכל בשביל ארבע מאות איש, לאלה שהיו במצב בריאותי המאפשר להם לנסוע.

למחרת בבוקר יצאנו לכביש הראשי ובתוקף הנשק שהיה בידינו החרמנו רכב אזרחי של אוסטרים. אירגננו שיירה ועלינו בזמן הנקוב לקירבת המחנה. היהודים פרצו את הגדרות, עלו על המכוניות והשיירה עשתה דרכה לעֵבר לינץ והאיזור האמריקאי הבטוח. נסעתי במכונית הראשונה ליד נהג אוסטרי, וחברי ישעיהו ויינברג נסע במכונית האחרונה. כאשר הגענו למחסום בלינץ, דרשו החיילים האמריקאים לראות את ניירותינו, מכיוון שבתקופה ההיא אסור היה להוביל אזרחים. האחראי על המחסום היה חשדני וביקש לטלפן למיפקדתו של אותו קולונל, אשר כביכול חתם על תעודת־המעבר שהיתה בידנו. שיחדתי אותו בדבר, שכל חייל אמריקאי השתוקק לו — אקדח (שהיה אותו יום ברשותי). המחסום הוּרם והשיירה שלנו עברה לאיזור האמריקאי.

הגענו למחנה „שלנו", בו כל חיילי היחידה האמריקאית — יהודים ולא־יהודים, ללא הבדל — הכינו מכל טוב כדי לערוך קבלת־פנים לפליטים; ומשהגיעו, טיפלו בהם בכל לב. לי היתה זאת הפגישה הראשונה עם יהודים אמריקאים, וכאן, כמו בפגישות הבאות, למדתי להעריך את מסירותם לעניין היהודי ואת מעשיותם בהושטת עזרה. הם היו גאים כיהודים ולא סבלו מתסביכים האופייניים כלכך ליהודי הגולה. בלי עזרתם של החיילים היהודים־האמריקאים לא היו הפליטים מגיעים לאיזור האמריקאי, אחר־כך לאיטליה, ולבסוף למטרתם — לארץ־ישראל; בכל אופן, לא במועד זה. לא היה בפעולה זו כל סיפוק חיים; לכל היותר היינו עלולים להחבש בכלא צבאי על זיוף תעודות ועל גנבת הציוד הצבאי שהעמדנו, הם ואנחנו, לרשות הפליטים.

חזרנו לבריגדה לאחר שאירגננו את הסעת הפליטים ממחנה מאוטהאוזן למחנה־המעבר שבזאלצבורג, ויחידות־התובלה העבריות הסיעו אותם למחנה של הבריגדה באיטליה. (יחידות התובלה העבריות עסקו בהובלת חיילים בריטיים מאיטליה לחוף התעלה. חזרה הם היו נוסעים ריקם. בזאלצבורג, שם היה מחנה־מעבר ראשי, מילאנו את המכוניות פליטים, ונהגינו הובילום דרך הגבול לאיטליה, אל נמלי היציאה.)

כאן המקום להדגיש, שכל מעשינו בתקופה זו וגם בתקופות מאוחרות יותר לא היו מעולם מיבצעים אישיים. כל פעולותינו היו פרי עבודת צוות, שהתגבש בכורח הזמן תמיד במסגרת רחבה יותר, במקרה דנן הבריגדה, נשען תמיד על עזרת יהודי הגולה והסתייע בדעת־הקהל הלא־יהודית סביבנו. הרגשנו עצמנו כשליחי תנועות וכשלוחי עמנו הדווי, ומעשינו נראו לנו כדבר מובן־מאליו. לולא עשינו כל שביכולתנו, לא היינו שלמים עם עצמנו.

חזרנו שנינו לבריגדה בדיוק בזמן כדי לזוז עמה במסע דרך כל גרמניה אל בלגיה והולנד. המיפקדה הבריטית החליטה להוציא אותנו מן האיזור, שבקירבתו נמצאים יהודים משארית־הפליטה, ולצמצם בכך את אפשרויותינו לפעולה ביניהם, שהובילה לעלייה האסורה על־פי „הספר הלבן". (היתה זו, כמובן, טעות מצד המיפקדה הבריטית, שכן לא היה בכוח איש למנוע כליל את פעולתנו כל עוד אנו באירופה. כאשר הבריטים נוכחו בטעותם, החזירו את הבריגדה כולה ארצה לשם שחרור.)

עברנו דרך כל דרום־גרמניה והיה לנו התענוג לחזות במו

עינינו בחורבן ובהרס של הארץ הזאת ולראות את עמה, שהיה כה שחצני בעת נצחונותיו, מושפל וכנוע במפלתו. היה זה על־אנושי שלא לצהול למראה סבלותיהם, נוכח השואה האיומה שהם עוללו לעמנו. אך מצאנו את עצמנו במבוכה מסוימת — איך לנקום מבלי שאנו נרד לדרגתם? כיצד לשמור על צלם־האדם? מלבד זאת קבענו לנו סולם עדיפות: כל הצלה של יהודי קודמת למעשה נקמה, במקרה שמעשה הנקם עלול לסכן את פעולת ההצלה.

במהרה הגיעו אלינו השרידים של יחידות הפרטיזנים היהודים, אשר לחמו בגרמנים בפולין וברוסיה. הפגישה אתם — עם **אבא קובנר, ויטקה קמפנר, פאשה (יצחק אבידוב), יוסף חרמץ** ואחרים — היתה מן הפגישות המרגשות ביותר שזכיתי להן בימי חיי. סופסוף עמדו מולנו לא שרידים אומללים ושברי־אדם אלא אנשים כמונו — ואולי אף נעלים מאתנו — שלחמו בתנאים הבלתי־אנושיים ביותר על כבודם האנושי ועל גאונם הלאומי.

זמן קצר אחר בואנו להולנד, שאוכלוסייתה קיבלה אותנו בכל החביבות שעם זה מסוגל להקרין, נקראתי אל **אהרון חוטר־ישי**, אז סרן בצבא הוד־מלכותו אך מופקר לי עוד מהארץ כעורך־דין, שטיפל במשפטי אנשי ה„הגנה" בפני השופטים הבריטים. בבריגדה הוא היה ממונה על פעולות ההצלה. הוא הטיל עלי להגיע לווינה, עמוק באיזור הרוסי, במטרה להקים קשר עם ארגון „הבריחה", שפעל בארצות של הכיבוש הרוסי, ולתאם את פעולות ההצלה בהעברת היהודים מהמזרח לנמלי הים־התיכון. באותה הזדמנות הדביקו לי „מלווה", פרטיזן שהגיע אלינו ושעליו היה

לחזור לבודאפשט, וכיוון שלא ידע מלה אנגלית והיה „מחופש" במדים אנגליים, היה עלי להעבירו. הייתי אחד ממשלחת שלמה, שרופה יצא לאיטליה, ומקום הפיצול והאיסוף־מחדש נקבע בזאלצבורג.

מפקד המחלקה שלי היה אז הסגן **אהרון יריב**, שזה מקרוב חזר מבית־ספר לקצינים באנגליה. הוא היה בסוד העניין וערב צאתי קרא לי לחדרו ונתן לי את אקדחו האישי, כדי שאוכל להגן על עצמי באיזור הרוסי. היחסים בינינו היו מראשיתם מורכבים. מחד גיסא, מבחינת ההיירארכיה של הצבא הבריטי הוא היה מפקדי; מאידך גיסא, מבחינת ה„הגנה" ואנשי המחלקה הייתי מפקד המחלקה, וגם הייתי מבוגר ממנו. רק תבונתו הרבה של אהרון מנעה עימות בינינו, ובהמשך הזמן נוצרה בינינו ידידות, הקיימת עד היום הזה.

קיבלנו את כל הניירות, כמובן מזויפים, הדרושים לנו בנסיעה ארוכה זו במכונית שכאילו נגנבה מהסדנה של הבריגדה („נגנבה", משמע לקחנוה בלי רשות והאשמה תיפול רק עלינו) ויצאנו לדרך. הגענו לזאלצבורג ללא תקלות, כשאנו מתארחים בדרך וסועדים לבנו אצל יחידות אמריקאיות. מכאן היה עלינו להגיע לווינה. יצאנו לכביש הראשי ועצרנו מכוניות אוסטריות, שלקחו אותנו עד גבול האיזור האמריקאי בלינץ.

בתחנת הגבול התייצבתי בפני קצין אמריקאי, מפקד התחנה, וביקשתי ממנו שיתן לי אפשרות להגיע לווינה. (את חברי השארתי בחוץ, כי הופעתו היתה רחוקה מחיילית וחששתי פן יסבך גם אותי.) סיפרתי לקצין סיפור מרגש, שהנני יליד וינה ומחפש את הורי. הוא בדק את ניירותי המזויפים ולא מצא בהם דופי, אך הודיע שאסור לו להענות לבקשתי. יצאתי מאוכזב מאת הקצין, ומזכירו —

סמל אמריקאי — שאל אותי במה העניין. סיפרתי לו אותו סיפור. הוא גילה לי שהינו יהודי, רמז לי שיסדר את הכול ואמר לי לחכות. לאחר זמן קצר נכנס חייל כושי ענק להחתים את ניירות המכונית שלו אצל הסמל. „הנה יש לך הזדמנות לנסוע לווינה," אמר הסמל. רק אז סיפרתי לו, שיש עמי חבר לאותה מטרה, והוא, בהיסוס, רשם על תעודת־המעבר „נהג + 2", והחתים את הקצין מבלי שהלה ישים־לב לתוספת.

עברנו את מחסום הגבול לצד השני של הדנובה, שם עצרו אותנו חיילים רוסים. הם בדקו את הניירות ומצאו שהכול בסדר, אך הסתכלו עלינו בחשד, כי מעולם לא ראו מדים בריטיים עם מגן־דויד. הם גילו עניין רב בנשק שלנו ושאלו הרבה שאלות, שלא הבינותי משום שאינני שומע רוסית. כעבור שעה וחצי היינו בווינה, תוך שחיילים רוסים עוצרים אותנו מדי פעם ליד המחסומים.

ההבדל בין איזורי הכיבוש האמריקאי והרוסי באוסטריה בלט לעין. בעוד שבצד האמריקאי היתה תחבורה אזרחית עֵרה ולאוסטרים היה חופש־תנועה מלא, לא נראתה בצד הרוסי שום מכונית אזרחית וחלק זה של אוסטריה כאילו הוחזר מאות שנים אחורנית. האוכלוסין סבלו רעב והיו שרויים בדכאון כבד. אך הופעת הצבא האדום, על אף הפיגור באמצעים, עשתה עלינו רושם גדול, כי היו אלה הלוחמים שעברו את הדרך הארוכה מסטאלינגראד עד וינה תוך תלאות וקרבנות כה רבים. גיליתי ביניהם יהודים, שהראו לי בגאווה את מדיהם הקרועים ועליהם אותות במספר גדול, אות לכל קרב. לעומתם היתה הופעתנו מצוחצחת ממש.

עם בואנו לווינה החלה בעייתי הקשה, כי לא היתה לי כל כתובת בעיר גדולה זו ולא ידעתי איך למצוא את

החברים, שעמהם הייתי צריך להיפגש. גם לא היה לי מקום־לינה, ועד הערב חייב הייתי למצוא לי מיקלט. וינה, אשר כמו ברלין עמדה להיות מחולקת לארבעה איזורי־כיבוש של בנות־הברית, כבר היו בה הרוסים, ואילו האמרי־קאים רק החלו לשלוח אליה חיל־חלוץ. ניסיתי את מזלי ביחידה של הנהג הכושי, אולם הקציון הלבן, מפקד היחידה, סרב להלין איש לבן בטענה, שכל חייליו הם כושים, והרי לא יעלה על הדעת שאדם לבן יגור בחדר אחד עם כושי. לא נשאר לי אלא לסמוך על המקרה הטוב, הפקדתי את חפצַי אצלם ביחידה ויצאתי לתור את הרחוב המרכזי של וינה, ה„רינג" המפורסם, בתקווה שהמגן־דויד שעל כתפַי יפגישני עם יהודים.

ואכן, לא עבר זמן רב ופתאום נפלה על צווארי אשה, בוכייה ומנשקת את המגן־דויד. היא הובילה אותי למקום־הריכוז של הפליטים, ששכן בבית־חולים במרכז וינה. משם הביאו אותי ליושב־ראש הקהילה היהודית, משומד, שנותר בחיים בזכות אשתו הנוצרייה. הוא מסר לי את הכתובת של דירה, אשר בה, לפי דבריו, יש אנשים העוסקים בפעולה בלתי־לגלית של העברת יהודים למערב. מפיו גם נודע לי, דרך מקרה, כי בכל־זאת אינני הראשון מחיילי הבריגדה אשר הגיע לווינה. באותו זמן, אך באופן לגלי, הגיע לשם **נורמן לוריא**, הכתב הצבאי של הבריגדה, יהודי מדרום־אפריקה.

הגעתי לדירה כבר בחושך, כאשר כל תושבי וינה מסוגרים בבתיהם מפחד הרוסים, ומצאתי שם את החברים עמהם רציתי להיפגש, קומץ חברי תנועות־נוער, שהיה להם קשר עם המרכז בבודאפשט. הם קיבלוני בשמחה, וכשליח מן הארץ הוטל עלי לתווך בחילוקי־הדעות שנפלו ביניהם. ישבנו מספר ימים ותיאמנו את הפעולה העתידה של

„הבריחה". בראש המשרד בבודאפשט עמד עדיין **לוי ארגוב**, אחד משני השליחים שהגנבנו באונייה מהארץ.

לפני יציאתי את וינה השתתפתי בשני מיבצעים, הראשון יחד עם **נורמן לוריא**. יצאנו עם חברי תנועות־הנוער אל בית־הקברות היהודי של וינה ואחרי חיפושים מצאנו את קברו של **הרצל**, מוזנח ועשבים מכסים אותו. ניקינו את הקבר, בכלי־העבודה שהבאנו לשם כך, וניסינו לשוות לו צורה הולמת; ונורמן לוריא מצלם את מהלך המעשה.

המיבצע השני היה הקמת סניף של ההסתדרות הציונית בווינה, ואנוכי, כאורח כבוד, נאלץ הייתי לשאת נאום חגיגי באידיש, שפה שלא דיברתי בה מימי. היה זה מעמד מדכא, ובשברון־לב ראינו מה שרד מיהדות וינה ומהסניף המפואר של ההסתדרות הציונית.

בהגיע מועד שובי לזאלצבורג עמדתי שוב בפני בעיה חמורה, והפעם — איך לצאת מהאיזור הרוסי. כל התחבורה בכבישים היתה צבאית רוסית, ובחלקה הגדול בעגלות. אחרי התלבטות החלטתי לפנות ליחידה האמריקאית ולנסות אצלם את מזלי כדי לחזור בדרך בה נכנסתי. הצלחתי ותוך כמה שעות הייתי בזאלצבורג.

אותו זמן חזרו חברי מאיטליה ויחד יצאנו לשוב להולנד. הנהג שלנו היה עייף מאוד מנסיעות יומם ולילה, ובדרך, כבר באיזור הבריטי, התנגש במכונית גרמנית. הועפנו מהכביש והתהפכנו בתוך שדה פתוח. שלושה חברים נפצעו; אני יצאתי בגוף שלם ובמדים קרועים. הזעקנו אמבולנס לפצועים. בתור סמל, בעל הדרגה הגבוהה ביותר בינינו, הייתי אני האחראי למכונית ולנוסעיה. כאשר הגיעה המשטרה הצבאית, הודעתי להם, שכבר נעשה דוח על התאונה על-ידי רוכב אופנוע, ורק ביקשתי מהם להעביר את המכונית לסדנה ואותנו למחנה-מעבר. מכיוון שכל

ניירותינו היו מזויפים, היה עלינו להשאיר ככל־האפשר פחות עקבות.

נקלענו למצב קשה מאוד: כל ניירותינו מזויפים והמכונית גנובה. ידענו שאם הדבר יתגלה, ניכנס בעצמנו לצרה גדולה ונסבך בה גם רבים אחרים בבריגדה. עלולים היינו לסכן את כל ארגון „הבריחה", כי האנגלים כבר החלו לחשוד בפעולותינו. אך באותו ערב לא היתה לנו כל ברירה אלא ללכת בדרך המקובלת בצבא. לפני שמכוניתנו נגררה לסדנה, הספקנו לסלק ממנה כל דבר חשוד. אנחנו נלקחנו למחנה־מעבר, בו קיבל אותנו רב־סמל בריטי. לאחר ששמע שהננו מארץ־ישראל, הוא סיפר כי שירת בארץ; גם נתברר לנו, כי השתתפנו יחד בכמה פעולות עם וינגייט. תודות להיכרות זו עלה בידי לשכנע אותו, כי אין טעם שנרשם במשרד של המחנה. סיפרתי לו, שקצין אחראי עלינו שוהה כאן בסביבה, ואם אודיע לו בזמן, יוציא אותנו מייד מהמחנה. דברי נתקבלו על דעתו.

אמרתי לחברי להכין את הכול לתזוזה מיידית, ואני יצאתי למחנה ברגן־בלזן, בו עמד להתקיים אותו יום כנס של כל הפעילים. גם **חוטר־ישי** עתיד היה לבוא לשם. בבואי לברגן־בלזן נודע לי, כי הכנס נדחה וכי חוטר־ישי לא הגיע. הלכתי ליושב־ראש ועד אסירי ברגן־בלזן, הסברתי לו את המצב וביקשתי ממנו שני דברים: קצין ומכונית. בהתערבות הרב־הראשי האמריקאי של מחנה ברגן־בלזן השגתי מכונית אמריקאית וקצין בריטי מתנדב, אחד מקציני „אונרא" הצעירים, חבר „הבונים" מאנגליה. יצאנו חזרה למחנה, שהיה ליד האנובר. כשנכנסנו למחנה, העמסנו במרץ את המטען, העלינו את חברינו והסתלקנו בחשאי. את הפצועים ואת המכונית הקודמת, הפגועה, נאלצנו להשאיר.

עם ערב החלטנו להמשיך להולנד ולנסוע במשך כל הלילה.

בשתים אחר חצות הגענו לגבול גרמניה־הולנד. במעבר הגבול עצרו אותנו שני חיילים מיחידת בטחון־שדה של הצבא הבריטי, אשר הביעו תדהמה לראותנו בהרכבנו המוזר: מכונית אמריקאית, קצין בריטי וחיילים מהבריגדה. הם התקשרו עם המיפקדה שלהם, שנמצאה קילומטרים אחדים מהגבול בתוך הולנד, ומסרו לנו הוראה להתייצב במיפקדה זו. הקשבתי היטב להסברתם המפורטת על הדרך למיפקדה, וזאת למען אדע כיצד לא לנסוע בה. מובן שלא התייצבנו במיפקדה הבריטית אלא נסענו לבריגדה והגענו לאחת מיחידותיה ישר לארוחת־הבוקר. מצאתי את חוטר־ישי ודיווחתי לו על כל אשר התרחש, והוא מייד נקט בכל הצעדים לטשטוש הפרשה, כלומר הוצאת מיסמכים, הפעם רשמיים, הן לשלושת הפצועים והן למכונית. וכך יצאנו מעסק־ביש זה מבלי שיבולע לפעולותינו ולבריגדה.

יש לציין, כי בתחילה נהגו החיילים והקצינים האנגלים בתמימות רבה. כל נייר צבאי היה קדוש בעיניהם, וכלל לא עלה על דעתם, שמישהו יעז ויסתכן בזיוף תעודות, שהעונש על עבירה זו הוא מאסר לתקופה ארוכה בכלא צבאי. רק מאוחר יותר, משנתגלה לאנגלים היקף פעולותינו באירופה, וכן עם התגברות השוק השחור ומכירת ציוד צבאי על־ידי חייליהם, הם הקימו יחידות מיוחדות שהקשו גם על פעילותנו. אך, כאמור, בתחילה היה זה משחק־ילדים ממש לנצל את תמימותם.

חזרתי לשיגרה הצבאית, אשר כמעט לא ידעתיה, מפני שרוב הזמן הייתי בדרכים. באותם ימים הוטל על מחלקתנו לשמור על מצבור עצום של נשק וחומרי־חבלה, שהיו מפוזרים מתחת לכיפת־השמים על שטח גדול בבלגיה. תפקיד זה של שמירה היה מנת־חלקן גם של יחידות אחרות. לאחר שנודע לנו, כי אין לאיש מושג מה מצוי במחסנים אלה, אספנו ככל יכולתנו מן הנשק החסר לנו בארץ, אירגננו שיירה ממכוניות הבריגדה, ציידנו אותה בניירות מזויפים, ויום בהיר אחד זזה השיירה בפיקוד קצין דרומה, לחוות־הכשרה של השומר־הצעיר שהוקמה בינתים

בדרום־צרפת. שם הוסתר הנשק והועלה על אחת מאוניות המעפילים, ולבסוף הגיע לארץ. בדרך זו, אם אינני טוֹעה, הגיעו הפיאטים הראשונים לידי ה„הגנה", שהיו הנשק האנטי־טאנקי הראשון שלנו במלחמת־השחרור.

שיירת־נשק זו, שלא היתה הראשונה למיבצעי ה„רכש" של החיילים היהודים בצבא הבריטי, התבססה על עבודת צוות של רבים מאוד, ביניהם קציניים שברובם המכריע היו מאנשי ה„הגנה". רק מיעוט קטן של קציני הבריגדה דאגו לקאריירה שלהם בצבא הבריטי והיססו להשתתף במיבצע כזה. עליהם היה נחוץ להפעיל לחץ למען ישתפו־פעולה אתנו. אחד הפעילים המרכזיים מטעם ה„הגנה" היה רב־סמל גדודי **ישראל כרמי**, שהזכרתיו קודם כאיש קומנדו וחבר גבעת־השלושה (לעתיד אלוף בצה"ל). אצלו נתמקדו החוטים של רוב הפעולות הבלתי־לגליות.

באותה עת גבר עלינו לחצם של שרידי יחידת הפרטיזנים ובראשם **אבא קובנר** בתביעה לבצע פעולות נקמה בקנה־מידה גדול בתוך גרמניה. חברי בפיקוד ה„הגנה", קציני הבריגדה, נרתעו מאוד מפעילות מעֵין זו. לי, לעומת זאת, היה חשש רציני, שהפרטיזנים בייאושם יבצעו פעולות אלו על דעת עצמם, ונטיתי לכך, שאנו ניקח זאת לידינו. מדי פעם הייתי נפגש עם **פאשה**, שאחרי עלייתו של אבא קובנר נהיה מפקד היחידה, וידעתי את הלכי־הרוח בקרבם. כאשר המתיחות הגיעה לשיאה, ביקשתי וקיבלתי חופשת־מולדת מיוחדת, כביכול מסיבות אישיות, במטרה להתייעץ עם מיפקדת ה„הגנה" ועם מנהיגי תנועתי על צורת פעולות הנקמה וטיבן. הזכרתי כבר קודם את התלבטויותינו המוסריות והמעשיות בנושא זה. פעולותינו עד אז היו מכוונות נגד נאצים בודדים, שלא היה לנו ספק לגבי אשמתם. בהגיעי ארצה שמחתי למצוא הן אצל ראש־

המטה של מיפקדת ה„הגנה" **ישראל גלילי** והן אצל **מאיר יערי ויעקב חזן** אישור לגישתי שאמרה: לנקום כמידת יכולתנו בנאצים, ובהם בלבד, ומבלי להזיק לפעולות ההצלה והעלייה.

בזמן שהותי בארץ נפגשתי גם עם אבא קובנר עצמו, שהתכונן לשוב לאירופה, וחזרתי לבריגדה עם הנחיות ברורות ועם מינוי מטעם מטה ה„הגנה" להיות הממונה על פעולות הנקמה והקשר הרשמי עם יחידת הנוקמים. אותם ימים (1946) נשלח לאירופה מפקד „הגנה" **נחום שדמי**, שהקים את מטהו בפאריז. קציני הבריגדה הניחו לי תחום־פעולה זה ברצון, וכך ניגשנו לתיכנוּן פעולה רבת־היקף. כמטרה ראשונה נבחר אחד המחנות הגדולים, בו היו כלואים בזמן ההוא חמישה־עשר אלף אנשי אֶס־אֶס תחת שמירה של האמריקאים.

ביצענו את הפעולה — על פרטיה השתיקה יפה עד היום — מבלי להשאיר עקבות. בעיתונות האמריקאית קם רעש גדול, אך הוא נשכח עד מהרה בשל מאורעות חשובים יותר. אין לי כל הרהורי חרטה בקשר לחלקי בפרשה זו. גם כיום הנני מצדיק את הפעולה, מה עוד שהיא באה במקום פעולות אחרות, שמבחינה מצפונית לא הייתי יכול לתת להן את ידי. יחד עם זה ברור לי, שגם פעולה זו בהיקפה הגדול לא יכלה לבוא כגמול בעד רציחת ששה מיליונים מבני עמנו. היא רק שימשה ביטוי להחלטתנו הנחושה, כי לא ניתן עוד שדם יהודי יישפך ללא עונש.

בזמן חזירתי מהארץ לבריגדה הוזהרתי על־ידי מיפקדת ה„הגנה", שלא לקחת אתנו חיילים אשר ינסו להתגנב למשלוח כדי להגיע לאירופה ולחפש את קרוביהם, שכן נסיעת חשאי עם חיילי הבריגדה היתה הדרך היחידה שלנו להעברת שליחים. ידעתי כי בקרוב עשויים להישלח לאירופה אבא קובנר ושליחים נוספים של ה„הגנה" וה„בריחה" ואסור היה לסכן דרך זו. אך כאשר הגעתי לפורט־סעיד, למחנה המעבר, נתגלה בחור כזה בתוכנו לפני עלייתנו על האונייה. היינו רק שלושים חיילים מהבריגדה. מוניתי למפקד המשלוח, הואיל והייתי בעל

הדרגה הגבוהה מכולם. הבחור בא אלי וסיפר לי, שהוא מוכרח להגיע לוורשה ולמצוא את בני משפחתו, אשר שרדו, כך הוא מקווה. אמרתי לו, שאין לו מה לחשוש מצדנו, שלא אסגיר אותו ואף אעזור לו ככל שאוכל, אך הסברתי לו את הסיכוין שהוא נוטל על עצמו.

באותו זמן, ראשית 1946, היתה האוירה בארץ בין הבריטים לבין הישוב היהודי מתוחה ביותר, וזה השפיע גם על היחסים בין החיילים הבריטים לבינינו. באונייה סודרנו בסיפון אחד עם ששים צנחנים בריטים שחזרו לאנגליה. מפקד הסיפון היה רב־סמל מהצנחנים ואני הייתי סגנו. בתחילה היו היחסים בינינו עוינים למדי, בעיקר בשעות השמעת החדשות מהבי־בי־סי, אשר סיפרו על התנגשויות בין הצבא הבריטי לבין היהודים בארץ. ישבתי עם הרב־סמל לפני הפלגתנו וחילקנו בין שנינו את התפקידים. בינינו לבין עצמנו קבענו, כי בתוך הסיפון שלנו נהיה בכל עת בדיוק כפי מספרנו הרשמי וכי לשם כך, גם בארוחות וגם בלילות, יבלה אחד מקבוצתנו על הסיפון העליון.

אך הפלגנו מפורט־סעיד והאחראי על הסיפון שלנו נקרא תכופות למפקד האונייה. בשובו לא היה מספר לי דבר, אבל הרגשתי שחשדנותו כלפינו גוברת. יום אחד, בזמן הארוחה, סגרו את הסיפון שלנו וערכו מיסדר לשם ספירת ה„ראשים". מספרנו, כמובן, התאים. הבנתי שהם גילו, כי יש לנו נוסע נוסף. הגברנו את עירנותנו וגילינו, שגם אצל האנגלים שבסיפוננו ישנה עצבנות רבה. תוך כדי שיחה גילה לי הרב־סמל, שבינתים התיידדתי עמו, כי מפקד־האונייה טוען לשלושה נוסעים עודפים בסיפוננו וכי אמנם יש בין הצנחנים האנגלים שני עריקים, אשר בדרך זו רוצים לשוב לאנגליה והוא אינו רוצה להסגירם. בנסיוני

העדיף בשטח זה לימדתי אותו כיצד לנהוג בעת הנסיעה לבל יתגלו. אולם כאשר התקרבנו לטוּלוֹן, יצאה לקראתנו סירה של המשטרה הצבאית למען ערוך לנו מיפקד בזמן ירידתנו מהאונייה. המצב החמיר. ושוב מצאנו תחבולה להתחמק: נדרשנו לשלוח, כרגיל, קבוצת פריקה למחסני האונייה, ולפי נסיוני הקודם שלחנו את השלושה בתוך הקבוצה הזאת. בזמן ירידתנו מהאונייה ערכו לנו מיסדר אחרי מיסדר, אך תמיד התאים המספר. לבסוף הם משכו את ידם מגילוי הנוסעים הנוספים ונשלחנו למחנה־מעבר.

במחנה זה נודע לי, כי באונייה שקדמה לזו שלנו נתפסו **אבא קובנר וריקו לופסקו**, חבר קיבוץ שריד שצנח ברומניה בזמן המלחמה ונשלח עתה מחדש להיות שם שליח. את אבא קובנר אסרו והעבירו לקאהיר, שם ישב בבית־סוהר. את ריקו אסרו והעבירו לכלא במחנה־המעבר, משם נמלט ונעלם. היה ברור כי האנגלים תפסו את שיטתנו להעברת שליחים, והבינונו כעת את העצבנות שעל האונייה. אני מקווה שהבחור שלנו אכן הגיע לוורשה ומצא את בני משפחתו; לא פגשתיו עוד ולא שמעתי עליו.

בשרות התנועה

במחלקת הבטחון של הקיבוץ-הארצי

בשובי לאירופה אחרי פעולות הנקמה הרגשתי, כי ימי הבריגדה ספורים. אפשרויות הפעולה שלנו צומצמו יותר ויותר על-ידי האנגלים, ושוב לא מצאתי עניין בשהייה נוספת באירופה. היתה לכך גם סיבה פרטית: בעת ביקורי בארץ נוכחתי, כי בריאות הורי רופפת מאוד (ואמנם נפטר אבי כעבור שנה). ביקשתי וקיבלתי שחרור מהצבא הבריטי מן הטעמים הבריאותיים דלעיל, מסרתי את מחלקתי לסגני **שמעון גבעון** (לעתיד אלוף-משנה בצה"ל) וחזרתי ארצה ביוני 1946.

חברי מ„המחלקה הגרמנית" המשיכו בפעולתם באירופה,

וכאשר הבריגדה הוחזרה ארצה, מסרו יותר ממחציתם את פנקסי־החייל שלהם לפליטים, אשר בדרך זו עלו ארצה, ואילו חברינו נשארו עם תעודות הפליטים והשתתפו בכל פעולות ה„הגנה" באירופה. לבסוף הם עלו לארץ כפליטים בלתי־לגליים ועוד הספיקו להשתתף במלחמת־השחרור.

התכוננתי לתקופת מנוחה בביתי, אולם כמיהתי למנוחה לא התממשה. נציגי התנועה בבריגדה — חברי וידידי יהודה טובין ומשה זרטל, שאתם שיתפתי־פעולה בכל מבצעי במסגרת השרות — כנראה דיווחו ארצה על פעולותי; וגם היחסים האישיים שנוצרו במשך השנים עם יערי וחזן והערכתם הביאו אותם לדעה, כי עלי לשרת עתה את התנועה. כך קרה אפוא, שאחרי זמן קצר מצאתי את עצמי רכז מחלקת־הבטחון של הקיבוץ־הארצי (לאחר שהפלמ"ח שיחרר אותי לעתודתו כתום ארבע שנות שרות).

למותר לציין, כי בכל פעולותי עד אז הרגשתי את עצמי שליח קיבוצי ותנועתי. אמנם חילוקי־דעות בעניינים משניים העיבו מדי פעם על יחסי לתנועה, אך לא היה לי אף פעם ספק בכך, כי תנועה זו מבטאת את עיקר השקפותי ואין זולתה עבורי. אינני מתעלם גם מן היחסים הקרובים שנרקמו עם אישיה. בעיקר נקשרתי אישית ליעקב חזן ונוצרה בינינו ידידות, שעמדה לא־פעם במבחן קשה של ניגודי־דעות אך גם במבחן של מאבקים משותפים. ידידות זו וחברות טהורה ועמוקה מכל חישוב צדדי, בהן זכיתי מצדו, נתנו לי כה הרבה במשך שלושים השנים שפעלנו יחד, שאני רואה אותן כאחד הנכסים החשובים בחיי.

בכך התחיל בימים ההם שרותי לתנועה, שנמשך — עם הפסקות לשם פעילות בקיבוצי — עד לפני שנתים. שרתתי את התנועה בתחומים שונים מאוד, תוך הצלחות וכשלונות,

ואין אני האיש לדון על מידותיהן. יודע אני רק זאת, שנתתי את כל כוחותי.

בתפקידי במחלקת־הבטחון עבדתי עד פרוץ מלחמת־העצמאות. היה בתחום פעולתי הכנת הישובים של התנועה לקראת המלחמה הממשמשת־ובאה, שכן רוב ישובינו שכנו בגבול ההתיישבות היהודית ועתידים היו להימצא במוקדי הקרבות, כגון נירים, יד־מרדכי, נגבה, משמר־העמק, יחיעם ועוד. כוננות זו לקראת הקרבות כללה הכנת כוח־אדם מאומן ורכישת נשק במידת היכולת תוך שיתוף־פעולה עם מוסדות ה„הגנה". בתחום פעולתי היה גם הטיפול במגויסים מטעם הקיבוץ־הארצי בפלמ"ח ובכל המסגרות של הפעילות הבטחונית של ה„הגנה".

לא היה לנו ספק, שאנו הולכים לקראת המערכה המכרעת על גורל העם והארץ, וראינו עצמנו שותפים מלאים במאבק שיפרוץ. אבל גם היינו מפלגת מיעוט, בעלת אידיאולוגיה משלה, ולא תמיד היינו שלמים עם דרכי המאבק, ולפיכך לא פעם היינו נתונים בסתירה בין ההזדהות המהותית עם זכותו של עמנו לקיום מדיני עצמאי לבין הנאמנות לעקרונותינו על אחוות עמים וחתירה לשלום — יסודות המלווים אותנו עד היום הזה. בלעדי מאבקינו בעקבות סתירה זו יכלו חיינו להיות קלים יותר, ויתכן שהיו נמנעות הרבה עזיבות. לא מעט חברים טובים נטשו את דרכנו, מפני שלא עמד בהם הכוח להאבקות המתמדת והם הגיעו לויתור על אחד היסודות: או על הציונות או על החתירה למציאת דרך לחיים בשלום עם שכנינו.

בפעולתי מטעם התנועה בתחום הבטחון עוררתי לא פעם את זעמו של חלק מאנשי ה„הגנה", שלא היו מוכנים להשלים עם התארגנות פוליטית של מיעוט במסגרת ה„הגנה" בדרגים נמוכים יותר מאשר המיפקדה הארצית,

שהיתה מבוססת על קואליציה של הכוחות הפוליטיים אשר נשמעו למסגרות השלטוניות של המדינה־בדרך. היה זה, למעשה, התחלת המאבק על דמות המדינה העתידה־לקום, מאבק שהחריף, כמובן, לכשנוסדה המדינה. אנו ראינו את עצמנו, לא פחות מאחרים, רשאים ללחום על דמותה, כיוון שהיינו בפועל חלק נכבד של פעולתה בתחום ההתיישבותי והבטחוני ובגופנו ממש קבענו את גבולותיה. המעבר ממשטר התנדבותי, בו היה לנו משקל סגולי רב, למשטר ממלכתי, שהשאיר אותנו מחמת מספרנו במיעוט קטן, ארך שנים. הסתגלנו אליו קשה ואף נגרמו לנו משברים אישיים ותנועתיים, אלא שבזה הנני מפליג לימים מאוחרים יותר ועלי לחזור אל השנים 1947־1948.

בעת שנתקבלה החלטת האומות המאוחדות על חלוקת הארץ והקמת מדינה יהודית, הייתי עדיין בתפקיד. באותו זמן התנהל משא־ומתן בין תנועתי לבין מיפקדת ה„הגנה", שאצא כנציג התנועה למרכז העלייה הבלתי־לגלית בפריז. אנשי עלייה ב' הכירו אותי מהזמן שהייתי אחראי לימאים בפלמ"ח, שמהם יצאו רבי־החובלים של אוניות המעפילים ועבדתי אתם בשיתוף הדוק. הם הביעו את נכונותם לקבל אותי כנציג תנועת השומר־הצעיר. היתה כבר אפוא הסכמה עקרונית ולמעשה חיכיתי למועד היציאה. אבל עם החלטת האומות המאוחדות ופרוץ המלחמה גויסתי עם כל הרזרווה

של הפלמ"ח, ויום אחד קיבלתי צו ממטה הפלמ"ח להתייצב בראש פלוגת הרזרווה החיפאית ולרדת לנגב ולהצטרף לחטיבת הנגב — שמפקדה היה **נחום שריג (סרגיי)** — ומקום מטה פלוגתי נקבע בחלוּצה, לא הדרמתי יותר רחוק מניר־עם, מקום מיפקדת החטיבה, והוּחזרתי לתל־אביב, שכן מטה הפלמ"ח קיבל הוראה לשחרר אותי לשליחות בפריז. חזרתי הביתה וחיכיתי בקוצר־רוח ליציאה.

מחוסר־סבלנות ואי־יכולת לשבת באפס־מעשה, בזמן שהתחוללו הקרבות בהם הפלמ"ח נושא בעול העיקרי של הלחימה, הצטרפתי למטה של הגדוד הראשון של הפלמ"ח, שמיפקדתו שכנה בהזורע ואשר מפקדו היה חניכי־לשעבר מ„המחלקה הגרמנית", **דן לנר**, והשתתפתי בכמה מפעולותיו. הנשק שעמד לרשות הגדוד הספיק בקושי לפלוגה אחת והיה צורך להעביר אותו מפלוגה לפלוגה בהתאם למצב, תוך סכנה מתמדת שבזמן ההעברה הוא עלול ליפול לידי הבריטים, והתוצאה — החרמת־הנשק ומאסרים. והיות **שדן**, בזמן פעילותו עם הפרטיזנים של טיטו רכש נסיון בהצנחת נשק מן האויר, נסבו הרבה משיחותינו על נושא זה בלילות של ציפייה לתוצאות של פעולות. לאט התגבשה אצלי ההחלטה, שאם אכן אֵצא לשליחות, אקדיש עצמי יותר ל„רכש" מאשר לעלייה ב'.

הסידורים הפורמליים הושלמו רק בפברואר 1948. זמן קצר לפני יציאתי נקראתי אל **ישראל גלילי**, ראש־המטה (רמ"א) של ה„הגנה". הוא הטיל עלי לעסוק ב„רכש", דבר שכאמור היה מאוד לרוחי אך פחות לרוח תנועתי, מפני שהייתי מיועד על־ידה לתפקיד אחר: להיות נציגה הראשון במטה של עלייה ב', אשר משום־מה לא ניתנה בה דריסת־רגל לתנועתנו. לבסוף קיבלה גם תנועתי את שינוי התפקיד, ובאיחולי הצלחה מכל הצדדים יצאתי לשדה־פעולה חדש.

השליחות ל„רכש"

התוכניות להטסת נשק

בעקבות השיחות עם דן לנר יצאתי לאירופה נלהב לרעיון של הטסת נשק לארץ והצנחתו. אמנם התברר לי, עם ראשית הגישושים, כי הצנחה בלי אריזה מתאימה גורמת ברוב המקרים לנזקים חמורים, ולעתים קרובות אף נופל הנשק בידי האויב, אולם היה חיוני מאוד לנסות גם דרך זו, שכן האֶמבארגו הבריטי על חופי הארץ, ומאוחר יותר ההסגר של האומות המאוחדות, הגבירו את הסיכון של שליחת נשק באוניות. נתווסף לשלילת דרך הים גורם הזמן, שנראה לי מכריע, ואפילו גורלי; ולפיכך, למרות הכול, חזרתי אל תוכנית ההטסה.

כמו ברעיונות חשובים אחרים גיליתי גם הפעם, כי אינני הראשון אשר הגה את הרעיון הזה. קדם לי, בחודש בערך, טייס יהודי מאנגליה, **פרד פראדקין** שמו, משוגע־לדבר כמוני. הנסיון שהוא עשה עם אוירון חכור אמריקאי היה, למעשה, משלוח־הנשק הראשון שהגיע מאירופה בזמן המלחמה, מלבד המשלוחים השיגרתיים שהעבירה משלחת ה„רכש" מאיטליה שפעלה כבר שנים. המשלוח של פרד הגיע לשדה־התעופה העזוב של בית־דראס בדרום, והוא היווה גורם מעודד רב־ערך ללוחמים. אך מיבצע זה נקטע באיבו. כאשר חזר המטוס לשדה־התעופה הבינלאומי בפראג (מקור הנשק), נחקרו אנשי הצוות על־ידי עובדי הצירות האמריקאית, שחשדו בצוות כי הוביל נשק לקומו־ניסטים באיטליה. לבסוף אסרו אנשי הצירות על הצוות להיכנס לצ׳כוסלובקיה באיימם עליהם, שישללו מהם את הנתינות האמריקאית. ברצותם להכחיש את חשדות הצירות בדבר העזרה לקומוניסטים באיטליה מסרו אנשי הצוות, לרוע מזלנו, את כל פרטי המבצע. בעת שהגעתי אני לאירופה עסק פרדי פראדקין בהשגת אוירונים והטסתם לישראל. הוא התייאש מן התקווה לחדש את המיבצע להטסת נשק.

התפקיד הרשמי, שהוטל עלי בבואי לאירופה, היה רכישת נשק במערב. במהרה נוכחתי, לצערי, שקניית נשק עבור ממשלה בלתי־מוּפרת הוא דבר כמעט בלתי־אפשרי. אמנם הציעו לי נשק מכל מיני מקורות, בעיקר מפוקפקים, אלא שניצבנו בפני הבעיה של הובלת נשק ביבשה, וזאת לאור — נכון יותר, בצל — פעילות הבולשת בארצות מערב־אירופה. אפילו כאשר מקור הנשק היה כמעט כשר, כמו של יהודים מהולנד וצרפת שלחמו במחתרת האנטי־נאצית והסתירו את הנשק עם בוא השלום, היתה בעיה של

הובלתו.

כאן חייב אני להעיר ביחס לסגנוני דלהלן. אם אשתמש לעתים בגוף ראשון, כגון „אני החלטתי" או „עשיתי" וכדומה, הרי כוונתי לומר כי „אני" זה תמיד „אנחנו", משום שעבדנו כצוות. אמנם צוות קטן, אך פועל תוך קשר הדוק הפרוש על־פני כל אירופה. ויתירה מזו: היהדות בכל הארצות, על קשריה עם השלטונות, שימשה לנו עורף בטוח, ודעת־הקהל העולמית עמדה לצדנו. בלי כל אלה לא היינו משיגים דבר. זאת ועוד: לא ביצענו שום מעשה גבורה! אכן, ההצלחה היתה חשובה מאוד, אבל במקרה של כשלון היינו צפויים למספר שנים של מאסר, מחיר קטן יחסית לעומת זה של חברינו בארץ, שרבים מהם שילמו בחייהם.

נוכח הקשיים בהשגת נשק במערב־אירופה בכמויות ניכרות (המקור היחיד לנשק היתה הקבוצה האיטלקית, שעבדה בראשות **יהודה ארזי, עדנה סירני ומוניה מרדור**) חזרתי לרעיוני הקודם — הטסת הנשק. למעשה היתה רק עיסקה אחת של רכישת נשק בצרפת על־ידי יהודה ארזי, בה סייעתי. יהודה הצליח לקנות, בשם מדינה דרום־אמריקאית, תותחים של 66 מ"מ ומרגמות 120 מ"מ. למוכרים לא היה ספק לאן מיועד הנשק, אך הספיקו להם תעודות פורמליות כדי להיות „מכוסים" במקרה הצורך. פעולתי בעיסקה זו הצטמצמה בקשירת הקשר עם הספק והשגת ההסכמה מגורמים צרפתיים, אשר עלולים היו להכשיל את העיסקה.

המציאות הפוליטית הסבוכה בצרפת אחרי שחרורה העמידה אותנו בפני בעיות קשות. באמצעות **מארק יארבלום ומוריס פישר** (שגרירנו הראשון בצרפת עם קום המדינה) היו לנו קשרים טובים עם חלק של ממשלת צרפת, שהיתה

ממשלת קואליציה שמאל־מרכז ואשר חלק ממנה שיתף־פעולה עם האנגלים, וחלקה השני, המפלגה הסוציאליסטית, תמך בנו. עם כל חשיבותה של הממשלה הרשמית במרבית התחומים, הרי בתחום הצבאי היתה חשובה ממנה ממשלת־הצללים שהקים **שארל דה־גול**. לכן היינו נאלצים לנהל משא־ומתן עם שני הגורמים.

בממשלת צרפת כיהנו אז שלושה שרים יהודים: **ז׳יל מוֹק, רנה מאייר ודניאל מאיר**. הם עמדו לצדנו בכל דבר, לאחר שהשגנו את תמיכתו של המנהיג הישיש **ליאון בלום**. החשוב ביניהם עבורנו היה שר־הפנים ז׳יל מוֹק, אשר בסמכותו היו המשטרה והמכס, גורמים מכריעים לכל העברה והוֹצאה של נשק מצרפת. אולם לרכישת נשק היינו זקוקים לעזרתו של „שר־החוץ" בממשלת־הצללים של דה־גול, איש־צבא בדרגת גנראל.

זכורה לי הפגישה אתו, בביתו. נפגשנו — **מוריס פישר** ואני — עם הספק **בראנדט**, שהיה ממוֹצא יהודי, בנוכחות הגנראל. הם חקרו אותי תחילה על המצב בארץ וסיפרתי להם על אחדות מהפעולות שבהן השתתפתי. לאחר שסיימתי את סיפורי, הפליט הגנראל הערה אנטישמית כלפי בראנדט בזו הלשון: „אתה רואה! הם לא כמו היהודונים שלנו!"

לא שלטתי ברוחי ולמורת־רוחו של מוריס פישר אמרתי, שאנו הננו יהודים בדיוק כמו יהודי צרפת, אלא שחסרונם הוא כי הם צריכים למצוֹא־חן בעיניו, בעוד שאנחנו, אף־כי הננו רוצים את עזרתו, לא איכפת לנו מה הוא חושב עלינו. היה רגע של שתיקה מביכה, ופישר ואנוכי כבר היינו סבורים, כי הגנראל ישיב את פנינו ריקם. אולם הוא דוקא התרשם לטובה מתשובתי, ובו במקום, בנוכחותנו, נתן הוראה לבראנדט לבצע את העיסקה עם **יהודה ארזי**. פרט לעיסקה זו לא הייתי פעיל, למעשה, ברכישת נשק;

בעיקר לאחר שנתברר, כי חברי **אהוד אבריאל** פתח מקור נשק בצ׳כוסלובקיה והבעיה שוב לא היתה רכישתו אלא הובלתו.

את אהוד אבריאל הכרתי עוד מימי הפלמ״ח, כאשר אשתו **חנה** היתה בפלוגתי והוא היה שליח המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בטורקיה. למרות חילוקי־הדעות הפולי־טיים שבינינו ידע אהוד תמיד לפעול יחד בצורה הוגנת וחברית. העבודה המשותפת אתו היתה ללא חשבונות של יוקרה, גם כאשר נתמנה ציר ראשון של מדינת ישראל בצ׳כוסלובקיה. כאמור, אהוד השיג עם צוותו בצ׳כיה כמויות גדולות מאד של נשק ועסק בהברחתו ארצה. משום כך הקדשתי את עיקר מרצי במציאת דרך להעברתו בהטסה. צר לי לציין, כי הממונים עלי, שישבו בז׳נבה, לא התלהבו מיוזמתי בעניין זה (תחילה היה זה **פינו גינסבורג**, ומאוחר יותר נשלח מהארץ **שאול אביגור** לתאם את כל פעולות ה„רכש״).

החלטתי לחזור אל המיבצע הראשון של **פרדי פראדקין** וללמוד אותו היטב על מחדליו ושגיאותיו לבל ניכשל כמוהו. דרכו השגתי קשר מחודש עם צוות המטוס, שביצע את הטיסה הראשונה. בפגישה עם הצוות נוכחתי, שהם מוכנים להמשיך לעבוד אתנו, אך בתנאי שלא יצטרכו להיכנס לצ׳כיה. התחלתי אפוא לבנות תוכנית חדשה. המטוס, DC 6, יטוס רק מארץ מערבית, ולפיכך יש למצוא חברת־תעופה שתהיה מוכנה להטיס את הנשק בין צ׳כיה לאותה ארץ מערבית. בנוסף על כך נחוץ היה למצוא שדה־תעופה מתוקן ומתאים בתוך צרפת, בו אפשר לבצע את העברת הנשק ממטוס למטוס. כאן יש לזכור, כי החוק הבינלאומי אוסר על הטסת נשק, אולם אנחנו לא התרגשנו ביותר מן האיסור, שהרי לא היינו הראשונים ולא האחרונים

בהפרת חוק זה. עזר לידי — ובלי עזרתו וקשריו בצרפת לא הייתי מגיע לשום הישגים — **זאב פומראנץ־הדרי (וניה)**, שעבד כבר שנים במרכז עלייה ב' בפריז (המרכז ששימש גם לי בסיס לפעולה בשלב זה).

באמצעות וניה ובעזרת ליאון בלום סודרה לי פגישה עם המפקח על התעופה האזרחית בצרפת. מטרתי בשיחה זו היתה להשיג שדה־תעופה מתאים לצרכים שלנו. נפגשתי עם המפקח במשרדו והצגתי בפניו את בקשתי. הוא שמע אותי ואמר: „הנני כבר זקן מדי בשביל פעולות מסוג זה, אך סגני יעזור לך." סגנו נקרא לחדר וקיבל הוראה לעשות למעני ככל שיש ביכולתו. שמתי־לב, למרבה פליאתי וגם בחשש־מה, שהוא מתבונן בי כל הזמן במבט חודר.

משנותרנו לבדנו שאל אותי, האם לא נזדמנתי לפני שלוש שנים במחנה מאוטהאוזן. הופתעתי מאוד משאלתו ועניתי, שאכן הייתי שם. הוא סיפר לי, כי שם ראני. הוא היה פלוא במאוטהאוזן, ועם השחרור שכב בבית־החולים. שכבו שם חולים מעמים רבים, ואיש, פרט לאמריקאים, לא דאג להם. נזכרתי. כאשר ביקרתי במאוטהאוזן, ישבתי ליד היהודים ששכבו בבית־החולים ברצותי לעודד אותם — ואת הדבר הזה הוא לא שכח. אמר לי בהתרגשות: „חיילים משאר העמים לא התעניינו באסירים החולים, ודוקא אתם היהודים, שאין לכם מדינה משלכם, שלחתם חיילים להתעניין בגורל האסירים החולים." מאז מקרה יוצא־דופן זה של פגישה מקרית הוא נהיה לידידנו הנאמן ביותר. הענקנו לו את התואר „הפלחמניק הצרפתי", כי היתה לו גישה מעשית מאוד, והוא פעל במסירות כאילו היה אחד מאתנו, ללא כל חשבונות פרטיים. לצערי הרב, שמו נשמט מזכרוני, ואם בדרך כלשהי יגיעו שורות אלו אליו, ידע נא כי חסד אישיותו ומעשיו שמורים עמנו.

למחרת יצאתי אתו למספר שדות־תעופה עזובים בצרפת. נסענו יחד מאות קילומטרים, אך לא מצאנו מקום מתאים, כיוון שהשדות האלה היו באמת עזובים לגמרי ואנו הרי היינו בכל־זאת זקוקים לשרותים של שדה־תעופה פעיל. אך במקום שהיו שרותים, היו, כמובן, גם מכס ותנועת אזרחים. לבסוף, בעצתו ושוב בהתערבותו של ליאון בלום, הזמינו לפריז את מפקד שדה־התעופה של איאצ׳יו שבקור־סיקה ונתנו לו הוראה לעזור לנו בכול. ואכן, כחבר המפלגה הסוציאליסטית הוא ביצע הוראה זו בנאמנות.

פניתי לשליחנו במארסיי, והוא עבר לאיאצ׳יו כקצין־קשר שלנו ליד מפקד שדה־התעופה. עכשיו לא נשאר אלא למצוא חברת־תעופה, שתהיה מוכנה לשלוח את מטוסיה לתוך צ׳כיה, וזה בעיצומה של המלחמה הקרה בין המערב למזרח. ניהלתי משא־ומתן עם חברה צרפתית קטנה, שלרשותה עמד מספר מטוסי יונקרס מן השלל הגרמני, והגענו לידי הסכם — על בסיס עסקי טהור, כמובן — לבצע טיסות בין איאצ׳יו לבין ברנו שבצ׳כיה, מקום בו נמסר לנו הנשק.

החוזה היה כתוב וחתום. למחרת הייתי צריך להכניס סכום של כמה מיליוני פרנקים, והמיבצע היה אמור להתחיל. דיווחתי לז׳נבה וביקשתי את הכסף, והם ברכו אותי על הצלחתי, שכן מן הארץ תבעו, במברקים, יותר ויותר בתוקף לשלוח נשק בכל המהירות. אוניות אחדות עם נשק הצליחו להגיע לארץ דרך נמלי איטליה ויוגוסלביה, למרות האמברגו של האו״ם, אבל זה היה מעט לעומת הצרכים.

אותו לילה צלצל אצלי הטלפון. על הקו היה וניה, בשם יארבלום, שהודיעני, כי עוד הלילה עלינו להתייצב בפני מפקד הבולשת במשרד־הפנים. יצאנו לשם מייד. מפקד הבולשת קיבל אותנו יפה, אך הודיעני בלי שהיות, כי הוא

יודע במה אני עוסק בצרפת. לו זה אינו מפריע, אולם החוזה, שחתמתי עם החברה, ידוע בכל פרטיו לאנגלים. הוא הוציא ממגירתו תמונה, בה אני נראה עוזב את משרדי החברה, ואמר, כי תמונה זו הוא קיבל מן הבריטים. גם העתק מן החוזה נמצא בידיהם. כתבנית החברה, שהדפיסה את החוזה, עובדת בשרות החשאי של האנגלים, ועל אף היותה יהודייה, מסרה אותו להם. הוא הבטיח לי, דרך אגב, שהם יטפלו בה, אך לי הוא הציע למשוך ידי מכל העיסקה עם החברה הזאת. יצאתי משם המום ומיואש. חודש של עבודה ירד לטמיון.

מחובתי היה, כמובן, לדווח על כשלוננו לז'נבה. אך יותר מכל כאב לי, שנבצר מאתנו לספק את הנשק לחברינו שכה היו זקוקים לו. זה היה יום שחור ומר בשבילי. נחמתי היחידה היתה, שלא שילמתי עדיין פרוטה, ולא — הייתי צריך לברוח מחברַי ומעצמי.

בשיא יאושי בא מפנה פתאומי לטובה. שגעוני בדבר הטסת נשק היה, כמובן, ידוע לכל שליחי ה„רכש" באירופה. ערב אחד טילפן אלי **קסיל (יקותיאל) פדרמן**, שישב בבריסל לא כשליח אך מעורב היטב ברוב פעולותינו, ובפיו בשורה: „בוא, יש לי מישהו בשבילך!" עוד באותו לילה טסתי לבריסל והתייצבתי אצלו.

במלון הציג פדרמן בפני את קפטן קריסטיאנסן משטוק־הולם, טייס קרבי ב־אַר־אֵיי־אֶף המלכותי. הוא היה חבר בקבוצת טייסים שבדים בעלי מטוסים, והיה מוכן לבצע את הטיסות בין פריז לבין ברנו.

שכרו נקבע 5000 קרונות שבדיות לחודש ו־20 קרונות לשעת טיסה. הגענו להסכם מהר, והזמנתי אותו לפריז עם מטוסו לשם בירור כל הפרטים. כבר למחרת היום החלה פעולה קדחתנית בטלפון לתאם את כל הגורמים. צלצלתי לאהוד בפראג, שיכינו את הנשק בשדה־התעופה בברנו. הזעקתי את הצוות האמריקאי של המטוס DC 6 לאיאצ׳יו. התקשרתי עם **פולי פרקש (בן־זאב)**, קצין־הקשר שלנו באיאצ׳יו. כמו־כן התקשרתי עם הארץ באלחוט כדי שיקבעו שדה־תעופה בארץ וסידורי זיהוי והכוונה. היות שלא הייתי בטוח עדיין בקריס, התקשרתי עם בסיס הפלמ״ח שינחיתו במקום שקבענו. המלווה שלנו במטוס הראשון היה **מוקה לימון**, מפקד חיל־הים לעתיד, שבעזרת אקדח — על כל צרה שלא תבוא, ואכן לא באה — היה צריך להבטיח את המשלוח. בשביל כל משלוח לארץ ב־DC 6 היה קריס זקוק לשתי טיסות ברנו־איאצ׳יו בדאקוטה שלו. וכך יצא ב־12 במאי 1948, בשעה טובה ומוצלחת, „בלק״ מספר 2 לארץ־ישראל. הוא כוון לשדה־תעופה של עקרון, הגיע בשלום, פורק בזריזות והמריא מייד והגיע בלי בעיות חזרה לאיאצ׳יו. הקרח נשבר סופסוף!

אגב, ראשיתו של מיבצע „בלק״ הוא במטוס הקונסטליישן שהמריא משדה־התעופה בפראג ונשא עמו רובים ומיקלעים ותחמושת. שלח אותו **אהוד** ועמו הגיע **לוי ארגוב** כמלווה. וזהו, אם לא לקחת בחשבון את טיסתו של **פרדי פראדקין**, „בלק״ מספר 1. הוא נחת בבית־דראס בליל האחד באפריל 1948, ויחד עם הנשק שהביאה האונייה „נורה״ תרם תרומה מכרעת להצלחת מיבצע „נחשון״.

ואם כבר סטיתי מעט הצידה, הרי ברצוני לומר כמה מלות שבח לטייסים השבדים. עבודתו של קריס, ומאוחר יותר של טייסים שבדים נוספים, היה בשכר. אך ברבות הימים

ובעקבות העבודה המשותפת נהיה הגורם הכספי פחות ופחות חשוב, וההזדהות עמנו גברה והלכה. עם קריס, כפי שקראנו לו, התפתחו יחסי ידידות ממש.

ועתה נחזור אל מיבצע „בלק".

ב־14 במאי יצא „בלק" מספר 3. בין ה־19 ל־20 במאי גייסנו עוד מספר טייסים שבדים מחבריו של קריס. ולאחר שהגיעו אלינו ממשלחת ה„רכש" מארצות־הברית מספר מטוסים C 46, היינו מסוגלים לשלוח ב־20 במאי שני „בלק" נוספים, וב־21 במאי — שלושה בלילה אחד. ב־22 במאי טס „בלק" מספר 9 וב־23 במאי — „בלק" מספר 10 ו־11. עד אז שלחנו נשק קל בלבד, כולל בזוֹת (מכונות־ירייה בינוניות), שמהן רכשנו 500. הכמויות, מסתבר, לא היו גדולות, אך הן היוו עידוד מוראלי גדול ללוחמים.

ב־26 במאי נשלחתי ארצה על־ידי **שאול** כדי לדווח למיפקדת „ההגנה" ול**בן־גוריון** ישר ולמען קבל לוח־עדיפוּת למשלוחים, לאחר שנראה היה לנו, כי המשלוחים באויר „נכנסו לתלם". ביקור זה במשך שלושה ימים בארץ היה לי לחוויה עזה. בליל בואי נפגשתי במקרה עם ידידי **שמעון אבידן**, אז מפקד „גבעתי", שבא לשדה־התעופה במטרה להתעודד ופגשני ברדתי מן המטוס. סרתי אתו למטהו ושמעתי ממנו ומסגנו, **מאיר דוידזון** מאילון, על הקרבות הקשים, שהתנהלו אותם ימים בלטרון.

בבוקר מוקדם הפגישו אותי בתל־אביב עם **ישראל גלילי**, שמילא בימים ההם תפקיד סגן שר־הבטחון, ללא מינוי רשמי. סיפרתי לו על הנעשה ושמעתי את עצותיו לגבי העתיד. בשעה עשר הייתי מוזמן אצל **בן־גוריון**. מסרתי לו דוח, וגם ממנו שמעתי את הדעה, כי הדחוף ביותר הוא להשיג ולשלוח לארץ מטוסי־קרב. כן „צוידתי" בשורה ארוכה של תביעות נוספות, אשר נתגבשו אותו יום בפגישה

שלישית, עם לוי אשכול. התברר, כי ההובלה האוירית יש בכוחה לפתור בעיות לא רק של הטסת נשק, אלא היא יכולה גם לענות על צרכים דחופים של הספקת חומרים הדרושים לתעשייה הצבאית. ומעל לכול: אם נצליח להעביר מטוסי־קרב בתוך מטוסי־התובלה, תהיה לכך השפעה מכרעת על גורל המערכה בעתיד.

בילֵיתי שני לילות בקיבוצי. לחברַי נפלתי ממש מן השמים, וגם כאן תרמתי לעידוד וחיזוק הרוח בספרי להם על מאמצינו לעזור ועל האוירה של אהבה ורצון טוב, האופפת אותנו שם במרחקים, הן בקרב יהדות הגולה והן מצד דעת־הקהל העממית. היה זה כבר לאחר שנפלו הקרבנות הראשונים של קיבוצנו, והשמחה היתה מהולה בעצב. אחרי שלושה ימים היה עלי להמריא חזרה. משפחתי, שישבה אז בפריז, לא ידעה על הקפיצה שלי לארץ, ורק משחזרתי העזתי לספר לאשתי על ההרפתקה.

המראתי באחד ה„בלקים", שהביאו נשק אותו לילה ועתה חזר, כשאני הנוסע היחידי במטוס הריק. צוותו היה כולו מתנדבים יהודים מארצות־הברית, מנוסי מלחמת־העולם השנייה. המראנו מעקרון וחלפנו על־פני איזור לטרון, בו יכולנו להבחין היטב בקרב המתחולל על הקרקע. מגמת טיסתנו היתה שדה־התעופה שלנו בז'אטץ (žatec) בצ'כיה, שהשלטונות הצ'כיים העמידו בינתים לרשותנו ואשר התפתח במשך כמה חודשים לבסיס ישראלי לכל דבר. היה זה בסיס של חיל־האויר הצ'כי, בו הם ניסו את מטוסי־הסילון הראשונים, אשר קיבלו מן הרוסים. בשדה היה שטח צבאי מגודר בקפידה, ואפילו על הכביש, שעבר לא הרחק ממנו, התריעו שלטים כי אסור להתעכב.

בסביבת ז'אטץ היה מזג־אויר גרוע, התעננות נמוכה מאוד. לאחר חיפושים רבים החליט הטייס, כי אין אפשרות למצוא

את השדה וכי למרות האיסור אין לו ברירה אלא לבקש רשות לנחיתה בשדה־התעופה הרשמי של פראג. הרשות ניתנה באי־רצון, אך ניתנה. אולם כאשר הגענו לשדה בפראג, התברר, כי המנגנון ההידראולי המוציא את פן הנחיתה איננו פועל. בשדה־התעופה הוכרז על אזעקה והכול התכוננו לנחיתת־אונס. ברגע האחרון ובטיפות הדלק האחרונות הצליח הטייס על־ידי תמרון נועז להוציא את הפן, ונחתנו בשלום בין אמבולנסים ומכוניות מכבי־אש. ייזכרו לטובה הצ׳כים, שפתחו מייד בקבוקי וודקה, לה היינו זקוקים אותו רגע כולנו.

בשלושת השבועות מאז התחלתי במיבצע „בלק", חל בו שינוי מהותי. הגיעו אלינו מטוסים וטייסים מתנדבים בעיקר מארצות־הברית. הגיעונו קונסטליישן אחד וכעשרה מטוסי C46, אשר חברינו בארצות־הברית, בעזרת יהודים מקומיים, הצליחו להבריח לפאנאמה ולמקסיקו. ואז התברר, כי שדה־התעופה „שלנו" באיאצ׳יו יש לו חשיבות רבה יותר מאשר שיערנו. עם קבלת הקונסטליישן עמד לרשותנו מטוס, שהיה מסוגל לטוס ישר מצ׳כיה לארץ ומנע פריקה והטענה ממטוס למטוס; ועם קבלת ה־C46 היו לנו כלים, שנזקקו רק למילוי דלק באיאצ׳יו. והודות לכך יכולנו להגיע לטיסות מספר בלילה אחד.

זה הקטין, לכאורה, את חשיבות השדה של איאצ׳יו. מה עוד ששליחנו ביוגוסלביה **ישעיהו טרכטנברג** הצליח להשיג שם שדה־תעופה עזוב, שאליו העברנו דלק־מטוסים מצ׳כיה. (יוגוסלביה ניתקה אותה עת את יחסיה עם ברית־המועצות וגרוריה, ובקושי היה לה אז דלק מטוסים לצרכיה שלה.) אך איאצ׳יו נשארה חשובה ביותר מסיבה אחרת: היא שימשה נקודת־ניתוק מן הפיקוח הבינלאומי על הטיסות. וכאן אני חייב הסבר קצר על נוהלי הפיקוח האוירי הבינלאומי. מטוס,

שהמריא משדה־תעופה כלשהו, היה מדווח לפיקוח על המראתו, מסלולו ויעדו, עם זמן משוער של הגיעו לשם. שדה־תעופה המקבל מטוס חייב לדווח לפיקוח על הגיעו, שאם לא כן יתחיל חיפוש אחריו באמצעים בינלאומיים. השדה של איאצ׳יו שימש לנו כיעד למטוסים, שהמריאו מפאנאמה וממקסיקו, לאישור בואם. אך הם לא דיווחו יותר על המראתם, לא אלינו לצ׳כיה ולא בטוסם לארץ ובהגיעם ממנה. לאחר ש„נעלמו״ בדרך זו מטוסים די רבים, לא נשאר הדבר, כמובן, בגדר סוד. האנגלים התחילו לשים־לב לעובדה זו והתחילו ללחוץ על הצרפתים, שישימו קץ למתרחש באיאצ׳יו. אך עד שהצרפתים זזו, היה לנו כבר, כאמור, השדה ביוגוסלביה, אשר קיצר לנו את הדרך לארץ בהרבה.

בתקופה זו של המלחמה הקרה בין המערב למזרח היינו באמת תופעה יוצאת־דופן. נעזרנו הן במערב — צרפת, איטליה, הולנד — והן במזרח. היינו היחידים, שהיתה להם כניסה חופשית בשני הכיוונים, ואפילו היינו מחוץ למתיחות הגוש המזרחי עצמו. וכל זה למרות העובדה, שמטוסינו סומנו בדגל אמריקאי, ועל־פי־רוב — בדגל של פאנאמה. קשרינו הדו־צדדיים דרשו תיאום מדויק בתוך הרשת, שפרשנו בכל הארצות הללו. ליוגוסלבים, למשל, היינו צריכים להודיע את השעה המדויקת של כניסת אוירונינו, את דרכם בתוך יוגוסלביה ואת סימני־הזיהוי. (אותו זמן הם לא היססו להפיל שני מטוסים אמריקאיים „אמיתיים״, שנכנסו בטעות, או בכוונה, לתחומם.) כל התיאום שלנו בתוך אירופה התנהל בשפת־קוד פרימיטיבית, ורק עם הארץ היינו קשורים באלחוט: תחילה מפריז, ועם הקמת הצירות הרשמית הראשונה של מדינת ישראל — מתוך צירות ישראל בפראג.

מיבצע „בלק" בהילוך גבוה

לאחר שפעולת „בלק" נכנסה למסלול, עברתי בראשית יוני לפראג, כיוון שהיה קל יותר לנהל את הפעולות משם. כאשר הגעתי לשם בויזה דיפלומטית עם משפחתי, שכננו קודם במלון בו התאכסנה גם הצירות בימיה הראשונים, ואחר־כך היה לי מקום־עבודה בתוך הצירות. שלטונות צ׳כיה הצמידו אלי קצין־בטחון, שתפקידו, הרשמי לפחות, היה לעזור לי באם אתקל בקשיים. לא היה לי ספק קל שבקלים, כי לא היה זה תפקידו הבלעדי.

כאן, אולי, המקום לומר כמה מלים על יחס הצ׳כים בימיה הראשונים של מדינת ישראל. אינני מרגיש עצמי מוסמך

לדון בצד הפוליטי של היחסים, אשר נוהלו על־ידי הציר **אהוד אבריאל** ויוצעו דוקטור **פליקס (אוריאל דורון)**. אוכל להעיד רק על דברים, שאני נתקלתי בהם, ולהעריכם. ידוע כי הצ׳כים היו זקוקים בתקופה ההיא למטבע קשה, אך אין כל ספק כי לא היה זה המניע היחיד, ואף לא העיקרי, בעזרה הרבה שהם הושיטו לנו בשעה המכרעת. יחסם הרשמי של השלטונות הצ׳כים, וגם — ואולי עוד יותר — היחס הספונטני של כל צ׳כי אשר אתו באנו במגע, חרגו הרחק מתחום האינטרסנטיות הכספית. שררה ב„אביב הצ׳כי־ישראלי״ אהדה גלויה למלחמתנו, שמצאה את ביטויה בהרבה דברים, אשר התעלו מעל לכל תמורה שהיה בידנו לתת. ואמנה רק דוגמאות אחדות.

הטייסים, שנשלחו אלינו על־ידי שליחינו בארצות המערב, הגיעו על־פי־רוב עם פספורטים אמריקאיים ואנגליים ללא ויזה לפראג. במקרים אלו היתה ביקורת הגבולות פונה ישר אלי ושואלת, האם זה איש שלנו; ואם כן — האם להחתים את הדרכון או לתת לו ויזה על פתק נפרד. ועל־פי תשובתי נהגו. או דוגמה אחרת. כאשר ניסינו להטעין את מטוסי־הקרב הראשונים לתוך מטוסי־התובלה והתברר, כי הדלת קטנה מכדי להכניס את המטוס הארוך לתוך מטוס־התובלה, עבדו הפועלים הצ׳כים בהתמסרות וללא חשבון זמן, כאילו צריך להציל את מולדתם הם, עד שמצאו פתרון שאיפשר את ביצוע הדבר. צוותי ההרכבה הצ׳כים, שהטסנום יחד עם המטוסים הראשונים כדי להדריך בהרכבת המטוסים, לא נרתעו מלנסוע לארץ הנמצאת במלחמה. כאשר הגיעו אלינו מארצות־הברית שלושת „המיבצרים המעופפים״ בתחילת ההפוגה הראשונה כמטוסים אזרחיים והיה צורך על־ידי אילתורים לציידם כמפציצים לכל דבר, עבדו הפועלים הצ׳כים, בארץ, ימים ולילות כדי להספיק ולהיות

מוכנים עד גמר ההפוגה.

כל המתואר לעיל לא נעשה בעד הדולרים שלנו בלבד. מה שעשו השלטונות הצ׳כיים, הם עשו זאת מתוך הרגשה — חולפת, לצערנו — של שיתוף אינטרסים. אך העם הצ׳כי, ברובו המכריע, עמד לצדנו — אם מתוך זכר השואה, הטרי עדיין, ואם מתוך הכרה, כי גם לעם היהודי מגיעה מולדת משלו. שינוי יחס השלטונות לא אחר לבוא כאשר נתברר, כי לפחות בשנים הראשונות של קיום מדינת ישראל היא תדגול באי־הזדהות עם אחד הגושים הגדולים. ברם, אהדת העם הצ׳כי נתונה לנו עד עצם היום הזה, ומה שהתרחש בזמן שלטונו של דובצ׳ק לעת האביב הצ׳כי יוכיח.

אהדה זו, וכן אהדת רבים וטובים מבני עמים אחרים, ובעיקר — הזדהות יהדות הגולה, היו הגורם המכריע להצלחת כל פעולותינו, גם מבלי שאֶרצה להמעיט במשהו את הישגי פעילי ה„רכש", של כולם יחד ושל כל אחד לחוד. וכאן מלה על הטייסים מתנדבי חוץ־לארץ, אתם עבדתי בשיתוף־פעולה הדוק ואשר ברובם הגדול היו מטיסי המטוסים. הם, ולא אנחנו, קיבלו על עצמם את הסיכון האמיתי. בניגוד להוראות ממשלותיהם הם נכנסו לארץ שמעֵבר למסך־הברזל, טסו ללא תנאי־אחזקה ובטיחות מינימליים לאיזור הלחימה, ואחדים אף נתנו על כך את חייהם. הרוב המכריע עשה זאת מתוך אידיאליזם טהור והזדהות אתנו, גם אם היו ביניהם הרפתקנים אחדים, שהתנהגותם בענייני מוסר לא התאימה תמיד לסטנדרטים הישראלים, לא פל שפן הקיבוציים, שאני הייתי רגיל להם. התנהגותם, שלא תמיד הוכיחה את הבנתם למצבנו העדין בתוך צ׳כוסלובקיה, סיכנה לפעמים את גורל המיבצע כולו. הצ׳כים הגבילו את תנועת הטייסים בתוך ארצם, ומתוך

חישובי בטחון שלהם דרשו מאתנו להחזיקם במרוכז בבית־מלון בעיירה הקטנה ז׳אטץ. אין לשכוח, כי באותו זמן היתה שרירה וקיימת החלטת האמברגו מטעם האומות המאוחדות, וכל פעולותיה של צ׳כיה היו, למעשה, הפרת החלטה זו. השלטונות הצ׳כיים חששו פן תתגלינה הפעולות. הם גם חששו, כי בין המתנדבים מארצות המערב, ובעיקר מארצות־הברית, יחדירו מרגלים. חלק מן הטייסים לא השלימו עם הגבלת תנועתם ונסעו לפראג. באחד המברקים שלי ארצה אני מתאונן, כי לפעמים, לפני יציאת אוירון, עלי לעבור את מרבית בתי־הזונות של פראג כדי לאסוף את הצוות או חלק ממנו. לשׂיא המשבר עם שלטונות צ׳כיה הגענו, כאשר צוות אחד הבריח בתוך אוירון־נשק בחורה צ׳כית. הוזהרנו שאם יקרה דבר כזה פעם נוספת, יפסיקו לנו את פעולותינו.

לאחר שהבסיס בז׳אטץ התרחב, הגיעו לשם חלקי חילוף רבים למטוסים. על התחזוקה השוטפת שלהם היה ממונה **סם פומראנץ** מארצות־הברית. על מחסני הנשק למשלוחים היה ממונה **לוי ארגוב**, יליד צ׳כיה, שהיה גם הממונה בשדה וקשור עם מפקד־הבסיס הצ׳כי, הקולונל **פראנטישק זומר**. תפקידי היה הקשר בין ז׳אטץ לפראג, קיום כל הקשרים עם הארץ ועם השליחים בארצות אירופה ובארצות־הברית, וכן אחריות כללית לקיום המיבצע. למיבצע הטסת מטוסי־הקרב נשלח מן הארץ **אליהו סחרוב**, איש „הגנה" ותיק, מוכשר ומסור עד מאוד, ולהכנת שלושת „המיבצרים המעופפים" הגיע **היימן שמיר**, סגן־מפקד חיל־האויר אותה עת.

הוחלט אז בארץ, כי שלושת „המיבצרים", בדרכם ארצה, יפציצו מטרות בקאהיר, אל־עריש ועזה. אך את קביעת המטרות המדויקות השאירו לנו. אלא שלא היו לנו מפות

מן המטרות המיועדות להפצצה. ניסיתי להשיגן בפראג, אך המפה היחידה שעלה בידי להשיג היתה של „בדקר" (מדריך לטיולים). על־פי המפות הקטנות, המצורפות לספר, קבענו את שדה־התעופה של קאהיר ואת ארמון המלך כמטרות. ברגע האחרון נתעוררה בעיה, שאיש מאתנו לא חשב עליה, שהרי פרט להיימן לא היה בינינו בעל־מקצוע ממש. בגלל גובה הטיסה היינו זקוקים למעילי־רוח בשביל הטייסים. בזה נזכרנו ברגע האחרון, ומעילים כאלה לא היו בנמצא בפראג. במצוקתי טילפנתי **לקסיל פדרמן** לבריסל. הוא קנה שלושים מעילים ועוד באותו יום שלח אותם במטוס מיוחד.

כוונתנו לפגוע בקאהיר בדרכנו לארץ נודעה לשלטונות הצ׳כיים — אחד הטייסים גילה את הסוד לנערתו — אך הם לא התערבו. הם נתנו לנו לבצע את כל ההכנות, כולל חימוש המטוסים, וביום גמר ההפוגה הראשונה יצאו מטוסינו לדרך. הם עברו מעל יוגוסלביה, לה הודענו כמובן על טיסתנו, והמשיכו לפי מסלול קבוע מראש. רק במקום אחד הם סטו קלות ועברו בטעות על שטח שבריבונות אלבניה. מייד נפתחה עליהם אש, אך הם הספיקו להימלט מבלי להיפגע.

מפקד המטס היה טייס יהודי בשם **כץ**, בעל נסיון קרבי רב, ששימש גם כטייס ב־T.W.A. ואף הספיק להיות שוטר בברוקלין. ממנו שמעתי אחר־כך את סיפור הפצצת קאהיר, שהצליחה מעבר למשוער הודות לתחבולה שנקט בה. כשהתקרב לשדה־התעופה של קאהיר, הוא התקשר עמו, זיהה את עצמו כמטוס T.W.A. וביקש רשות לנחות. משניתנה לו הרשות, הוא ביקש להדליק את אורות המסלול. מבוקשו ניתן לו, ואז, כמובן, לא היה לו כל קושי בזיהוי השדה. בהתרחקו מקאהיר התקשר שוב עם מגדל־

הפיקוח. הוא לא שכח להודות על השרות שניתן לו וביטל את כוונתו לנחות. להפצצה זו, כמו להפצצות הבאות של שלושת ה־B17, היתה השפעה על המוראל של האוכלוסיה הערבית, שעד אז ישבה בבטחון מוחלט, בעוד מטוסי המצרים מפציצים את תל־אביב. המסרשמידטים הראשונים, שהורכבו בארץ בחיפזון, למרות ליקוייהם תרמו גם הם לערעור הבטחון־העצמי של האויב והוא התחיל להרגיש, כי שמי ישראל אינם שייכים רק לו, בכל־אופן — לא יטוס בהם ללא עונש.

היו לנו מספר בעיות רציניות עם שני מטוסים, שהיו נאלצים לבצע נחיתות־אונס, אחד באיטליה ואחד ביוון. הפעלנו לחץ על שתי הממשלות על־ידי שליחינו ובעזרת אנשים בעלי־השפעה שמן הקהילות היהודיות, ולבסוף יצאנו מן הסבך. בינתים היה הכרח להפסיק את הטיסות דרך איאצ׳יו, מכיוון שבכל טיסה כזאת עברו מטוסינו מעל דרום־גרמניה ומעל לבסיסים אמריקאיים, שחשיבותם עלתה עם החרפת המלחמה הקרה. האמריקאים החלו לשים־לב לטיסות התכופות של מטוסים בלתי־מזוהים מעל שטח הנתון תחת פיקוח צבאי שלהם. למזלנו, עם פתיחת הקו דרך יוגוסלביה נעשה הקו הרחוק־יותר דרך קורסיקה פחות ופחות חשוב. ממילא לא יכלה פעולה כזאת להישאר לאורך זמן סודית. יותר ויותר פרטים עליה נתפרסמו בעיתונים, ומארחינו הצ׳כים החלו לגלות סימני עצבנות ודרשו במפגיע לפנות את השדה בז׳אטץ. הם העמידו לרשותנו מטוס קטן, כדי שנחפש שדה אחר, אך הדבר לא הגיע לידי ביצוע. בארץ הוחלט בינתים להעביר את הבסיס — על כל מטוסיו, חלקי־החילוף והאחזקה — לבסיס בארץ, **ומוניה מרדור**, שחזר ארצה משליחותו באיטליה, נתמנה מפקד ענף התובלה בקצה הישראלי.

כל המתנדבים הטייסים הועברו גם כן מז׳אטץ לתל־אביב. בז׳אטץ נשאר **סם פומראנץ** למען בצע את הטסתם ארצה של 50 ספיטפייארים, שנקנו מן הצ׳כים. (צ׳כיה, שהצטיידה במטוסים רוסיים, שוב לא היתה זקוקה למתנה בריטית זאת, אשר ניתנה לה בימי מאסאריק ובנש.) סם היה בעל־מקצוע יוצא־מן־הכלל, איש מבוגר ורציני, מסוּר לענייננו לא פחות מכל אחד מאתנו, והיה בלי־ספק מגיע למעמד מכובד ביותר בחיל־האויר בארץ. הוא מצא את מותו בצורה מיסתורית בהטיסו את אחד הספיטים, רחוק מביתו וממשפחתו, כחייל אלמוני במלחמת השחרור של עמו.

בסיום רק אציין, כי הוּטסוּ ארצה 106 „בלקים" בתפוסה כללית שעלתה על 300 טונות נשק, אוירונים וחומרים חיוניים אחרים. תוצאה לא רעה כלל אם לוקחים בחשבון, כי מועד הגיעם היה לפעמים מכריע וכי למעשה נולד הרעיון ואורגן בידי אנשים, שלא היה להם מוּשג ונסיון בהפעלת רכבת אוירית.

להצלחה יש אבות רבים, וכל אלה אשר השתתפו במיבצע ראוהו מנקודת ראותם הם, וד״ל. אולם לי אין כל ספק, שבלי עזרת כל אחד מן הרבים לא היה מתבצע המפעל כולו. יש מקום שנתגאה בו כולנו, מבלי לגרוֹע מחלקוֹ של מישהו. ברור לי, שלא הזכרתי את כולם, כמו, למשל, את המזכיר שלי בפראג **שמעון ארנשטיין־אביאלי** (מאסירי פראג יחד עם מרדכי אורן מאוּחר יותר); את בנות הפלמ״ח האלחוטניות; את **אוסקר**, המזכיר המסוּר של משרדי עלייה ב׳ — כל אלה, ואחרים, נתנו את כל כוחם ופעלו בלהט ובמרץ בימים מכריעים, כשהגיעונו מברקים **מהלל (ישראל גלילי)** ו**מאמיתי (בן־גוריון)** להגביר פעולה נוכח הפלישה של ארצות ערב.

יהודים רבים, שהציעוּ לנו את עזרתם, אפילו את שמותיהם

לא ידעתי. אחד הביא תת־מקלע, אחד התנדב לגייס כספים, והיה גם אחד, מומחה בינלאומי לסכרים, שהציע את עזרתו לשם פיצוץ סכר אסואן. והיו גם הצעות קוריוזיות. אשת שר־מלחמה מארץ דרום־אמריקאית הציעה לי עזרתה לשכנע את בעלה לקנות ולהעביר נשק לישראל. מטורף אחד מן הפשיסטים הצרפתיים Croix du Feu (צלב האש) הציע לי נשק. ואף נשק ספרדי הציעו לנו. היינו מוכנים אז לקנות נשק אפילו מן השטן עצמו (מבלי למכור את נפשנו, כמובן), אך לבסוף קיבלנו את רובו המכריע מבלי להזדקק למקורות מפוקפקים. בעזרת יהודי ארצות־הברית קיבלנו נשק בחשאי, ועל־פי עצת גרומיקו למשה שרת קיבלנו מממשלת צ׳כיה בעסקות רשמיות.

בפעילות בטחונית בארץ

מעין חשבון-נפש

עם העברת הבסיס ארצה התרוקן למעשה תפקידי מתוכנו, ולאחר שמתוך שיחה עם ידידי **אהוד אבריאל** התברר לי, כי אין בדעת הממונים עלי להציע לי תפקיד אחר, החלטתי לחזור לארץ מייד. מה עוד שהמלחמה בחודש ספטמבר טרם נסתיימה ומאוד השתוקקתי לתת לה את חלקי. לא תהיה זו כל האמת אם לא אוסיף, כי ביחסי עם הממונים עלי חלה התקררות הדרגתית, וזאת למרות הצלחת המיבצע. התקררות זו מצאה ביטויה במינויים, שהגיעו מן הארץ ללא תיאום או התייעצות אתי. מכיוון שלא הושמעה אי־פעם מלת ביקורת כלפי על מעשי, נאלץ אני לחשוב,

כי מי שכבר בימים ההם דאג לכתיבת היסטוריה, לא היה יכול לשאת, כי חבר של מיעוט פוליטי יעמוד בעמדת מפתח כזאת, כפי שאני עמדתי בימים ההם.

אני מנסה לפשפש במעשי, שמא גם העליתי חמתו של מישהו. היו אז זמנים של ניתוק מוחלט מן הארץ. שום חברת־תעופה לא טסה לישראל, והקשר התעופתי היחידי לארץ היה בידי, באמצעות מטוסי הנשק. הייתי מוצף בקשות של אנשים חשובים מאוד, ביניהם גם שרים בממשלה הזמנית, ולשיקולי היה נתון מי ולפי איזה תור יטוסו. אני בטוח כי שיקולי היה ענייני ביותר, אולם אינני בטוח, כמובן, אם הצלחתי לשכנע בזה גם אחרים; ובעיקר את אלה שבדחף צורכיהם האישיים שכחו, כי כל תוספת אדם משמעותה גריעה מכמות הנשק המוטס. או דוגמה אחרת. כאשר היחסים בארץ בין ישראל גלילי לבין בן־גוריון הגיעו למשבר, וגלילי החליט לצאת את הארץ כדי לנוח ולהחליט על דרכו בעתיד, הייתי זה אני, שקיבלו בבסיס שלנו — אם־כי בידיעתו ובאישורו של אהוד אבריאל — ודאגנו, שמעון ואני, לכל מחסורו בצ'כיה.

תמיד אזכור את הגינותו של אהוד אבריאל, אשר לא העמיד־פנים אלא אמר לי את האמת בצורה חברית, כי אין לצפות שאני, איש המיעוט, אזכה בתפקיד של ממש, בו אוכל להביא תועלת. לכן קיצרתי את שליחותי המתוכננת לזמן ארוך יותר וחזרתי ארצה מתוך מגמה ברורה להשתלב בצה"ל.

עם בואי ארצה חוילתי לצה"ל בדרגת סרן. התייצבתי בפני ראש־המטה הכללי **יעקב דורי** וביקשתי לשבצני. אך שוב היתה התערבות של תנועתי. נקראתי אל **יערי וחזן** ונדרשתי להתגייס לפעילות, במסגרת ועדת־הבטחון של מפ"ם, לצדו של ישראל גלילי אשר הציע אותי כשותפו בעבודה זו.

לי אישית היתה זו החלטה כבדה מאוד. ידעתי היטב, שאם אענה לתביעה זו, אקבע למעשה את עתידי בצה"ל ואכנס למסלול, שלא כלכך התאים לנטיותי, למסלול פוליטי. אולם לבסוף נכנעתי למשמעת התנועתית. שני גורמים השפיעו עלי להענות. ראשית, נמשכתי לעבוד עם ישראל גלילי, שבמרוצת השנים למדתי להעריכו מאוד; ושנית, הייתי בטוח, כי גם במקום זה אוכל לשרת כיאות ולשמור קשר עם מאות מחברי המפוזרים על-פני כל יחידות צה"ל.

קיבלתי חופשה מצה"ל למילוי תפקיד זה. היו אלה ימים של מתיחות פוליטית רבה, בה מפ"ם אמנם היתה מיעוט במוסדות הנבחרים של המדינה, אך כמעט רוב בכל מקום שם נדרשה הזדהות מלאה עם המשימות. מצב זה היה בלתי-נסבל לאוחזים בהגה השלטון, ולפיכך לא אחרו לבוא הימים, עת פורק מטה הפלמ"ח ויותר ויותר מפקדים, חברי מפ"ם דאז, מצאו את עצמם מודחים לגמרי או מועברים לתפקידים של חוסר השפעה. מעבר זה — מנשיאה בעול של כל התפקידים הלאומיים למיעוט פוליטי מוחזק בשוליים — היה הדרגתי. וכפי שכבר ציינתי במקום אחר, ארך שנים עד אשר חדר להכרתנו.

אין לי ספק, כי בשנים ההן עשינו שגיאות רבות, והחשובה שבהן — עזיבה המונית של מפקדים את צה"ל. חלקם נפגעו אישית; חלקם התייאשו מיכולת השפעה כלשהי; ואלה שהחזיקו מעמד הצליחו, על אף הכול, להעביר בצה"ל ערכים, שחשיבותם לעיצוב דמותו מורגשים עד היום, שכן היה בהם הכרח היסטורי, והוא מכריע יותר מאשר רצונות של פוליטיקאים.

השגיאה השנייה היתה האשלייה שנתפסנו לה, כי אי-אפשר בלעדינו וכי ההסתמכות על ממלכתיות בלבד תיכשל. לא הבינונו, כי הצד שכנגד ידע יפה, שתמיד ובכל מצב הוא

יכול לסמוך על נאמנותנו ומסירותנו למדינה ולהגנתה. עובדה זו בלבד נתנה לו כוח שמעבר ומעל לכוחו הריאלי. וגם כאשר צמחו בתוכנו, בעיקר בעקבות תמיכת ברית־המועצות בהקמת מדינתנו, שמאלנים, והם כביכול סיפקו לאנשי שרות־הבטחון עילה להתחקות אחרינו ולהטיל בנו חשד של חוסר־נאמנות למדינה, הרי בעימות שחל בתוכנו עם השמאלנים התברר, כי אלה שעזבו את בסיס הציונות היו מתי מעט. המפלגה הוציאה אותם תוך מאבק רעיוני, אשר חיסן אותה יותר מכול.

מצב זה של אופוזיציה לשלטון — אך לא למשימותיו! — היה מסובך, ולא כולם עמדו בו. אולם המפלגה כגוף והרוב המכריע של חבריה לא זזו ממנה. עד אשר העומדים בראש השלטון זנחו את הברית עם הימין ומצאו דרך חזרה לשותפות כל הכוחות, שבנו את הארץ בעבר ובהווה. מכל אנשי מפ"ם, שעשו בענייני בטחון בזמן ההוא, צמח מרגל אחד ויחידי, הוא דוקטור **ישראל בר**; וגם זה לאחר ששרף את הגשרים אתנו וחזר להיות פעיל במשרד הבטחון, לאחר שנוכח לדעת כי אנו הננו ציונים ונאמנים למדינת ישראל ללא היסוס ורתיעה.

כל איסוף מידע מצדנו בא רק מתוך מגמה ליצור לעצמנו את בסיס הידע, שיאפשר למפלגתנו לגבש מדיניות אלטרנטיבית בתחום הבטחון ומדיניות־החוץ, כאשר אנחנו דגלנו באי־הזדהות עם אחד הגושים, ואילו מדיניות הממשלה נטתה להזדהות עם המערב. איסוף־מידע זה פסק באותו רגע, ששיתפו את חברינו בועדת החוץ והבטחון של הכנסת.

תפקידי האחרון בצה"ל

סיימתי את תפקידי בועדת־הבטחון של מפ"ם הרבה זמן לפני המתואר לעיל, וחזרתי הביתה אחרי שבע שנים של פעילות רצופה. במילואים שובצתי תחילה כמפקד פלוגה; מאוחר יותר, עם סיימי קורס־קצינים מתקדם בשנת 1952, כמפקד גדוד. בתפקיד זה של מפקד גדוד שרתתי עד שחרורי משרות מילואים בשנת 1965 בדרגת סגן־אלוף.

בשנים האחרונות לשרותי במילואים הוטל עלי להקים גדוד חדש, שברובו הגדול היה מורכב ממקרים סוציאליים ומאנשים, שיחידות אחרות חויבו להפריש בשביל הגדוד שלנו, והן, כמובן, בחרו בשבילנו את הפחות מתאימים

להן. אני ראיתי בהקמת הגדוד אתגר. אגב, עבדתי אז בקיבוץ בלול ובערבים טיפלתי בגדוד. רבים מבין קציני הגדוד ניבאו לי כשלון, אם במציאות שהשתנתה בארץ אנהג עם החיילים כפי שהייתי רגיל בפלמ"ח. אך ראה זה פלא, חבר קציני הגדוד התגבש, הגדוד התלכד, וכאשר השתחררתי, יכולתי למסור גדוד קרבי לכל דבר, שבימי מלחמת ששת הימים הצטיין בקרבות ג'נין וקבטיה. אין ברצוני להקטין במשהו את עבודת המפקדים שבאו אחרי, אולם את עבודת הבראשית של הקמת הגדוד עשיתי בתנאים קשים ביותר.

עִם הספר

שנים לא־מעטות חי יהודה בצל המוות. משחלה בארטר־יוסקלרוזיס, בשנת 1966, ידע כי מחלתו חשׂוכת־מרפא וכי קצו ממשמש ובא. אולם לא איש כיהודה יפול ברוחו וימתן קצב עשייתו. הוא המשיך בעבודתו ובפעילותו כפי שרגיל היה, והמחלה הולכת ומתקדמת ומאיטה צעדיו, הולכת ומגבילה אותו.

כשנה לפני שהכריעתו מחלתו התחיל לכתוב את פרקי־חייו, ביוזמתם ובעידודם של **יעקב חזן** וחברים אחרים. במשך חודשים אחדים כתב כמעט בלא־הפסק, ביד נחלשת ובכתב בלתי־קריא.

משהוטלה עלי מלאכת העריכה, באתי אל יהודה להזורע, לפגישת היכרות־ועבודה. מצאתיו לאחר התקף, עובד בהנהלת־החשבונות. באתי אליו עוד פעמים אחדות, ובכל פעם מצבו חמור יותר. בפעם האחרונה הייתי אצלו כחודש אחרי מלחמת יום־הכיפורים, שהיתה עבורו בבחינת מוסיף מכה על חולי, והוא הפעם גם רצוץ בנפשו.

בפגישה הראשונה סיפר לי, מדוע וכיצד כתב את הפרקים הללו, וכן הגדיר בפני את סגנון כתיבתו ואורח דיבורו למען הציבור (במאמרים ובנאומים). הנני מוסר, לפי הזכרון, את דבריו אלה.

אני מדבר וכותב בצורה הגיונית, ענינית. אפשר לומר שהתבטאותי היא יבשה. זה חסרון מבחינה אחת, אני יודע. בשביל רבים זה לפעמים לא־מעניין או בלתי־מובן. אבל כזה אני. אינני אוהב קישוטים. ואשר לפרקי חיי — השתדלתי לתאר את התקופה, לא את עצמי. אני מאמין שכולנו, בפרט אלה שעבדנו בענייני בטחון, היינו פעילי הזמן המיוחד במינו. חיינו בתקופה מיוחדת, בתנאים היסטוריים מיוחדים, והם אשר הוציאו אותנו לתפקידינו והעלו אותנו בהם. לכן גם נמנעתי מסיפורים אישיים ומנימות אישיות. חשבתי שעלי לכתוב בעיקר את מפעלות התקופה ולא את פעלינו האישיים. הרי היינו מה שהיינו — בזכות אותם ימים!

האיתי לנכון להביא בפני הקורא דברים אלה, כדי שיבין את הסגנון העניני והכרוניקלי־כמעט של רובו של הספר. אמרתי רובו ולא כולו, שכן בחלק „השליחות ל׳רכש׳״ חרג יהודה, מבלי משים, מן התיאור הכללי ועבר לסיפור אישי. ואת הסיבה לכך — הבלתי־מודעת בשבילו, אולי — הנני מרגיש חובה להביא בפני הקורא.

לאחר שסיימתי לקרוא את כל כתב־היד, דהיינו את כל סיפורו של יהודה, נתעוררה בי סקרנות לדעת מה כתבו עליו ב„ספר תולדות ההגנה". וזאת אשר מצאתי בחלק ג', כרך שני, עמ' 1526 :

יהודה בריגר, שהגיע לפאריס לעבוד במוסד לעלייה ב', גויס מייד על־ידי אהוד אבריאל בתור מומחה לנשק, לבדוק את הנשק שנקנה.

אף לא מלה אחת על חלקו של יהודה במיבצע „בלק" ! בודק נשק, ותו לא ! לא יכולתי להבליג ובפגישה עם יהודה קראתי באוזניו את המשפט היחיד, בו זיפהו „ספר תולדות ההגנה". הוא שמע ושתק רגע, אחר־כך הניף את ידו לעבר איצטבת־הספרים והפטיר : „כן, קראתי זאת. הספר נמצא אצלי." ויותר לא רצה לדבר על העניין.

בהתייעצות עם **סילביה** רעייתו ועם כמה מחבריו של יהודה החלטנו להשיג עדויות נוספות — נדיבות יותר — על פעילותו של יהודה במיבצע „בלק". פניתי אל אנשים, שפעלו אז באירופה בשליחות ה"רכש" ועבדו יחד עם יהודה. אחדים מהם ענו, אחדים נענו, ואחרים — נסלח להם על שתיקתם.

כתב לי **אורי ברנר**, חבר מעוז־חיים, מאנשי ה"הגנה" ומפקדי הפלמ"ח :

איני חושב שמשפט זה אינו נכון, אם כי כמובן שאינו מפרט את חלקו של יהודה ברכש בכלל. אך בינתים התפתחו המאורעות בקצב מהיר, ובבואו לאירופה קראו אהוד לבדוק את הנשק שכבר נרכש (או עמד להרכש) — ויהודה שמח מאוד להתמסר לתפקיד זה.

לו היתה עדות של יהודה על עבודתו ברכש — אין ספק שספר ההגנה היה משבץ עוד פרטים עליו.

למחבר „ספר תולדות ההגנה" **יהודה סלוצקי** היתה תשובה אחרת. בפגישה עמו הסביר לי:

„ספר תולדות ההגנה" מסתיים ב־31 במאי 1948, ביום שהוכרז על הקמת צה"ל. היה דיון היכן לשים את נקודת הסיום של הספר, והוחלט על התאריך הפורמלי הנ"ל. ההבדלה בין ה„הגנה" לבין צה"ל היא מלאכותית, אולם היינו נאלצים לסיים היכן שהוא.

זו הסיבה שהרבה עניינים, אשר תחילתם בחורף 48 ועיקר התפתחותם בקיץ 48 וחורף 49, באו אצלנו רק בהתחלותיהם.

פרדי פראדקין, שיהודה חושבו לאבי מיבצע „בלק", כתב לסילביה, בין השאר:

המשלוח הראשון של נשק לישראל, באמצעות ה־סי־54 ששכרתי, הצליח במלואו. המטוס נחת במסלול־התעופה הנטוש של בית־דראס, פרק את מטענו (מכונות־יירייה ותחמושת) ותוך שעה מעת הנחיתה היה כבר בדרכו חזרה.

עמדו לרשותנו בז'אטץ כמה מטוסי סי־46, אשר אמנם לא השתוו ל־סי־54, אך יכלו לבצע את המשימה של הטסת נשק עם חנייה בדרך. נחוץ היה לנו עכשיו איש מעולה, שיקבל על עצמו את ניהול הפעולה מז'אטץ.

לאחר דין־ודברים ממושך במשרדנו שבלידו לקחו אותי ידידי אל בית־מלון קטן בקירבת שאנז־אליזיי והציגוני בפני יהודה בריגר ואשתו. יהודה עשה רושם מצוין, שליו ועצור בהתחלה. הסברנו לו את ההצעות למשלוחים סדירים והצענו לו שילך לז'אטץ כדי לארגן בצורה המהירה ביותר את הטעינה והשילוח

של מטוסי ה־סי־46.

בראשית אפריל הגעתי לז׳אטץ כדי לאסוף ארבעה מטוסי "נורסמן" לטיסה קבוצתית לישראל, ופגשתי את יהודה בפונדק „סטאלינגראד". יהודה עשה עבודה נפלאה בז׳אטץ. היה לו הכשרון להתהלך עם בני־אדם, והוא השיג תוצאות טובות ושיתוף־פעולה מכל אחד.

אליהו סחרוב היה פעיל ה„הגנה" מנעוריו, איש אמונם־וסודם של ראשיה ועשה בתפקידים מרכזיים בשליחויות שונות ובהנהלת התעשייה הצבאית במחתרת. ימים אחדים לאחר הכרזת המדינה יצא סחרוב לאירופה, בשליחות משרד הבטחון, „לארגן ולהחיש ככל האפשר את הטסתם של האוירונים שנרכשו בחודשים האחרונים", כדברי הרמ"א **ישראל גלילי** אליו. שליחות זו תיאר סחרוב במאמרו „כך הוטסו המסרשמיטים הראשונים לישראל" (התפרסם בגליונות ערב חג־העצמאות של „הארץ", 1968, ו„מעריב", 1970). מתוך מאמר זה אני מצטט את הקטעים הנוגעים ליהודה:

> שעה קלה לאחר בואי כבר נפגשתי עם אנשי המשלחת של ההגנה בצ׳כוסלובקיה: **אהוד אבריאל**, שעשה בתפקידי הרכש, **ויהודה בן חורין (בריגר)**, איש קיבוץ הזורע, שעסק בארגון משלוחי־הנשק לארץ בדרך האויר. מסרתי לידם את מכתבו של הרמ"א ואת מטרת שליחותי, ועד מהרה החילונו במלאכה.

ובתארו את הקשיים שבפירוק המסרשמיטים והרכבתם בארץ לאחר־מכן הוא כותב:

> החלטנו להביא את הבעיות הללו בפני בעלי־דברנו הצ׳כים, תוך תקווה קלושה להשיג את הסכמתם לשלוח לארץ חבר מומחים משלהם, שיסייעו במלאכת

ההרכבה. אך לא עברו אלא שעות ספורות, ולהפ־
תעתנו נתקבלה תשובתם החיובית. בכך סולק
המכשול העיקרי מדרך ביצועה של התוכנית.
התקשרנו מייד עם הארץ, **ויהודה בן־חורין** יצא
לפאריס, ששם נתעכב הדי־סי־4 לצורך של בדק קל,
על־מנת להטיסו משם לצ׳כוסלובקיה.

במאמר אחר, „המפציצים הראשונים של צה״ל״ (התפרסם בגליון ערב חג־העצמאות של „הארץ״, 1972), מזכיר סחרוב את יהודה:

בפני אהוד אבריאל העליתי את ההצעה, כי אניח לפעילותי בצ׳כיה ואתמסר להשגת מפציצים. הרעיון נראה לו, אך בכך לא היה די. היה עלי לשכנע גם את שאול אביגור, אשר באותה עת היה ממונה על כל פעולות ההגנה והרכש באירופה. העברתי אפוא את תפקידי כאחראי להמשך מבצע ההטסה של המסרשמיטים ליהודה **בן־חורין (בריגר)**, איש קיבוץ הזורע, ויצאתי למקום מושבו של שאול אביגור בז׳נבה.

עד כאן הבאתי את אשר כתב אליהו סחרוב על יהודה, מבלי שהתכוון אליו במיוחד, לפי תומת הכתיבה. ואילו עתה אביא את אשר כתב לנו במיוחד, לאחר שפנינו אליו:

יהודה בן־חורין, בריגר כפי שנתקרא אז, ניצח על הטסת הנשק הצ׳כי (מקלעים, רובים, תחמושת), שמילא תפקיד כה מכריע בחודשים שקדמו להכרזה על הקמת המדינה ובשלבים הראשונים של מלחמת העצמאות.

הוא היה המתכנן, המארגן, הכוח המניע והרוח החיה של מבצע זה, ופעל לאורך כל התקופה, שעליה התפרשו מבצע 'בלק' והרכבת האוירית, והיה מעורב

אישית בכל מכלול הפעילויות, שכל טיסה היתה כרוכה בהם, ובראש־וראשונה — טעינת הנשק, המגע והתדריך של הצוות, המגעים עם מפקד שדה־התעופה איאצ׳יו (קורסיקה) להבטחת התדלוק בדרך לארץ וקבלת „הגיבוי" ממנו להסוואת יעדי הטיסה. יהודה היה אחד היוזמים והמבצעים ביצירת הקשר עם מנהל שדה־התעופה באיאצ׳יו, שהווה חוליית־מפתח ברכבת האווירית מצ׳כוסלובקיה לארץ, שהחלה להתארגן באותה שעה. עלי הוטלה, אמנם, ע״י בן־גוריון וישראל גלילי, המשימה להטסת מטוסי המסר־שמידט וארגון הרכבת האווירית, שנתבססה על מטוסי ה־סי־46 והקונסטליישן, אשר נרכשו ע״י שליחי ההגנה בארה״ב והוברחו למקסיקו ופנמה לפני הטלת האמברגו החמור על משלוחי הנשק והמטוסים מארה״ב לארץ, אולם אין לתאר את הצלחת מבצע היסטורי וחסר־תקדים זה ללא התפקיד המרכזי שמילא בו יהודה, משלבי התארגנותו ולאורך כל התקופה, שבה פעלה הרכבת האווירית, שהקיפה כ־15 מטוסי תובלה מגדלים ודגמים שונים והטיסה לארץ מטוסי־קרב, פצצות אויר, נשק, תחמושת וציוד אחר ולקחו בה חלק עשרות רבות של צוותי אויר, טכנאי תחזוקה, מלווים, קשרים וממלאי תפקידים אחרים.

יהודה הקרין בכוח אישיותו על כל הבאים במגע אתו רוח של דבקות במטרה ומסירות שאין למעלה ממנה, יחסי חברות, והצטיין בצניעות עילאית בכל הליכותיו. נפשו סלדה מזרקורי הפרסומת והוא עסק במילוי תפקידו כבעבודת קודש. כל מעייניו ולבו היו נתונים למשימה ולמטרה שנועדה לשרת, ומעולם לא ביקש לעצמו זרי דפנה והילת־גיבורים.

נפגשתי עם **יקותיאל פדרמן (קסיל)**, והרי תמצית דבריו שבשיחה זו: יהודה היה איש הגון מאוד, מעטים כמוהו להגינות, מעשי מאוד ובעל ידע במיוחד בנשק. לפי בקשת אהוד אבריאל, שטילפן אליו מפראג לבריסל, התחיל לחפש טייסים ונשק. ההוראה היתה להודיע על כך ליהודה בריגר, כי הוא האיש המטפל בזה.

ובמכתב מה־21 במארס 1975 כותב לי פדרמן:

> בהתאם לבקשתך חיפשתי ומצאתי את החומר על החבר בריגר ז"ל. כמו־כן מצאתי בפנקסי סיכומי פגישות ביני לבין בריגר ז"ל, בנושאי משלוחי הנשק מצ'כיה לקורסיקה ומשם הלאה, ע"י אוירונים שוודיים (הקברניט קפטן קריסטינסון).
>
> את בריגר ז"ל הפנה אלי מר אהוד אבריאל מפראג, נציג משלחת הרכש של ההגנה. עבודתי בוצעה בתיאום מלא בין הגורמים (בין אהוד אבריאל לביני).
>
> בריגר היה בחור מוכשר, יסודי ורציני בעבודה.

לא שקט יקותיאל פדרמן ועל דעת עצמו כתב אל אהוד אבריאל, המכהן עתה בתור קונסול כללי של מדינת ישראל בשיקאגו, ונביא כאן מרבית מכתבו של אבריאל (מיום 24 באפריל ש"ז) אל פדרמן:

> הצטערתי מעומק לבי על הידיעה על מותו של ידידי יהודה בריגר. ידעתי כי הוא נאבק על חייו במשך כעשר שנים תוך כאבי תופת, ורק אופיו החזק איפשר לו להתגבר.
>
> יהודה היה אדם נפלא ואציל. כשידידנו המשותף **דומיניק לה־פייר** ערך את מחקרו עבור „ירושלים, ירושלים", נאות יהודה להיפגש עמו ולענות על שאלותיו בתנאי, ששמו לא יוזכר, כיוון שלא ראה את עצמו כבודד שעשה מעשה גבורה, אלא כחבר

בצוות אלמוני, ששרת את העניין.
זו היתה דרכו בחיים, וכל אותם האנשים שזכו לחיות במחיצתו ולהישען על רוחו האמיצה והמקורית ולהפיק לקחים מתבונתו העמוקה, יהיו תמיד אסירי־תודה לחברם יהודה על שהיה מה שהיה.
אני מניח כי פגישתכם בבבריסל היתה על רקע מבצע „בלק". הוא בא לפראג כמומחה לנשק גרמני. נסיונו הרב בנשק זה נבע מהיותו מפקד „המחלקה הגרמנית" בפלמ"ח, אשר יצרה בהדרכתו והודות לחינוך שהקנה לה, אחדים מהלוחמים הנועזים ביותר. הוא גילה בשקדנותו הבלתי־פוסקת את מכונות־הירייה, באמצעותן שיחרר משה דיין את לוד ורמלה, שפינינו „בזות" ואשר היו למעשה הנשק הכבד שנמצא ברשותנו בכמויות סבירות. הוא פסק כי עלינו לרכוש ציוד זה, תוך מאבק עם קטני־חזון וגבר עליהם הודות למהימנותו הבלתי־מעורערת וע"י דבקותו במטרה שנראתה לו חיונית להגנת הארץ.
נוסף כמאבחן ובודק של הנשק שרכשנו מהצ'כים, הוא קיבל על עצמו את המשימה הקשה של ארגון 'בסיס עציון' — הוא שדה־התעופה הצבאי בז'אטץ.
כמי שנולד להיות מנהיגם של אנשים, הוא נעשה מפקדם, ידידם ושומר־נפשם של הטייסים המתנדבים, שהטיסו מטוסי קרב ותובלה מבסיס זה לחזית. הוא דאג לכל פרט מפרטי המבצע, וסביר להניח כי פנה אליך בתוקף תפקידך כ„סנטה קלאוס" של ההגנה, בתקווה שתשיג אביזרים מאביזרים שונים, שאדם אחר לא היה יודע על קיומם, כדי להגביר את נוחיותם ובטחונם של הטייסים במסעותיהם המסוכנים ללא־שיעור.

הבאתי את כל העדויות, ואינני חורץ משפט. ידון הקורא. אולם את העיקר, נדמה לי, השגנו: מי שיקרא בספרים את הפרקים על הרכש, ידע לשבץ את יהודה במקום הנכון וכמגיע לו.
ואם כבר עשינו למען האר במלואה את פעילותו של יהודה בהטסת הנשק, נוסיף עוד פרט, שיהודה אינו מזכירו בספרו: שמו המחתרתי היה **אוריה**. מי שייתקל בו בכתבי העת ההיא, ידע נא למי הכוונה.

לאחר דברי אליהו סחרוב ואהוד אבריאל על צניעותו של יהודה ועל סלידתו מפרסום והתבלטות, דבר שידענוהו היטב גם לפני־כן, הרינו מבינים שאנו עושים מעשה, אשר הוא, יהודה, היה מתנגד לו ואפילו אוסרו עלינו. אולם אותו משפט שגגה אשר ב„ספר תולדות ההגנה" תובע מאתנו לעשות למען זכרו וכבודו של יהודה. יפה אמרו חז"ל: „גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא־תעשה שבתורה." אם לא־תעשה שבתורה כך, לא־תעשה שלנו — על־אחת־כמה־וכמה.

היה בדעתו של יהודה להמשיך ולכתוב עוד פרקים אחדים מחייו ופעילותו, כמו־כן הסכים להוסיף דברים ולהשלים עניינים שבפרקים הכתובים, אבל מחלתו והזעזוע של מלחמת יום־הכיפורים מנעו זאת ממנו.
הספר תם ולא נשלם. וכן תמו חייו.

מאי 1975 — העורך

TOWNSEND MEMORIAL LIBRARY
WITHDRAWN
Midtown